
MEDIÆ VALIA
HISTORICA
BOHEMICA 24/1

HISTORICKÝ ÚSTAV AV ČR

PRAHA 2021

MEDIAEVALIA HISTORICA BOHEMICA

24/1 2021

VEDOUCÍ REDAKTOR / EDITOR-IN-CHIEF

Jan Zelenka

VÝKONNÍ REDAKTOŘI / MANAGING EDITORS

Eva Doležalová

Dana Dvořáčková-Malá

Jaroslav Boubín

REDAKČNÍ RADA / ASSOCIATE EDITORS

Lenka Bobková, Luděk Galuška, Alexandra Kaar, Pavel Krafl, Jan Lukačka,
Christian Lübke, Karel Maráz, Hana Pátková, František Šmahel, Josef Žemlička

VYDÁVÁ / PUBLISHED BY

Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha

The Institut of History, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague

ADRESA / ADDRESS

Prosecká 809/76

190 00 Praha 9 – Nový Prosek

TEL.

+420 286 882 121, linka 246

E-MAIL

zelenka@hiu.cas.cz

<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/mediaevalia.ep/>

ZKRATKA ČASOPISU / JOURNAL SHORTCUT

MHB

MHB vychází dvakrát ročně / MHB is published twice a year

Časopis je zařazen v databázi Scopus / The journal is indexed in Scopus

ISSN 0862-979X

MEDIAEVALIA HISTORICA
BOHEMICA
24/1

Praha
Historický ústav
2021

ISSN 0862-979X

© Historický ústav AV ČR, v. v. i.
Praha 2021

I

STUDIE

ŘÍMSKÉ PRÁVO V PROVINCIÁLNÍCH STATUTECH ARNOŠTA Z PARDUBIC Z ROKU 1349

LENKA ŠMÍDOVÁ MALÁROVÁ

Roman Law in the Provincial Statutes from 1349 by Archbishop Ernst of Pardubice:

Ernst's provincial statutes from 1349 present a relatively broad spectrum of Roman law rules and regulations. The greatest most significant and most distinctive degrees of conformity are encountered in legal regulations pertaining to matrimonial law, in provisions focused on the legal position of the Jews, in an article on damages caused by four-legged animals, and in interpretative provisions. Certain parallels with Roman law sources are also apparent in the systematics of the statutes and mainly in the titles of individual articles. In these cases, however, the identity similarity is only formal, because the factual nature of these provisions is different in most cases. The presence of the individual effects of individual Roman law effects, whether in their formal or contextual aspects, cannot be attributed to Ernst of Pardubice himself. Although undoubtedly familiar with the Roman law, he proceeded was based in the from regulations of the canon law, strictly adhering to them in the compilation of these provincial statutes.

Key words: Roman law, provincial statutes, Ernst of Pardubice, medieval church, medieval Bohemia

Úvodem

Vydání buly papeže Klimenta VI. *Ex supremæ providentia maiestatis*, na základě které bylo v roce 1344 pražské biskupství povýšeno na arcibiskupství, si vyžádalo novelizaci dosavadní církevněprávní úpravy, ztělesněné v zastaralých mohučských statutech Petra z Aspeltu z roku 1310.¹ Nová provinciální statuta vyhlásil arcibiskup Arnošt z Pardubic na zasedání provinciálního sněmu, které se konalo ve dnech 11. a 12. listopadu roku 1349. V účinnost statuta vstoupila po uplynutí tříměsíční legisvakanční lhůty a stala se závaznými pro osoby žijící v teritoriu

1 Mohučská statuta zpřístupňuje pouze zastaralá edice *Concilia Germaniae. IV.*, Joannes Fridericus Schannat–Josephus Hartzheim (edd.), Coloniae Augustae Agrippinensium 1761.

pražské církevní provincie. Mezi ně patřili nejen klerici, ale také světské obyvatelstvo a Židé. Normativní charakter Arnoštových provinciálních statut předurčoval vymahatelnost jednotlivých ustanovení u církevních soudů a poskytoval tak právní jistotu dotčeným subjektům. Ve srovnání s právními knihami městského a zemského práva, které až do sklonku středověku plnily pouze podpůrnou funkci a jejich aplikace nebyla právně vymahatelná, představují Arnoštova provinciální statuta, jakožto kodifikace platného církevního práva, jedinečný pramen domácí provenience. Navzdory této skutečnosti je role statut, potažmo otázka synodálního zákonodárství jako taková, v české právněhistorické literatuře značně opomíjena.²

- 2 Na význam statut a jejich povahu z hlediska právní teorie poprvé upozornil Pavel KRAFL, *Arnoštova provinciální statuta z roku 1349 – významná česká právní památka*, in: Osobnost – okruh – dědictví. Postač – środowisko – dziedzictwo, Lenka Bobková – Ryszard Gladkiwicz – Petr Vorel (edd.), Wrocław – Praha – Pardubice 2005, s. 59–64 (stručně též Idem, *Czech Codifications in the High Middle Ages*, in: Honos alit artes. Studi per il settantesimo compleanno di Mario Asheri. Il cammino delle idee dal medioevo all'antico regime. Dirrito e cultura nell'esperienza europea, Paola Maffei – Gian Maria Varanini (edd.), Reti Medievali E-Book 19/III, Firenze 2014, s. 239–241). Autor v obou příspěvcích vymezil osobní, věcnou a územní působnost statut a zdůraznil jejich kodifikační úlohu. Na tyto práce následně navázala Lenka ŠmíDOVÁ MALÁROVÁ, která se zabývala otázkou právní regulace sexuálních deliktů v Arnoštových provinciálních statutech. Viz Lenka ŠMÍDOVÁ MALÁROVÁ, *Sexuální delikty v právní úpravě Arnoštových provinciálních statut z roku 1349*, in: Sexuální trestné činy včera a dnes, Karel Schelle – Jaromír Tauchen (edd.), Ostrava 2014, s. 102–108, otištěno též v angličtině, viz Eadem, *Sexual offences in Arnest's provincial statutes from 1349*, Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs 9, 2019, 1, s. 173–179. Nejnověji bylo o právní úpravě Arnoštových provinciálních statut pojednáno ve studii věnované protizidovským nařízením ve vrcholné středověkých pramenech církevního práva domácí provenience, viz Daniel SOUKUP, *Anti-Jewish Rhetoric of Canon Law. Ecclesiastical Legislation and Jews in the 14th-Century Bohemian Lands*, Judaica Bohemiae 56, 2021, 1, s. 5–28. Ze starší literatury je na místě připomenout monografii Jana Kapistrána Vyskočila o životě a působení Arnošta z Pardubic. Vyskočil se sice právní povaze Arnoštových provinciálních statut jako takové nevěnoval, nicméně v kapitole „Arnoštovy stanovy“ zprostředkoval obsah jednotlivých článků a přiblížil tak předmět jejich právní úpravy. K tomu viz Jan Kapistrán VYSKOČIL, *Arnošt z Pardubic a jeho doba*, Praha 1947, s. 289–304. Soupis další literatury a edic statut z roku 1349 viz Pavel KRAFL, *Synody a statuta olomoucké diecéze období středověku*, Praha 2014, s. 217–218; Idem, *Synody a synodální zákonodárství ve středověchodní Evropě. Přehled bádání za posledních patnáct let*, Český časopis historický 111, 2013, 1, s. 128–129. Skutečnost, že Arnoštova provinciální statuta nejsou v právněhistorické literatuře reflektována, se netýká

Arnoštova provinciální statuta obsahují celkem 86 článků, které reflektují široký okruh právních vztahů.³ Ve srovnání s pražskými synodálními statuty z let 1284 až 1343 vynikají provinciální statuta systematictějším uspořádáním, stručným a jasným textem bez nadbytečných narativních vsuvek, a komplexněji zpracovanou právní úpravou. Primární zdroj, ze kterého Arnošt z Pardubic čerpal, reprezentují do té doby platná mohučská provinciální statuta z roku 1310. Zohledněny nicméně byly také jednotlivé knihy *Corpus iuris canonici*, konkrétně Dekretály Řehoře IX. (*Liber Extra*) a Klementiny (*Constitutiones Clementinae*).⁴

Vzhledem k takto vymezené pramenné základně je možné vyslovit hypotézu, že prostřednictvím uvedených předpisů⁵ mohly do právní úpravy Arnoštových provinciálních statut z roku 1349 proniknout prvky římského práva. Tuto tezi podporuje nejen formální, ale do jisté míry také materiální podobnost sbírek kanonického práva s justiniánskou kodifikací *Corpus iuris civilis*.⁶ Otázkou

pouze této právní památky, ale obecně církevněprávní tematiky jako celku. Ke kritice tohoto faktu podrobně Pavel KRAFL, *K postavení církevněprávní tematiky v syntézách a učebnicích českých právních dějin*, SPPFMU, řada společenských věd, 22, 2007, s. 176–182; Idem, *Several Notes on the Position of Canon Law in Czech Legal Historiography*, in: *Vetera novis augere*. Studia i prace dedykowane Profesorowi Wacławowi Uruszczakowi, I., Stanisław Grodziski – Dorota Malec – Anna Karabowicz – Marek Ślus (edd.), Kraków 2010, s. 447–458. Dále viz P. KRAFL, *Církevní právo v Čechách a na Moravě ve 13.–15. století*, in: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII–XV*, Pavel Krafl (ed.), Praha 2008, s. 82 a násl.

3 Uvedený počet článků odpovídá textovému zpřístupnění pramene v edici *Pražské synody a koncily předbusitské doby*, Jaroslav V. Polc – Zdeňka Hledíková (edd.), Praha 2002, s. 115–164.

4 K citacím míst z mohučských statut a z *Corpus iuris canonici* viz Ibidem, s. 25–26.

5 Termín „předpis“ zde nutno vykládat ve smyslu obecném, nikoliv právním.

6 K roli římského práva ve středověkém kanonickém, resp. církevním právu obecně Antoni DEBIŃSKI, *Church and Roman Law*, Lublin 2010. Z prací domácích autorů k tomu dále viz zejména Antonín HRDINA, *Ecclesia vivit lege Romana*, in: *Constans et perpetua voluntas*. Pocta Petrovi Blahovi k 75. narozeninám, Peter Mach – Matej Pekarik – Vojtěch Vladář (edd.), Trnava 2014, s. 223–232; Miroslav ČERNÝ, *Ius commune a ius proprium ve středověku*, in: *Metamorfózy práva ve střední Evropě IV. Žijeme v nejlepším z možných právních světů? Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference pořádané Fakultou právnickou ZČU v Plzni ve dnech 1.–3. října 2014 ve Znojmě*, František Cvrček – Helena Jermánová (edd.), Plzeň 2014, s. 368–375; Idem, *Vztah mezi římským a kanonickým právem ve*

římskoprávních vlivů v Arnoštových provinciálních statutech se odborná literatura nicméně dosud nezabývala,⁷ pročež možnou spojitost mezi statuty a římským právem přirozeně ignorují také k českému prostředí vztahující se přehledové práce, zejména pak syntetická zpracování dějin recepce.⁸

Za účelem alespoň částečného vyplnění této mezery v dosavadním právněhistorickém, potažmo romanistickém výzkumu, bude tento příspěvek věnován potenciálním vlivům římského práva v právní úpravě provinciálních statut Arnošta z Pardubic z roku 1349. Autorka se zaměří na možné římskoprávní vlivy po formální i obsahové stránce. Důraz proto bude kladen na systematiku statut, názvy rubrik a především pak na otázku přítomnosti římskoprávních zásad a regulí v textu jednotlivých ustanovení.

Vzhledem k tomu, že Arnoštova provinciální statuta vychází z textu mohučských statut a současně reflektují předpisy a nařízení vtělené do kanonickopráv-

středověku a papežská konstituce Super speculam. Několik stručných poznámek k rozsáblé problematice, Právněhistorické studie, 46, 2017, 2, s. 25–34. O uplatnění římskoprávních institutů v církevněprávní praxi v Čechách a na Moravě v 13. století podrobně Miroslav BOHÁČEK, *Das Römische Recht in der Praxis der Kirchengerichte der böhmischen Länder im XIII. Jahrhundert*, Studia Gratiana 11, 1967, s. 273–304. K tomu srov. starší práci Emila Otta o pronikání římskokanonického procesu do právního prostředí českých zemí. Viz Emil OTT, *Beiträge zur Receptions-Geschichte des römisch-canonischen Processes in den böhmischen Ländern*, Leipzig 1879.

- 7 Výjimku v tomto ohledu představuje bakalářská práce autorky tohoto příspěvku, která na některé římskoprávní prvky statut upozornila. Viz Lenka MALÁROVÁ, *Pronikání římského práva do středověkých českých zemí. Arnoštova provinciální statuta z roku 1349 a římské právo?* Bakalářská práce FF MU, Brno 2010. Potřeba romanistického rozboru Arnoštových provinciálních statut byla následně znovu připomenuta v přehledu bádání, viz Lenka MALÁROVÁ, *Pronikání římského práva v českých zemích ve středověku. Stav a možnosti bádání*, SPPE-MU, řada společenských věd, 26, 2012, 1, s. 11–12.
- 8 Ze stěžejních děl uvedeme práci Miroslava Boháčka otištěnou v rámci ediční řady *Ius Romanum Medii Aevi*. Viz Miroslav BOHÁČEK, *Einflüsse des römischen Rechts in Böhmen und Mähren*, IRMAE 5, 1975, 11, s. 35–37. V souvislosti s tím je ovšem nutno zdůraznit, že M. Boháček osobnost Arnošta z Pardubic v uvedeném svazku sice zmiňuje, nikoliv však v souvislosti s možnými římskoprávními vlivy v jeho díle. Arnoštova provinciální statuta nejsou zmíněna ani ve statických jiných autorů. Ze starších prací se jedná např. o článek Václava Vaněčka, který se přitom otázkou církevněprávních, potažmo kanonickoprávních předpisů věnuje. Srov. Václav VANĚČEK, *Pronikání římského a kanonického práva na území dnešního Československa od 2. pol. 9. stol. do 1. pol. 14. století*, Právněhistorické studie 12, 1966, s. 27–40.

ních sbírek, je součástí příspěvku příloha – Komparativní tabulka. Ta nabídne porovnání systematiky těchto pramenů s názvy titulů v jednotlivých knihách *Corpus iuris civilis* a umožní tak čtenáři učinit si představu o tom, jak římské právo ovlivnilo jejich formální podobu.

Římskoprávní vlivy v právní úpravě Arnoštových provinciálních statut

Systematika. Formální úprava Arnoštových provinciálních statut vychází ze systematiky mohučských statut z roku 1310 a současně odpovídá také Dekretálům. Z hlediska věcné příslušnosti upravují Arnoštova provinciální statuta zásadní pravidla týkající se právního a správního života v pražské církevní provincii. Tato pravidla lze dle jejich zaměření obecně subsumovat do několika kategorií. Mezi ně patří všeobecná ustanovení (čl. 1–4), pravidla upravující výkon církevní pravomoci (čl. 5–22), pravidla procesního práva (čl. 23–27), práva a povinnosti duchovních (čl. 28–60), pravidla manželského práva (čl. 61–64), delikty vč. otázky právního postavení Židů a heretiků (čl. 65–84) a na závěr výkladová pravidla (čl. 85–86). Samostatnou kategorií představuje předmluva ke statutům umístěná v jejich úvodu. Ve většině případů převzal Arnošt z mohučských statut názvy titulů, které buďto ponechal v původním znění, nebo je mírně upravil.⁹ Celkem 28 titulů Arnoštových provinciálních statut je po formální stránce analogických k rubrikám některých ustanovení v římskoprávní kodifikaci *Corpus iuris civilis*.¹⁰ Tyto shody se týkají zejména *Codexu*, ze kterého středověcí kano-nisté primárně vycházeli při sestavování sbírky *Corpus iuris canonici*, jak je patrné například z Dekretálů. Z uvedené analogie proto nelze vyvozovat přímočarý závěr, podle kterého by byl iniciátorem této formální recepce teprve arcibiskup Arnošt, byť je s ohledem na jeho právníká studia v Boloni a Padově zřejmé, že systematiku Justiniánovy kodifikace velmi dobře znal.¹¹

9 To se týká 52 článků Arnoštových provinciálních statut. Přehledně k tomu viz Komparativní tabulka v příloze tohoto příspěvku.

10 Viz Komparativní tabulka.

11 Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic*, Praha 2008, s. 108.

Předmluva, všeobecná ustanovení a pravidla upravující výkon církevní pravomoci. V předmluvě k Arnoštovým provinciálním statutům je připomenuto známé, původem římskoprávní pravidlo, podle kterého se neznalost práva nepřipouští. Arnošt v této souvislosti přikazuje klerikům, aby si během nadcházející tříměsíční lhůty, která začne běžet od vyhlášení platnosti statut, jeden exemplář opatřili a seznámili se s jeho obsahem. Po uplynutí této lhůty nemělo být k neznalosti textu statut přihlíženo a tato skutečnost nikoho neomlouvala.¹² V článku 7 jsou zmíněny římskoprávní pohnutky právního jednání (*vis et metus*), termín je nicméně stylizován dle formálního úzu kanonického práva (*seu per vim et metum*).¹³ Následky vadných právních jednání jsou pak konkrétně popsány v čl. 21 a 22. Oba články reflektují problematiku porušení církevních povinností, kterého se klerici dopouštěli pod nátlakem ze strany světské moci. Toto donucení vyvolávalo v oběti strach, k němuž se za určitých okolností přihlíželo k jakožto polehčující okolnosti. Statuta vyjmenovávají taxativní výčet případů, kdy mohli být klerici za neplnění svých povinností omluveni. Byť bylo toto ustanovení zjevně převzato z mohučských statut, nelze přehlédnout,¹⁴ že ve shodě s římským právem se muselo jednat o strach důvodný. Nestačilo pouhé podezření. Hrozba musela směřovat k osobní svobodě, případně k majetku postiženého klerika.¹⁵ Pokud však duchovní přistoupil ke zpovědi s exkomunikovaným, popří-

12 Proemium APS: „...Archidiaconi autem, decani rurales et parochialium ecclesiarum rectores singuli unum libellum ipsarum constitutionum pro se compareant, nam lapsis tribus mensibus memoratis nemo per ignorantiam earundem poterit se tueri“, viz *Pražské synody*, s. 118. K uvedenému citátu srov. původní znění příslušného pravidla v *Digestech*, Dig. 22,6,9: „Regula est iuris quidem ignorantiam cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere.“

13 *Ibidem*, s. 121–122.

14 V mohučských statutech se příslušná právní úprava nachází v čl 16. De his, que vi metusve causa fiunt.

15 Čl. 21 APS: „Ex multorum inobedientia tam secularium clericorum quam religiosorum, crudelibus hominibus displicere nolentium, contempnitur nervus ecclesiastice discipline, quibus cum a suis superioribus iniungitur ut contra rebelles processus publicent, vanum metum talium pretendentes, eosdem processus publicare recusant et ex hoc illi, pro quibus huiusmodi late sunt sententie, beneficio executionis eorundem debito defraudantur...“, viz *Pražské synody*, s. 128. K tomu srov. výrok z ediktu prétora Oktaviána, který byl následně vtělen do *Digest*. Dig. 4,2,1: „Quod metus causa gestum erit, ratum non habebit.“ Dig. 50,17,184: „Vani timoris iusta excusatio non est.“

padě s osobou, na kterou byl uvalen interdikt nebo suspens, vady vůle (*vis et metus*) nebyly brány v potaz.¹⁶

Pravidla procesního práva. Procesněprávní úpravě věnují statuta pouze omezený prostor. Ačkoliv se tituly procesního práva v Arnoštových provinciálních statutech (čl. 23–27) shodují s názvy titulů v *Corpus iuris civilis*, jedná se pouze o shody formální.¹⁷ Obsah jednotlivých ustanovení je odlišný. Poukázat lze alespoň na obsažené termíny typické pro římský (*actio, causa, cessio, reus, actor, iudex, iudicium, appellatio, proponare, iudicare*) a zejména římsko-kanonický proces (vedle uvedeného též *citatio, citator, notarius publicus*).

Práva a povinnosti duchovních. Ustanovení Arnoštových provinciálních statut, zabývající se vymezením práv a povinností kleriků, vykazují jisté římskoprávní vlivy opět toliko ve formální rovině. Příkladem toho je čl. 46 *De iure patronatus*. Přestože se totožný titul nachází také v Digestech (Dig. 37,14), jeho věcná stránka se liší, protože institut patronátního práva (*ius patronatus*) měl v klasickém římském právu odlišný význam. *Ius patronatus* lze v duchu klasického římského práva vymezit jako soubor povinností, které měl bývalý otrok – propuštěnec (*libertus*) vůči svému patronovi (*manumissor*). Propuštěnec byl povinen zachovávat úctu a věrnost vůči patronovi po zbytek svého života, aniž by byl v případě potenciálního sporu jeho iniciátorem. Počátky patronátního práva ve smyslu církevního práva jsou zahrnuty až v Novelách císaře Justiniana. Císař zde stanovil, že osobám, které kostel vystavěly anebo učinily pro kněze nadání, bude uděleno právo prezentace, ke kterému náležela i určitá práva spojená se správou církevního majetku.¹⁸ Vzácnou a v tomto okruhu ustanovení ojedinělou materiální shodu mezi středověkým církevním právem a římskoprávními prameny vykazuje článek 53. Předmětné ustanovení, které se týká svátosti křtu, totiž nedovoluje rebaptizaci. Byť se jedná o pravidlo, které ve středověkém kanonickém

16 Čl. 22 APS: „...Qui autem absolutionem a sententiis excommunicationis vel suspensionis vel relaxationem interdicti per vim, seu metum extorquent, ipso facto excommunicationis vinculo sunt innodati.“, viz *Pražské synody*, s. 128. Srov. J. K. VYSKOČIL, *Arnošt z Pardubic*, s. 294.

17 Viz Komparativní tabulka v příloze tohoto příspěvku.

18 J. K. ROŠKOT, *Patronátní právo a dějiny jeho v zemi svatováclavské, a žádoucí jeho oprava a úprava*, Praha 1887, s. 8. K dějinám patronátního práva z novější literatury viz zejména Peter LANDAU, *Ius patronatus. Studien zur Entwicklung des Patronats im Dekretalenrecht und der Kanonistik des 12. und 13. Jahrhunderts*, Köln-Wien 1975.

právu mělo jistou tradici, není bez zajímavosti,¹⁹ že tuto restrikcí obsahoval už justiniánský *Codex*, podle kterého byl druhý křest trestným činem.²⁰

Pravidla manželského práva. Manželské právo ve vrcholném a pozdním středověku náleželo výhradně do církevní pravomoci.²¹ Církev při formování jeho zásad vycházela z římského práva, jehož prvky lze nalézt i v Arnoštových provinciálních statutech. V čl. 61 arcibiskup vymezil pravidla zasnoubení a uzavírání manželství. Zásnubami (*sponsalia*) vznikl závazek mezi snoubenci k následovnému uzavření manželství. Tento závazek nicméně podle církevního ani římského práva nebyl vynutitelný a existoval pouze jako tzv. naturální obligace.²² Arnošt v textu používá pojem *contractus matrimonialis*, běžný termín kanonického práva, oproti klasickému římskoprávnímu *contrahere matrimonium*.²³ Podle kanonického práva se manželství uzavíralo prostřednictvím smlouvy, tj. kontraktu, zatímco římské právo považovalo manželství za stav faktický a nikoliv právní. Společným základem obou právních úprav byl požadavek svobodného projevu vůle, tj. *consensus*, který manželství zakládal.²⁴ Ačkoliv kanonické právo,

19 Zákaz provedení křtu konvertitům je zakotven v Dekretálech, viz X 3.42 De baptismo et eius effectu.

20 Čl. 53 APS: „...Si baptizatus es, non te rebaptizo, sed si nondum baptizatus es, ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.“, viz *Pražské synody*, s. 142–143. K tomu srov. Cod. 1,6,2: „Si quis rebaptizare quempiam de mysteriis catholicae sectae fuerit detectus, una cum eo qui piaculare crimen commisit (si tamen criminis per aetatem capax sit, cui persuasum sit) ultimo supplicio percellatur.“

21 Z literatury k tomu viz zejména Philip Lyndon REYNOLDS, *Marriage in the Western Church. The Christianization of Marriage During the Patristic and Early Medieval Periods*, Boston-Leiden 2001; Richard. H. HELMHOLZ, *Canonical Remedies in Medieval Marriage Law. The Contributions of Legal Practice Founding*, University of St. Thomas Law Journal 1, 2003, s. 647–655. Dále k tomu srov. např. Charles DONAHUE, jr., *Law, Marriage, and Society in the Later Middle Ages*, Cambridge 2008; Neil CARTLIDGE, *Medieval Marriage. Literary Approaches, 1100–1300*, Cambridge 1997; Georges DUBY, *Love and Marriage in the Middle Ages*, Chicago 1994; Frances GIES – Joseph GIES, *Marriage and the Family in the Middle Ages*, Michigan 2010.

22 Srov. Dig. 23,1: „Sponsalia sunt mentio et repromissio nuptiarum futurarum.“ K tématu podrobněji L. HEYROVSKÝ, *Dějiny a systém*, s. 883–885.

23 A. DĘBIŃSKI, *Church*, s. 139.

24 *Ibidem*, s. 135.

v rozporu s právem římským,²⁵ vyžadovalo stvrzení souhlasu následnou novo-manželskou souloží (*copula carnalis*), stěžejní roli i nadále sehrával projev vůle a tělesné spojení později ustupovalo do pozadí.²⁶ To mimo jiné vyplývá z interpretace článku 61 Arnoštových provinciálních statut, kde je stanoveno, že manželství je *de facto* uzavřeno (také) tehdy, dojde-li k souloží mezi snoubenci.²⁷ V článcích 62–64 vyjmenovává arcibiskup překážky manželství. Jedná se o cizoložství (*adulterium*), pokrevní příbuzenství (*consanguinitas*), umělé příbuzenství (*affinitas*) a příbuzenství duchovní (*cognatio spiritualis*). Všechny uvedené překážky mají původ v justiniánském římském právu, přičemž kořeny této právní úpravy sahají do klasického období.²⁸ V rámci duchovního příbuzenství upozorňuje Arnošt na překážku vznikající při křtu a břimování (čl. 62), kdy dochází k založení příbuzenství mezi kmotrou (kmotrem) a kmotřencem (kmotřenkou).²⁹ Zákaz uzavírání manželství mezi zkmotřenými osobami přitom nastolil už císař Justinián, teprve poté se toto pravidlo promítlo do kanonickoprávních sbírek.³⁰ Článek 63 Arnoštových provinciálních statut je pak výstrahou pro ty, kteří by ignorovali překážku pokrevního (*consanguinitas*) a umělého příbuzenství do 4. stupně.³¹ Od dob IV. lateránského koncilu totiž platila zásada, že mezi

25 Dig. 35,1,15: „...nuptias non concubitus, sed consensus facit.“; A. DEBIŃSKI, *Church*, s. 140.

26 Martin NODL, *Pronikání kanonického práva do českého prostředí, jeho recepce nařízením církve a rezistence laického prostředí vůči kanonickým předpisům*, in: *Sacri canones servandi sunt. Ius canonicum et status ecclesiae saeculis XIII–XV*, ed. P. Krafl, Praha 2008, s. 653.

27 Čl. 61 APS: „...de facto contractum etiam si sit carnalis copula subsecuta...“, viz *Pražské synody*, s. 148.

28 K tomu viz zejména příslušný titul Justinianova *Codexu*: Cod. 5,4 De nuptiis.

29 *Pražské synody*, p. 149–150. Srov. J. K. VYSKOČIL, *Arnošt z Pardubic*, s. 300.

30 Cod. 5,4,26,2: „Ea videlicet persona omnimodo ad nuptias venire prohibenda, quam aliquis, sive alumna sit sive non, a sacrosancto suscepit baptisate, cum nihil aliud sic inducere potest paternam adfectionem et iustam nuptiarum prohibitionem, quam huiusmodi nexus, quem deo mediante animae eorum copulatae sunt.“ K problematice duchovního příbuzenství v římském právu podrobně: Philippe MOREAU, *Incestus et prohibita nuptiae. Conception romaine de l'inceste et histoire des prohibitions matrimoniales pour cause de parenté dans la Rome antique*. Paris 2002.

31 *Pražské synody*, s. 150.

pokrevními příbuznými ve 4. stupni nastává překážka vstupu do manželství (namísto dosavadního 7. stupně).³²

V římském právu byl, oproti tomu, stanoven obecný zákaz sňatku mezi příbuznými v přímé linii, a to i v případě, jednalo-li se o příbuznost založenou adopcí.³³ Zakázány však byly také sňatky v linii nepřímé, a to až do 4. stupně.³⁴ Zvláštní případ umělého příbuzenství pak představovalo švagrovství (*affinitas*). Zatímco Arnoštova provinciální statuta, po vzoru kanonickoprávních předpisů, zakazují sňatek mezi sešvagřenými příbuznými, a to až do 4. stupně jako u příbuzenství pokrevního, v klasickém římském právu byla překážka švagrovství původně omezena pouze na linii přímou.³⁵ Teprve později, za Justiniana, došlo k rozšíření stávajícího nařízení o zákaz uzavírání manželství s bratrovou manželkou nebo se sestrou manželky. Konečně poslední ustanovení manželského práva věnují Arnoštova provinciální statuta problematice cizoložství (*adulterium*). Cizoložství se překážkou uzavření manželství mělo stát tehdy, pokud by muž, mající zákonitou manželku, slíbil své milence, že se s ní po smrti manželky ožení.

-
- 32 František Laurin k tomu uvádí, že taková úvaha *de facto* nemá význam, neboť: „...vzhledem ke skutečnému životu tato otázka značného významu nemá, ježto sotva vyskytnou se pokrevenci, na pátém aneb dalším stupni linie přímé stojící, jižto by spolu v manželství vstoupiti úmysl měli.“ František LAURIN, *Pokrevenství a švagrovství*, s. 38–39. K tomu srov. Jan N. SEDLÁK, *Dějinný vývoj dispenzační praxe při překážkách pokrevenství a švagrovství*, Praha 1903, s. 15.
- 33 Gaius I,59: „Inter eas enim personas quae parentum liberorumve locum inter se optinet, nuptiae contrahi non possunt, nec inter eas conubium est, veluti inter patrem et filiam, vel inter matrem et filium, vel inter avum et neptem; et si tales personae inter se coierint, nefarias et incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et haec adeo ita sunt, ut quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco sibi esse coeperint, non possint inter se matrimonio coniungi, in tantum, ut etiam dissoluta adoptione idem iuris maneat; itaque eam, quae mihi per adoptionem filiae aut neptis loco esse coeperit, non potero uxorem Cicere, quamvis eam emancipaverim.“ Srov. Dig. 23,2,53: „Nuptiae consistere non possunt inter eas personas quae in numero parentum liberorumve sunt, sive proximi sive ulterioris gradus sint usque ad infinitum.“
- 34 Inst. 1,10,3: „Fratris vel sororis filiam uxorem ducere non licet. Sed nec neptem fratris vel sororis ducere quis potest, quamvis quarto gradu sint.“. Srov. stav před reformou v Gaiových *Institucích* – Gaius I,62: „Fratris filiam uxorem ducere licet...“; Gaius I,61: „Sane inter fratrem et sororem prohibita sunt nuptiae, sive eodem patre eademque matre nati fuerint.“
- 35 Gaius I,63: „Item amitam et materteram uxorem ducere non licet. Item eam quae mihi quondam socrus aut noverca fuit. Ideo autem diximus „quondam“, quia si adhuc constant eae nuptiae, per quasi talis adfinitas quaesita est, alia ratione mihi nupta esse non potest, quia neque eadem duobus nupta esse potest, neque idem duas uxores habere.“

Takový slib považuje Arnošt za nepřipustný a vstup do manželství za těchto okolností výslovně zakazuje.³⁶ Ačkoliv se předlohou pro toto ustanovení staly *Dekretály*,³⁷ je nutno zdůraznit, že s problematikou cizoložství se v této rovině potýkalo už římské právo, odkud uvedená tradice pramení. Reakcí na promiskuitu se v období principátu stal *Lex Iulia de adulteriis coercendis* z roku 17. př. n. l., který stanovil, že cizoložníci nejsou k uzavření manželství způsobilí.³⁸

Právní postavení Židů a heretiků. Tři tituly Arnoštových provinciálních statut upravují práva a povinnosti Židů (čl. 66–68). Arnošt zde vypočítává celou řadu zákazů a příkazů, vedoucích k omezení společenského styku židovského obyvatelstva s křesťany a jeho účasti na veřejném životě. Dále jsou to nařízení poskytující Židům určitou ochranu před neoprávněnými zásahy do jejich osobních a náboženských práv.³⁹ Čl. 66 tak výslovně zakazoval, aby si Židé najímali křesťanské kojné, porodní báby, případně služebnictvo obecně. Důvodem toho měla být skutečnost, že Židé údajně nutili najaté kojné – křesťanky, aby svěřené děti kojily až tři dny po přijetí oltární svátosti. Do této doby muselo být mléko vyléváno do latrín, neboť bylo kontaminováno tělem a krví Krista (čl. 66).⁴⁰

36 Čl. 64 APS: „Habens uxorem legitimam, si adultere sue, hoc scienti, promittit fidem de ea ducenda post mortem uxoris vel cum ea de facto contrahit carnali copula precedente vel sequente, non potest cum ipsa, legitima motua, in matrimonio permanere...“, viz *Pražské synoddy*, s. 150.

37 Srov. X 4.7 De eo, dui duxit in matrimonium quam polluit per adulterium.

38 Obsah nařízení je součástí Justinianova *Codexu* – Cod. 9,9,26: „Commissum ante adulterium cum eo, cui se postea nuptiis sociavit, velamento matrimonii non extinguitur.“

39 K právní úpravě židovské otázky v Arnoštových provinciálních statutech připomínáme zejména studii D. SOUKUP, *Anti-Jewish Rhetoric of Canon Law*, s. 5 a násl. Dále k tomu stručně viz Jaroslav V. POLC, *Kapitoly z církevního života Čech podle předhusitského zákonodárství*, in: *Pražské arcibiskupství (1344–1994)*. Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi, Zdeňka Hledíková – Jaroslav V. Polc (edd.), Praha 1994, s. 50–51. Zmínku čtenář nalezne také v úvodní studii k edici *Archiv český. Díl XLI. Prameny k dějinám Židů v Čechách a na Moravě ve středověku. Od počátků do roku 1347*, Lenka Blechová a kol. (edd.), Praha 2015, s. XVIII. Ze starší literatury srov. Antonín F. TOKSTEIN, *Židé v Čechách. Na základě nejspolehlivějších pramenů*. Praha 1867, s. 16.

40 Toto nedůstojné zacházení s kojnymi budilo mezi lidmi a zejména mezi duchovními pochopitelné pohoršení. Ani Arnošt z Pardubic neskrývá své rozhořčení nad tímto podivným zvykem a ve svých statutech zdůrazňuje, že o této praktice je „*brozně nejen mluvit, ale také [o ní přemýšlet]*“. K tomu srov. čl. 66 Arnoštových provinciálních statut (dále jen APS): „...Iudei christianas puerorum suorum nutrices, quod non tantum dicere sed etiam nephandum est

V případě porušení tohoto nařízení stanovil Arnošt pro obě strany poměrně přísné tresty. Křesťané, kteří se i přes uvedený zákaz nechali najmout do uvedených služeb, měli být v případě prokázání viny exkomunikováni. Židům pak byl z tohoto titulu zapovězen obchodní styk s křesťany, jež v praxi představoval hlavní zdroj jejich obživy.⁴¹ Příslušné ustanovení Arnošt zformuloval na základě platných kanonickoprávních předpisů, v tomto případě vycházejíc z *Dekretálů* Řehoře IX. (X 5. 6. 2; X 5. 6. 8; X 5. 6. 13).⁴² Se zákazem najímání křesťanských služek (sluhů) se lze nicméně setkat ve starších pramenech, jež se později staly inspiračním zdrojem středověkých kanonistů. Máme na mysli konkrétně římskoprávní kodifikace, v tomto případě zejména zákoník císaře Theodosia I., kde je příslušné problematice věnován celý oddíl (titul) s názvem *Ne christianum mancipium iudaeus habeat* (Cod. Th. 16,9).⁴³ Co se týče povolání, Arnoštova provinciální statuta v návaznosti na kanonickoprávní předpisy i římské právo nepřipouštěla, aby Židé vykonávali veřejné funkce v úřadech (čl. 68 APS, srov.

cogitare, cum illas recipere Corpus et Sanguinem Iesu Christi contingit, per triduum antequam eos lactent, lac effundere faciunt in latrinam.“, viz *Pražské synody*, s. 151.

41 Čl. 66 APS: „Inhibemus ergo districte ne de cetero nutrices seu obstetrices sive servientes habeant christianas, ne ipsos vel ipsas ex familiaritate nimia ad sue infidelitatis errorem pertrahant et ne filii libere filiis famulentur ancille, sed tantum servi a Domino reprobati, in cui mortem nequiter coniuraverunt se saltem per effectum operis recognoscant servos illorum quos Christi mors liberos et illos servos effecit. Si vero hac prohibitione nostra imo verius apostolica contempta, nutrices, obstetrices et aliam familiam non dimittant christianam, episcopi locorum sub excommunicationis pena inhi-beant districte omnibus christianis ne cum Iudeis commercium aliquid exercere audeant.“, viz *Pražské synody*, s. 152.

42 K tomu srov. úryvek z titulu *De judaeis* v mohučských statutech z roku 1310: „Licet etiam alias in sacris Canonibus prohibitum inveniatur expresse, ut Iudei nec...servitiis mancipia teneant Christiana.“, viz *Concilia Germaniae. IV.*, s. 208.

43 Cod. Th. 16,9: „Ne christianum mancipium Iudaeus habeat.“; Cod. Th. 16, 9,1: „Si quis Iudaeorum christianum mancipium vel cuiuslibet alterius sectae mercatus circumciderit, minime in servitute retineat circumcismus, sed libertatis privilegiis, qui hoc sustinuerit, potiatu-etc.“ Tých ustanovení bylo později recipováno do Justinianova *Codexu*, srov. Cod. 1. 10: „Ne christianum mancipium haereticus vel paganus vel Iudaeus habeat vel possideat vel circumcidat.“ K právní úpravě židovské otázky na sklonku antiky a v raném středověku podrobně Mark R. COHEN, *Under Crescent and Cross. The Jews in the Middle Ages*, Princetont 2008, s. 30–50. K tomu srov. Pál SÁRY, *Regulation of the Relations between Jews and Christians in Roman Law*, *Journal on European History of Law* 12, 2021, 2, s. 181–186.

X. 5. 6. 16; X. 5. 6. 18).⁴⁴ Oproti tomu, v souladu s papežskou bulou *Sicut Iudaeis*, stanovují statuta také řadu základních, převážně náboženských práv, která Židům náležela a jež byli křesťané povinni respektovat.⁴⁵ Podle tohoto nařízení, které se odráží také v Arnoštových provinciálních statutech (čl. 68), platilo, že Židé neměli být nuceni ke křtu, nesměli být trestáni, aniž by byl vydán řádný rozsudek, dále se zakazovalo, aby byli jakkoli rušeni během svých svátků. Přísný zákaz platil také pro ničení a poškozování židovských hřbitovů. Z pietních důvodů současně nebylo dovoleno otevírat hroby za účelem exhumace pohřbených těl (X. 5. 6. 9).⁴⁶ Přestože je zřejmé, že Arnošt při konstrukci těchto pravidel vychází z kanonickoprávních zdrojů, nařízení týkající se zákazu narušování židovských svátků a sobotních bohoslužeb (tzv. sabatů) bylo zakotveno již v římskoprávních pramenech, konkrétně v Theodesiově kodifikaci.⁴⁷ Ačkoliv statuta stanovují zákaz rušit židovské náboženské obřady, jisté omezení se týkalo prostor, kde byly bohoslužby konány.⁴⁸ Židé totiž nesměli stavět nové synagogy, bylo jim dovoleno pouze rekonstruovat původní stavby, ovšem bez možnosti další výzdoby (X 5. 6. 3; X 5. 6. 7).⁴⁹ Také tato regule má zjevné kořeny v říms-

44 Čl. 68 APS: „Nulli eorum publico preficiantur officio; si quis autem hoc commiserit, excommunicationis sententia innodetur.“, viz *Pražské synody*, s. 153. Srov. Cod. Th. 16,8,24: „...Sane Iudaeis liberalibus studiis institutis exercendae advocacionis non intercludimus libertatem et uti eos curialium munus honore permittimus, quem praerogativa natalium et splendore familiae sortiuntur. Quibus cum debeant ista sufficere, interdictam militiam pro nota non debent estimare.“

45 Rebecca RIST. *Popes and Jews, 1095–1291*, Oxford 2016, s. 12–14.

46 Čl. 68 APS: „Ad baptismum non cogantur inviti nec in personis vel rebus suis sine iudicio puniantur nec in suis festivitatibus perturbentur nec eorum cimiteria per exhumationem corporum vel alias violentur.“, viz *Pražské synody*, s. 153.

47 Srov. Cod. Th. 16,8,20: „At cum vero Iudaeorum memorato populo sacratum diem sabbati vetus mos et consuetudo servaverit, id quoque inhibendum esse censemus, ne sub obtentu negotii publici vel privati memoratae observationis hominem adstringat ulla conventio, cum reliquum omne tempus satis publicis legibus sufficere videatur sitque saeculi moderatione dignissimum, ne delata privilegia violentur: quamvis retro principum generalibus constitutis satis de hac parte statutum esse videatur.“

48 Čl. 68 APS: „...quod in veteribus synagogis et suis observantiis tolerantur.“, viz *Pražské synody*, s. 153. Obdobně stanoveno v Cod. Th. 16,8,20.

49 Čl. 68 APS: „Synagogas novas construere nullatenus admittantur sed antiquas, si corruerint vel ruinam minantur reedificare poterunt, non autem ut eas exalcent aut ampliores aut preciosiores faciant quam ante fuisse noscuntur.“, viz *Pražské synody*, s. 153.

ském právu (Cod. Th. 16,8,25,2),⁵⁰ obdobně jako zákaz, aby se Židé, kteří přijali křesť, obrátili zpět na židovskou víru (čl. 69).⁵¹

Delikty. V rovině právní úpravy deliktů věnují Arnoštova provinciální statuta značnou pozornost lichvě. Čl. 71 O lichvě a lichvářích vyjmenovává jednotlivé skutkové podstaty lichvy. Lichvářem byl ten, kdo poskytoval půjčku *ad usuras*, přičemž výše úroku byla bezpředmětná a lichvou se rozumělo každé nad rámec přijaté plnění, a to v jakékoliv výši. Za lichváře byl nicméně považován také ten, kdo prodával zboží za vyšší cenu než bylo v té době obvyklé a současně měl být z lichvy obviněn i ten, kdo zboží koupil za méně, nežli je jeho skutečná cena.⁵² V římském právu nebyly úrokové obligace nijak neobvyklé a půjčování na úrok bylo ve stanovené míře povoleno. Typickou úrokovou obligací představovala půjčka, tj. *mutuum*.⁵³ Jednalo se o typ smlouvy spadající do skupiny reálných kontraktů, kdy předmětem plnění byly věci genericky (druhově) určené. Předmětem půjčky proto mohly být pouze takové věci, které bylo lze spočítat, změřit či zvážit.⁵⁴ Tyto znaky římskoprávní půjčky se ujaly i ve středověku. To je patrné i u Arnošta, který ve výše zmíněném článku o lichvě připomíná, že půjčit je možné pouze věci, které lze počítat, vážit a měřit („...*mutuum tamen in his rebus tantum consistit, quae determinantur numero pondere et mensura...*“).⁵⁵ Tato sentence, která se téměř doslovně shoduje s římskoprávními vzory (Dig. 12,2), je unikátním dokladem uplatnění známé zásady „*Ecclesia vivit lege Romana*“ v pra-

50 Srov. Cod. Th. 16,8,25,2: „Synagogae de cetero nullae protinus extruantur, veteres in sua forma permanent.“

51 Čl. 69 APS: „Contra christianos qui ad ritum transierunt vel redierunt Iudeorum etiam si huiusmodi redeuntes dum erant infantes aut mortis metu, non tamen absolute seu precise coacti, baptisati fuerint, est tamquam contra hereticos, si fuerint de hoc confessi aut per christianos seu Iudeos convicti et sicut contra fautores, receptatores et defensores hereticorum talium est procedendum.“, viz *Pražské synody*, s. 153.

52 Viz čl. 71 APS in *Pražské synody*, s. 154; srov. J. K. VYSKOČIL, *Arnošt z Pardubic*, s. 301–302.

53 L. HEYROVSKÝ, *Dějiny a systém*, s. 708.

54 Dig. 12,2: „Mutui datio consistit in his rebus, quae pondere numero mensura consistunt“; Inst. 3,14: „...mutui autem obligatio in his rebus consistit, quae pondere numero mensurave constant, veluti vino oleo frumento pecunia numerata aere argento auro...“; Gaius III,90: „...mutui autem datio proprie in his fere rebus contingit, quae res pondere, numero, mensura constant, qualis est pecunia, numerata, vinum, oleum, frumentum, aes, argentum, aurum...“

55 Srov. celé znění čl. 71 APS in *Pražské synody*, s. 154.

xi. To však nic nemění na tom, že půjčování na úrok bylo optikou kanonického práva považováno za nepřijatelné. Věřitel proto mohl přijmout plnění pouze v takovém množství a kvalitě, jaké protistraně zapůjčil. Opačné smluvní ujednání, ze kterého by vyplývala úplatnost půjčky, bylo automaticky považováno za lichvu. Termínu *usura* totiž byl ve středověku chápán nejenom jako úrok, ale současně a především jako lichva.⁵⁶ Deliktům je pak v Arnoštových provinciálních statutech věnován také čl. 76, který se týká problematiky náhrady škody. V této souvislosti Arnošt ustanovil, že v případě, bude-li někomu učiněna škoda či na něm spácháno bezpráví, a to něčí vinou, byť jen z nedbalosti, je ten, kdo toto způsobil, povinen vzniklou škodu nahradit. Arcibiskup dále zdůraznil, že náhrada škody náleží poškozenému také tehdy, je-li újma způsobena cizím zvířetem.⁵⁷ Tento specifický druh odpovědnosti za škodu způsobenou zvířaty obdobně upravovala římskoprávní *Digesta*. Dle právníka Ulpiána byl totiž ten, jemuž zvíře patřilo, odpovědný za škodu, které se zvíře dopustilo (Dig. 11,1,7).⁵⁸ V rámci článku 76 je dále možno upozornit na užitou terminologii. Arnošt operuje s pojmy typickými pro římskoprávní odpovědnost za škodu. Jedná se zejména o termíny *dam(p)num datum*, *iniuria*, *negligentia*, *culpa*.

-
- 56 Dle dekretálu *Consuluit* Urbana III. z roku 1187 je lichva „*vše, co požadujeme navíc oproti poskytnuté půjčce; půjčovat na lichvářský úrok je hřích zakázaný Starým i Novým zákonem; již pouhé očekávání zisku navíc je hřích; lichvářské zisky musí být plně navrženy skutečnému vlastníkovi; vyšší cena za zboží koupené na úvěr je skrytou formou lichvy.*“; Jacques LE GOFF, *Your money or your life. Economy and religion in the Middle Ages*, New York 1988, s. 25. Ke středověkému pojetí úroků a lichvy dále Valentin URFUS, *Právo, úvěr a lichva v minulosti. Uvolnění úvěrových vztahů na přechodu od feudalismu ke kapitalismu a právní věda recipovaného římského práva*, Brno 1975, s. 23–35 (pojednává o středověké usurární doktríně), 36–44 (rozdílné pojetí úroku v římském a kanonickém právu), 45–52 (o úroku a lichvě v Čechách); Antonín VŘEŠŤÁL, *Lichva a úrok ve světle mravouky katolické*, Praha 1899, s. 10–40.
- 57 Čl. 76 APS: „*Si culpa tua alicui factum est dampnum vel iniuria irrogata seu aliis irrogantibus auxilium prebuisti aut hec imperitia tua seu negligentia evenerunt, de iure super his satisfacere te oportet; nec ignorantia te excusat, si scire debuisti, ex facto tuo iniuriam verisimiliter posse contingere vel iacturam. Quod si animalia tua alicui nocuerint tu ad satisfactionem teneris...*“, viz *Pražské synody*, s. 156–157.
- 58 Dig. 11.1.7 „*Si quis in iure interrogatus, an quadrupes quae pauperiem fecit eius sit, responderit, tenetur.*“

Výkladová pravidla. Závěrečná ustanovení Arnoštových provinciálních statut obsahují několik interpretačních zásad a regulí. Jsou to tituly *De verborum significatione* a *De regulis iuris* (čl. 85–86), sestavené po vzoru mohučských statut z roku 1310.⁵⁹ Byť se uvedené rubriky nachází také v *Dekretálech*, jejich původ je nesporně romanistický. Oba tituly se totiž poprvé objevují v *Digestech*, kde plnily funkci jakéhosi výkladového manuálu k vlastnímu jádru justiniánské kodifikace.⁶⁰ Vrátime-li se zpět k Arnoštovým provinciálním statutům, čl. 86 zakotvuje obecné římskoprávní pravidlo, podle kterého se v případě interpretačních pochybností měl aplikovat výklad, jenž se v dané situaci jevil jako nejmírnější (Dig. 50,17,56).⁶¹ Tentýž článek pak reflektuje ještě jinou zásadu, opět pocházející z římského práva, která tolerovala odchýlení se od kogentních ustanovení zákona, bylo-li to vzhledem k okolnostem nezbytné (Dig. 50,17,162).⁶² Pro případ, že by někdo vyvíjel na druhého nátlak, se znovu připomíná známá Oktaviánova zásada, podle které je jednání učiněné ze strachu neplatné (Dig. 4,2,1).⁶³

Závěrem

Arnoštova provinciální statuta z roku 1349 vykazují poměrně široké spektrum římskoprávních pravidel a regulí. Nejvýraznější shody byly zaznamenány v právní úpravě manželského práva, dále v ustanoveních zaměřených na právní postavení Židů, v ustanovení o lichvě, v článku o náhradě škody způsobené čtyřno-

59 Viz Komparativní tabulka v příloze tohoto příspěvku.

60 Jedná se o tituly Dig. 50.16 *De verborum significatione* a Dig. 50.17 *De diversis regulis iuris antiqui*.

61 Čl. 86 APS: „Dubia in meliorem partem sunt interpretanda“, viz *Pražské synody*, s. 163. Srov. Dig. 50.17.56 „Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt.“

62 Čl. 86 APS: „Necessitas licitum facit, quod in lege licitum non habetur.“, viz *Pražské synody*, s. 163. K tomu srov. Dig. 50,17,162: „Quae propter necessitatem recepta sunt, non debent in argumentum trahi.“; Dig. 1,3,40: „Ergo omne ius aut consensus fecit aut necessitas constituit aut firmavit consuetudo.“

63 Čl. 86 APS: „Non iuste facit, qui ex timore servili aliquid facit.“, viz *Pražské synody*, s. 163–164. Srov. Dig. 4,2,1: „Quod metus causa gestum erit, ratum non habebit.“; Dig. 50,17,184: „Vani timoris iusta excusatio non est.“

hým zvířetem a v neposlední řadě ve výkladových ustanoveních. Jisté paralely s římskoprávními prameny vykazuje také systematika statut a zejména názvy jednotlivých článků (titulů). V těchto případech se nicméně jedná pouze o shody formální, protože materiální podstata těchto ustanovení je ve většině případů odlišná. Přítomnost jednotlivých římskoprávních vlivů, ať po formální či obsahové stránce, nelze připisovat zásluze samotného Arnošta z Pardubic, který, byť římské právo nepochybně znal, při sestavování provinciálních statut vycházel zásadně z předpisů kanonického práva, kterých se striktně držel. V této souvislosti proto není možné uvažovat o bezprostřední či vědomé recepci římského práva, neboť jí bylo dosaženo zprostředkovaně na základě práce s jinými prameny, zejména s *Dekretály* a s mohučskými provinciálními statutey z roku 1310. Navzdory této skutečnosti se jedná o důležitý a do jisté míry konkrétní doklad toho, že práce středověkých kanonistů a následně také církevních hodnostářů, kteří jejich texty zprostředkovali širšímu okruhu adresátů, skutečně vycházely z římskoprávních základů.

Příloha – Komparativní tabulka

Pražská provinciální statuta z r. 1349	Corpus iuris civilis	Dekretály Řehoře IX. (Liber extra)	Mohučská provinciální statuta z r. 1310
1. De fide catholica et summa Trinitate	Cod.1,1 De summa trinitate et de fide catholica et ut nemo de ea publice contendere audeat	X 1.1 De summa trinitate et fide catholica	1. De fide catholica et summa Trinitate
2. De constitutionibus	Cod.1,14 De legibus et constitutionibus principum et edictis	X 1.2 De constitutionibus	2. De constitutionibus
3. De rescriptis	Cod.1,23 De diversis rescriptis et pragmaticis sanctionibus	X 1.3 De rescriptis	3. De rescriptis
4. De consuetudine	Dig.1,3 De legibus senatusque consultis et longa consuetudine	X 1.4 De consuetudine	4. De consuetudine
5. De electione prelatorum		X 1.6 De electione et electi potestate	
6. De excommunicatione eorumdem Alii tituli: Excommunicatio contra conspiratores; De conspiratoribus; Casus in quibusquis excommunicatus est ipso facto per has constitutiones; De excommunicatione contra conspiratores			

7. De renuntiatione ecclesiastici beneficii	X 1.9 De renuntiatione			
8. De etate et qualitate ad sacros ordines et curata beneficia promovendorum	X 1.14 De aetate et qualitate et ordine praeficiendorum			7. De etate et qualitate et ordine praeficiendorum
9. De clericis peregrinis	X 1.22 De clericis peregrinis; (srov. též X 2.29 De clericis peregrinantibus)			9. De clericis peregrinis
10. De officio archidiaconi	X 1.23 De officio archidiaconi			10. De officio archidiaconatus
11. De vicariis	X 1.28 De officio vicarii	Cod. 1, 38 De officio vicarii		11. De officio vicarii
12. De officio delegati	X 1.30 De officio legati			12. De officio delegati
13. De officio ordinarii				13. De officio ordinarii
14. Quod episcopi habeant penitentiaros et confessores Alii tituli: De occupatione predicatorum; De penitentiis et predicatoribus episcoporum et officiis ipsorum; De officio ordinarii; De primariis; De episcopis; An episcopi tenentur missas celebrare				
15. De his, qui post mortem plebani dotem spoliant Alii tituli: De patronis et alisquando beneficia vacant, tollant; De episcopis et alispersonis; De ablatibus in vacatione prebende; Ut res ecclesiasticae post mortem plebanorum non distrahantur				
16. De maioritate et obedientia	X 1.33 De maioritate et obedientia			14. De maioritate et obedientia

17. De capellanis in castris seruentibus Alii tituli: De rectoribus parochiarum; Incidens de tyrannidibilibus; De rectoribus qui non audent exsequi mandata contra potentes propter eorum tyrannidem; De exsequendis mandatis;					
18. De hiis, cum clericus detinetur Alii tituli: De clerico capto, de preda ecclesie					
19. De oratione pro rege facienda Alii tituli: Quod teneantur orare pro imperatore et uxore sua; De clericis secularibus et religiosis ut orent Deum pro rege et pace regni					
20. De advocatis, qui sunt prebysteri vel prelati Alii tituli: Quod presbyteri ad advocacionis officium sunt nullatenus admittendi	Cod. 2,7 De advocatis diversorum iudiciorum				
21. De hiis, que vi metusve causa fiunt Alii tituli: De inobedientia tam secularium quam religiosorum	Cod. 2,19 De hiis, quae vi metusve causa gesta sunt; (srov. též Dig. 4,2 Quod metus causa gestum erit)	X 1.40 De hiis que vi metusve causa fuit		16. De his, que vi metusve causa fiunt	
22. De hiis, qui communicant cum excommunicatis					
23. De alienatione mutandi iudicii Alii tituli: De cessione; De cessionibus	Cod. 2,54 De alienatione iudicii mutandi causa facta; (srov. též Dig. 4, 7 De alienatione iudicii mutandi causa facta)	X 1.42 De alienatione iudicii mutandi causa facta		17. De alienatione iudicii mutandi causa facta	

24. De iudiciis Alii tituli: De citationibus	Cod. 3, 1 De iudiciis	X 2.1 De iudiciis	18. De Iudiciis
25. De foro competenti Alii tituli: Nota: actor sequitur forum rei; De iudiciis; De eis qui sibi iudicium iniuste usurpant	Cod. 3, 13 De iurisdictione omnium iudicum et de foro competendi; (srov. též Dig. 2, 1 De iurisdictione)	X 2.2 De foro competenti	19. De foro competenti
26. De fide instrumentorum Alii tituli: De officio notariorum; De publicis notariis	Cod. 4, 21 De fide instrumentorum et amissione eorum et antapochis faciendis; (srov. též Dig. 2, 2, 4 De fide instrumentorum et amissione eorum)	X 2.22 De fide instrumentorum	
27. De appellacionibus vel de hiis, diuisi iudicum iniuste usurpant Alii tituli: De appellacionibus tertius casus in quo quis sententiam incidit ipso facto per istas constitutiones; Quod appellans suam appellacionem prosequiteneatur	Cod. 7, 62 De appellacionibus et consultationibus; (srov. též Dig. 49, 1 De appellacionibus et relegacionibus)	X 2.28 De appellacionibus, recusacionibus, et relacionibus	22. De appellacionibus
28. De vita et honestate et habitu clericorum et de hoc quod vagi non debent colligi et clerici non debent esse uxorati et presbyteri debent habere superpellicia in ecclesiis		X 3. 1 De vita honestate clericorum	23. De vita honestate clericorum
29. De cohabitatione clericorum et mulierum; de plebanic, qui vicaros concubinarios fovent; presbyter in mortali peccato existens excommunicatus est		X 3.2 De cohabitatione clericorum et mulierum	24. De cohabitatione clericorum et mulierum
30. De clericis non residentibus circa beneficia		X 3.4 De clericis non residentibus in ecclesia vel praebenda	25. De clericis non residentibus

31. De hiis, qui beneficia occupantviolenter Alii tituli: De prebendis et dignitatibus; De beneficio et cura animarum			
32. De institutionibus		X 3.7 De institutionibus	26. De institutionibus
33. De concessione prebende non vacantis		X 3.8 De concessione praebandae et ecclesiae non vacantis	27. De concessione prebende aut ecclesie non vacantis
34. De rebus quibuscumque clericorum servandis Alii tituli: De idempnitatibus ecclesiarum			
35. De rebus ecclesie alienandis vel non		X 3.13 De rebus ecclesiae alienandis vel non	30. De rebus ecclesie non alienandis
36. De venditione et emptione	Inst. 3,23 De emptione et venditione; (srov. též Cod. 4,38 De contrahenda emptione; Dig.18,1 De contrahenda emptione et de pactis inter emptorem et venditorem compositis et quae res venire non possunt)	X 3.17 De emptione et venditione	31. De venditione et emptione
37. De pignoribus	Cod. 8,13 De pignoribus; (srov. též Dig. 20,1 De pignoribus et hypothecis et qualiterea contrahantur et de pactis eorum)	X 3.21 De pignoribus et aliis cautionibus	32. De pignoribus

38. De testamentis et ultimis voluntatibus	Cod. 6,23 De testamentis: quemadmodum testamenta ordinantur	X 3.26 De testamentis et ultimis voluntatibus	33. De testamentis et ultimis voluntatibus
39. De testamentis quibus et cui debent Alii tituli: De status contra libertatem; De statutis locorum			
40. De sepulturis		X 3.28 De sepulturis	34. De sepulturis
41. De electione sepulture Alii tituli: De eodem qui inducunt ad electionem			
42. De hiis, qui debent in ecclesiis sepeliri			
43. De parochiis Alii tituli: De parochiis et parochianis; De parochianis		X 3.29 De parochis, et alienis parochianis	35. De parochis, et alienis parochianis
44. De statu monachorum		X 3.35 De statu monachorum et canonicorum regularium	36. De statu monachorum
45. De capellis monachorum Alius titulus: Ne religiosi regant		X 3.36 De capellis monachorum et canonicorum regularium	37. De capellis monachorum
46. De iure patronatus Alii tituli: De proclamatione; De crida sive proclamatione presentati	Dig. 37, 14 De iure patronatus	X 3.38 De iure patronatus	38. De iure patronatus

47. De hiis, qui simoniacupantur Alii tituli: De patronis; De symonia patronorum et pena episcoporum; De patronis et plebanis symoniaciis			
48. De consecratione ecclesie vel altaris Alii tituli: De reconciliatione ecclesie		X 3.40 De conecratione ecclesie vel altaris	39. De consecratione ecclesie vel altaris
49. De celebratione missarum		X 3.41 De celebratione missarum, et sacramento eucharistiae et divinis officiis	40. De celebratione missarum
50. Vacat (Quod clerici ioculatores non habeantur) Alii tituli: De novis sacerdotibus quod non habeant convivia in primis missis; Primam missam celebrantibus; De prima missa			
51. De novis missis Alii tituli: De novis adinventioibus; De novarum historiarum reprobationem			
52. De altari viatico Alii tituli: De celebratione missarum in altari viatico; De suffragiis; De celebratione in viatico			
53. De baptismo	Cod. 1,6 Ne sanctum baptismum iteretur	X 3.42 De baptismo et eius effectu	41. De baptismo et eius effectu
54. De custodia eucharistie, chrismatis, vestimentorum et sacramentorum ecclesie Alii tituli: De munditia ecclesie; De ecclesis exponendis; De correctione clericorum		X 3.44 De custodia eucharistiae; chrismatis et aliorum sacramentorum	42. De custodia eucharistie

55. De festiuitibus celebrandis				
56. De obseruatione ieiuniorum	X 3.46 De obseruatione ieiuniorum			43. De obseruatione ieiuniorum
57. De ecclesiis edificandis	X 3.48 De ecclesiis aedificandis vel reparandis			44. De ecclesiis edificandis
58. De immunitate ecclesiarum et ecclesiasticarum personarum, de captiuatione clericorum, de eo qui clericum occidit	X 3.49 De immunitate ecclesiarum, coemitteri, et rerum ad eas pertinentium			45. De immunitate ecclesiarum, coemitteri, et rerum ad eas pertinentium
59. (Rescripta) De thelonio				
Alii tituli: De temporali dominio; De excommunicatione eorum qui libertatem ecclesie impediunt				
60. (Rescripta)				
Alii tituli: Qui nova statuta faciunt contra ecclesiasticam libertatem				
61. De sponsalibus et matrimoniis, de clandestina desponsatione	X 4.1 De sponsalibus et matrimoniis	Cod. 5, 1 De sponsalibus et arris sponsaliciis et proxeneticiis; (srov. též Dig. 23, 1 De sponsalibus)		46. De sponsalibus et matrimoniis
62. De cognatione spirituali	X 4.11 De cognatione spirituali			47. De cognatione spirituali
Alii tituli: De compaternitate; De spirituali cognatione que dirimit matrimonium				
63. De consanguinitate et affinitate	X 4.14 De consanguinitate et affinitate			

64. De eo, dui duxit in matrimonium, quod polluit per adulterium Alii tituli: De illis qui committunt adulterium	Cod. 9,9 Ad legem Iuliam de adulteris et de stupro; (srov. též Dig. 48,5 Ad legem Iuliam de adulteris coercendis)	X 4,7 De eo, dui duxit in matrimonium quam polluit per adulterium	
65. De symonia ne aliquid pro spiritualibus exigatur Alii tituli: De clericis qui vendunt sacramenta		X 5,3 De simonia, et ne aliquid pro spiritualibus exigatur vel promittatur	48. De simonia et ne aliquid pro spiritualibus exigatur
66. De Iudeis Alii tituli: De ancillis Iudeorum; Servitores Iudeorum	Cod. 1,9 De Iudeaeis et caelicolis	X 5,6 De Iudeaeis, sarracenis, et eorum servis	49. De Iudeaeis
67. Vacat (Item aliud de Iudeis) Alii tituli: De habitu Iudeorum; Distinctio vestium Iudeorum a christianis			
68. Vacat (De Iudeis) Alii tituli: De convictione Iudeorum; De clausione Iudeorum. Ne Iudei in die Parasceven appareant; De cautione Iudeorum in Parasceven			
69. De hereticis Alii tituli: De falsis christianis; De Iudeis baptizatis et redeuntibus	Cod. 1,5 De haereticis et manichaeis et samaritis	X 5,7 De haereticis	50. De hereticis
70. De raptoribus Alii tituli: De raptoribus et profugis; De proscriptis et raptoribus	Cod. 9,33 Vi bonorum raptorum; (srov. též Dig. 47,8 Vi bonorum raptorum et de turba)	X 5,17 De raptoribus, incendiariis et violatoribus ecclesiarum	51. De raptoribus

71. De usuris et usurariis	Cod. 4.32 De usuris; (srov. též Dig. 22,1 De usuris et fructibus et causis et omnibus accessionibus et mora)	X 5.19 De usuris	52. De usuris
72. Vacat (de eodem) Alii tituli: De restitutione bonorum et ultima voluntate			
73. De falsariis	Dig. 48,10 De lege Cornelia de falsis et de senatus consulto Liboniano	X 5.20 De crimine falsi	53. De crimine falsi
74. De sortilegiis Alii tituli: De incantatoribus; De incantracibus		X 5.21 De sortilegiis	54. De sortilegiis
75. De clerico excommunicato vel irregulari celebrante		X 5.27 De clerico excommunicato, deposito vel interdicto ministrante	55. De clerico excommunicato ministrante
76. De iniuriis et dampno dato	Cod. 9.35 De iniuriis; Inst. 4.4 De iniuriis (srov. též Inst. 4.9 Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur; Dig. 9.1 Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur)	X 5.36 De iniuriis et damno dato	57. De iniuriis et dampno dato
77. Vacat (De rancore) Alii tituli: De dimissione iniurie; De patitentibus iniuriam			
78. De penitentis et remissionibus	Dig. 43,25 De remissionibus	X 5.38 De penitentis et remissionibus	59. De penitentis et remissionibus

79. De confessione: qui debent coartari tempore quadagesime ad confessionem				
80. De fratribus predicatoribus et minoribus Alius titulus: De fratribus quibus datur auctoritas audiendi confessiones				
81. De indulgentiis et penitentiis				
82. De electione confessoris				
83. De sententia excommunicationis, suspensionis et interdicti	X 5.39 De sententia excommunicationis			60. De sententia excommunicationis
84. De eo, quod nullus teneatur communicare maiori excommunicatione excommunicatum				
85. De verborum significatione	X 5.40 De verborum significatione	Dig. 50, 16 De verborum significatione		61. De verborum significatione
86. De regulis iuris	X 5.41 De regulis iuris	Dig. 50, 17 De diversis regulis iuris antiqui		62. De regulis iuris

ROMAN LAW IN THE PROVINCIAL STATUTES FROM 1349 BY ARCHBISHOP ERNST OF PARDUBICE

The Provincial provincial statutes by Ernest of Pardubice from 1349 represent an important codification of domestic church law. The Statutes statutes contain include a total of 86 articles, which that can be divided into seven thematic areas: namely the general provisions (Art. 1–4); the rules governing the execution of ecclesiastical authority (Art. 5–22); the rules of procedural law (Art. 23–27); the rights and obligations of the clergy (Art. 28–60); the rules of marital law (Art. 61–64); offenses infractions (Art. 65–84); and the interpretative rules (Art. 85–86). The broad focus of this codification offers begs the a direct question whether the legislation of the Provincial provincial statutes by Ernest from of Pardubice could contains elements of Roman law, or and if so in what form. The Content content of Ernest 's codification is primarily based on Mainz statutes by Peter from of Aspelt from 1310 and the Liber extra by Pope Gregory IX. The Impact impact of these legal sources is already evident from the scheme of Ernest's codification and from rubrics of in individual articles. One quarter of these rubrics formally corresponds to the names of certain articles in the Corpus Iuris Civilis. In Ernest's codification also appears includes a number of several terms from Roman law terms. These are primarily names of private legal institutions, but their original meaning has changed as a result of a medieval legal development has changed. In addition to these formal elements, Ernest's codification lays down certain rules that which have their origin in Roman law. They include the legal regulation of the position of the Jews, selected marital law issues of marital law, liability for damage caused by animals, the legal definition of mutuum, and some interpretative rules. The presence of Roman law influences in Ernest's codification is proof of a certain affinity of between church or canon law to and Justinian's legislation.

LIBER CAPITULARIUM DECISIONUM jako jeden z pramenů pro poznání správy majetku vyšehradské kapituly

KARIN PÁTROVÁ

Liber capitularium decisionum. One of the Sources of Knowledge About the Vyšehrad Chapter's Property Management:

Materials for studying the history of collegiate chapters, i.e. church institutions that started to emerge in Bohemia alongside secular clergy and monasteries in the 11th century, are greatly unbalanced. We have an extremely well-preserved archive from the Vyšehrad Chapter, one of the oldest established by the prince and later first King of Bohemia Vratislaus II, but conversely there are chapters about which we know very little. As a result, we can only systematically study the development, administration, material provisioning, spiritual aspects, and public activities of specific Bohemian collegiate chapters.

Key words: Liber capitularium decisionum, Vyšehrad Chapter, medieval church, medieval Bohemia, Middle Ages

Pramenná základna pro studium dějin kolegiálních kapitul, které se začaly v Čechách objevovat vedle světského kléru a klášterů od 11. století, je značně nevyvážená. Máme k dispozici mimořádně zachovaný archiv vyšehradské kapituly, jedné z nejstarších kapitul, založené knížetem a pozdějším prvním českým králem Vratislavem II., na straně druhé jsou kapituly, o jejichž fungování víme velmi málo.¹ Možné studium vývoje, správy, hmotného zajištění, duchovní náplně i veřejné činnosti českých kolegiát tak můžeme systematictěji sledovat jen u některých z nich.² Dochovaný listinný materiál je převážně publikovaný v českých

1 K archivu vyšehradské kapituly podrobně Denko ČUMLIVSKI, *Archiv vyšehradské kapituly*, in: Královský Vyšehrad. Sborník příspěvků k 900. výročí úmrtí prvního českého krále Vratislava II. (1061–1092), Praha 1992, s. 148–168.

2 Vývoj českých kolegiálních kapitul i s odkazy na základní literaturu shrnula Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Několik úvah o kapitulách v českém středověkém státě*, in: Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku, Jan Hrdina – Martina Maříková (edd.), Praha 2011 (Docu-

registářích a kopiářích, mnohé originály jsou badatelům k dispozici v elektro-nické podobě v archivu středověkých a raně novověkých listin Monasterium. Jedná se zejména o listiny majetkového charakteru, tedy o donace, prodeje, kou-pě, pronájmy či vysazení kapitulního zboží emfyteutickým právem. Díky nim lze sledovat ustavení a následné rozšiřování kolegia kapitulních prelátů a kanov-níků, oddělení zboží kapitulních hodnostářů a prebend jednotlivých kanovníků z původně společného majetku, nakládání s tímto majetkem, majetkové spory, ale i práva a povinnosti kapitulních členů, alespoň v těch kapitulách, kde to do-chované prameny umožňují.³ V kapitulách se postupně vyvinula různá nařízení, příkazy a zákazy, které upravovaly obsazování, provoz, duchovní i světskou sprá-vu kapitul. Kapitulní statuta z období středověku však známe pouze pro kapitu-ly na Vyšehradě, ve Staré Boleslavi a u sv. Jiljí v Praze. Zatímco svatojilská statuta z roku 1355 byla publikována už koncem 19. století,⁴ ta nejstarší, statuta vyše-hradské kapituly z roku 1317, se dočkala edičního zpřístupnění teprve před pár lety⁵ a staroboleslavská statuta z poloviny 14. století, známá jen z pozdějších opi-sů, jsou dostupná pouze v rukopise.⁶ Další edičně zpřístupněné prameny, využi-

menta Pragensia supplementa II), s. 9–44. Výběrovou bibliografii k tématu sestavila v tomtéž sborníku Martina MARÍKOVÁ, *České a moravské kapituly ve středověku – výběrová biblio-grafie po roce 1945*, s. 269–284.

- 3 K majetkovému vybavení vybraných kolegiát podrobně Karin PÁTROVÁ, *Prebendy nejstar-ších českých kolegiátních kapitul do doby husitské (Stará Boleslav, Litoměřice, Vyšehrad)*, ČČH 106, 2008, s. 519–532.
- 4 *Několik statutů a nařízení arcibiskupů pražských Arnošta a Jana I. (1355–1377)*, Ferdinand Menčík (ed.), Praha 1882 (Pojednání Královské české společnosti nauk, řada 6, díl 11), s. 1–6. Ke kapitule blíže Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Kapituly s biskupskou kolací v Čechách do doby husitské a jejich místo v církevní správě*, in: In memoriam Zdeňka Fialy. Z pomocných věd historických, Lubomír Vebr (ed.), Praha 1978, s. 41–61.
- 5 Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Statuta vyšehradské kapituly z roku 1317*, in: Královský Vyšehrad 4. Sborník příspěvků ze semináře 940 let Královské kolegiátní kapituly sv. Petra a Pavla na Vy-šehradě, Praha 2012 s. 134–165.
- 6 Pozdější opisy se nacházejí v APH, Knihovna Metropolitní kapituly u sv. Víta, sign. K 20, fol. 79v–86r a v SOA Praha, Kapitula sv. Kosmy a Damiána, Stará Boleslav, inv. č. 431. Okolnos-ti vzniku statut popsala Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Arnošt z Pardubic. Arcibiskup, zakladatel, rádce*, Praha 2008, s. 167–169. K jejich obsahu Karin PÁTROVÁ, *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách. Sv. Václav, kapitula, paládium*, Brandýs nad Labem – Stará Bo-leslav 2009, s. 44–48.

telné pro studium kolegiálních kapitul, jsou knihy církevní správy, zejména registra papežských desátků, konfirmační a erekční knihy.⁷

Ve srovnání s výše zmíněným archivním materiálem patří k méně známým pramenům úřední knihy vzniklé z činnosti kapitul, které zahrnují hospodářsko-správní agendu. Na rozdíl od pražské katedrální kapituly u sv. Víta, z jejíhož fondu byly už před mnoha lety edičně zpřístupněny předhusitské urbáře⁸ a nedávno přibýly velmi pečlivě zpracované účetní rejstříky,⁹ nedisponují archivy kolegiálních kapitul nijak velkou četností úředních knih – známé jsou vlastně jen knihy vyšehradské kapituly.¹⁰ Z nich čerpal v 19. století historiograf vyšehradské kapituly Vojtěch Ruffer,¹¹ některé záznamy využil později František Graus při práci na druhém díle svých *Dějiny venkovského lidu*,¹² nejstarší, tzv. vyšehradský kopiář bílý se stal předmětem diplomové práce a z ní vycházející studie.¹³

Do okruhu těchto pramenů patří rovněž druhá nejstarší vyšehradská kniha, která nese název *Liber sancrosancte ecclesie Wissegradensis intitulus Capitularium generalium decisionum* a je uložena v archivu kolegiální kapituly vyšehradské pod číslem knihy 27.¹⁴ Tento úplný název je zapsán nahoře na předeštlí, na silně poškozené vazbě je čitelné pouze [*Liber*] *Capitularium decisionum*. Jedná se o papírový rukopis, který obsahuje přepisy dokumentů vydaných kapitulou v době předhusitské a pokračuje i v dalších stoletích. Text začíná latinským zápi-

7 RDP, Václav Vladivoj Tomek (ed.), Praha 1873, s. 12–27; LC 1–10, František Antonín Tingl, Josef Emler (edd.), Praha 1867–1889; LE 1–7, Klement Borový, Antonín Podlaha, Josef Pelikán, Hana Pátková (edd.), Praha 1873–2002.

8 DRC, Josef Emler (ed.), Praha 1881, s. 301–306.

9 Martina MAŘÍKOVÁ, *Finance v životě pražské metropolitní kapituly. Hmotné zabezpečení kanovníků optikou účetních rejstříků z let 1358–1418*, Praha 2018 (Documenta Pragensia Monographia 35).

10 František BENEŠ – Dagmar CULKOVÁ, *Archiv kolegiální kapituly vyšehradské II, inventář knih a spisů, 15.–19. století*, inventář NA, Praha 1963, s. 3.

11 Vojtěch RUFFER, *Historie vyšehradská neb vypravování o bradu, o kapitole a městu Hory Vyšehradu u Prahy v Království českém*, Praha 1861.

12 František GRAUS, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II. Dějiny venkovského lidu od poloviny 13. stol. do roku 1419*, Praha 1957, passim.

13 Pavel BOHÁČ, *Vyšehradský kopiář bílý*, in: *Královský Vyšehrad 2. Sborník příspěvků ke křesťanskému miléniumu a k posvěcení nových zvonů na kapitulním chrámu sv. Petra a Pavla*, Kostelní Vydří 2001, s. 113–132.

14 NA, KVš (1130–1523), inv. č. 10, kn. 27.

sem na foliu 13v z roku 1412 a končí na foliu 180r německým zápisem z roku 1751, sporadicky z 15. století a především ze století následujícího pocházejí záznamy psané česky. Jeho vznik se klade do devadesátých let 14. století, v poslední čtvrtině 15. století byl znovu svázán, jak naznačuje pořadí jednotlivých záznamů. Zápisy jsou zpočátku řazeny chronologicky za sebou, brzy je ale chronologický sled porušen a za listiny z počátku 15. století jsou zařazeny dokumenty starší, z konce 14. století, i z doby kolem poloviny 15. století a později.¹⁵ Jak napovídá název knihy, byla určena k zápisům usnesení generální kapituly a z nich vyplývajících záležitostí, nachází se tu ale i mnohé opisy listin, kupříkladu emfyteutické smlouvy. Nebudeme se zde zabývat podrobným rozбором celé knihy, soustředíme se jen na záznamy rozsahem nijak velké, obsahem však důležité pro poznání kapitulního zboží, které se nacházejí na foliích 50r–75r. Jedná se o soupis příjmů prelátů a kanovníků kolegiální kapituly na Vyšehradě z konce 14. století, které plynuly z jejich prebend a zvláštního zaopatření kapitulních prelátů. František Graus ho zhodnotil jako materiál na pomezí urbáře a účtů, protože se zde, i když nijak systémově, střídají předpisy dávek s údaji o fakticky odvedených platech.¹⁶

Pokyn k jeho zpracování vydala kapitula spolu s řadou dalších nařízení na svém generálním zasedání, podle něhož měli kapitulní preláti, kanovníci a služebníci dodat soupis majetku svých prebend, obediencí a dalšího obročí.¹⁷ Nedaované nařízení se klade do roku 1391, jak je tužkou dodatečně poznamenáno nahoře v pravém rohu na předchozím foliu, kde celý soupis ustanovení z této generální kapituly začíná.¹⁸ Mezi opisem nařízení a vlastním soupisem příjmů se zcela neorganicky nachází jiné záznamy, převážně až z roku 1470. Kdy přesně se požadované záznamy s příjmy kapitulárů podařilo shromáždit, není nikde uvedeno. Jména kanovníků, jejichž působení ve vyšehradské kapitule jsme většinou schopni doložit i z jiných pramenů, naznačují, že nedošlo k velké prodlevě, přesnější časové zařazení by mohlo vyplynout z obsahového rozboru. Původní záznamy z konce 14. století doplnil v několika případech jiný písař údaji z poloviny 15. století, hlavní jádro je ale přepisem jednotlivých cedulí, které kanovníci

15 K dataci knihy srov. D. ČUMLIVSKI, *Archiv vyšehradské kapituly*, s. 161 a 167, pozn. 48.

16 F. GRAUS, *Dějiny venkovského lidu II*, s. 349–350.

17 NA, KVš, inv. č. 10, kn. 27, fol. 37v.

18 D. ČUMLIVSKI, *Archiv vyšehradské kapituly*, s. 167, pozn. 48.

podle požadavku kapituly odevzdali. Soupis příjmů každého jednotlivého kapitulního člena začíná na samostatném foliu, zápisy nemají jednotnou hlavičku, některá písmena textu v oddíle věnovaném majetku kapitulních prelátů jsou zvýrazněna červeně. Kanovnícké příjmy jsou uvedeny slovy „*prebendá*“, „*reditus et proventus prebendé*“, „*bona prebendé*“, případně „*census prebendé*“, po nichž následuje jméno konkrétního kanovníka.

Původní záměr nebyl ovšem zdaleka naplněn. V některých případech, zejména u kapitulních hodnostářů uvedených na začátku soupisu a u několika kanovníků zapsaných pro změnu na jeho konci, totiž zůstalo jenom prázdné místo opatřené pouze hlavičkou s údajem, či důchod tam měl být zaznamenán. Takto prázdné zůstaly oddíly vyhrazené pro kapitulního probošta, scholastika a kustos, aniž by byla uvedena jejich jména, a tři kanovníků – Jana řečeného Kytlic, Jana z Třemošnice a dalšího Jana, s přízviskem Náš doktor dekretů („*Nass doctor decretorum*“). Příjmy kapitulních služebníků nebyly v rozporu s pokynem generální kapituly zaneseny do soupisu vůbec, podobně jako většina výnosů z obediencí.

Evidentně neúplně byly zachyceny příjmy děkanství.¹⁹ Není tu ani zmíněno děkanovo jméno, kterým byl v letech 1390–1397 Václav Králík z Buřenic, později povýšený na vyšehradského probošta, patriarchu antiochejského a nakonec komendatátora olomouckého biskupství.²⁰ Ve výčtu děkanových důchodů se naopak vyskytují i lokality, o nichž víme z jiných pramenů, že se jednalo o obediencie, tedy majetek určený pro zaopatření celé kapituly, a děkan je měl pouze v nájmu (Hodkovičky, Lhotka).²¹ Obediencie jako takové součástí soupisu až na jednu výjimku (Buk) nejsou. Ani vlastní děkanův majetek není zdaleka úplný. Chybí tu kupříkladu lázně v Podolí, vsi Žibřidovice a Šetějovice, dvůr v Roztylech, uveden je jen kostel Panny Marie před Týnem.²² Roztylský dvůr přitom

19 NA, KVš, inv. č. 10, kn. 27, fol. 54–55.

20 Ke kariéře Václava Králíka z Buřenic více Petr ELBEL, *Kapitoly z dějin katolické církevní správy na Moravě v době husitské (1408–1457)*, disertační práce, Brno 2007.

21 K vyšehradským obediencím blíže Karin PÁTROVÁ, *Probošt versus kapitula. K problematice majetkových vztahů uvnitř vyšehradské kapituly do doby husitské*, MHB 11, 2007, s. 80–93; Eadem, *Od servicii k denním podílům. Vývoj podělování kanovníků v českých středověkých kolegiálních kapitulách*, in: *Kapituly v zemích Koruny české a v Uhrách ve středověku*, s. 75–99.

22 Tento majetek děkanství uvádí listina z 22. listopadu 1333, viz RBM III, Josef Emler (ed.), Praha 1890, č. 2059, s. 800–801.

Václav Králík z Buřenic emfyteuticky pronajal v roce 1394 jistému pražskému měšťanu za 115 kop pražských grošů a pravidelný roční plat ve výši čtyř kop grošů a dvou kapounů či čtyř kuřat.²³ Neúplnost soupisu děkanova majetku naznačuje i velká mezera za údajem „*villa Lhotá*“, kde chybí výčet poplatků, za nímž měly následovat další, avšak už nedoplněné záznamy. Následující zápisy pak vznikly až kolem poloviny 15. století za děkana Jana Šindela, jak je i výslovně uvedeno. Nejedná se tu ale o žádné nové zboží, nýbrž o majetek, který vyšehradský děkan užíval i dříve – jde např. o zboží ve Vršovicích, Nuslích či Královicích. Na druhou stranu je tu zanesený i děkanův majetek odjinud neznámý – Neředín na Olomoucku (dnes jeho součástí), ves *Mislechowicz* či platba od plebána v Rokytnici. Hrubý součet zaznamenaných poplatků ve prospěch děkana také neodpovídá skutečnému výnosu děkanství, jehož důchod byl v roce 1397 ohodnocen na 80 hřiven stříbra.²⁴

I přes neúplnost se jedná o důležitý pramen, neboť až na závěrečné tři kanovníky je plně zaznamenáno vybavení jednotlivých kanovnických prebend – lokality a výše plateb v tradičních půlročních (na sv. Jiří a na sv. Havla) nebo ročních intervalech. Kanovnické prebendy sice známe i z jiných pramenů, souhrnně především ze soupisu papežských desátků, jenže tam jsou uvedeny jen hlavní lokality té které prebendy, tady se nabízí kompletní seznam i z takových míst jako je les, chmelnice či mlýn. Zároveň jsou zde jmenovitě uvedeni vyšehradští kanovníci, kteří byli členy této kapituly společně ve stejné době, kdy tento soupis vznikl.

Z kanovníků soupisy příjmů odevzdalo celkem 19 osob, u dalších třech je uvedeno pouze jméno. V součtu se tedy jedná o 22 prebendovaných kanovníků, k nimž tehdy patřili: Mikuláš Cink (z Litomyšle), Vítek (z Černčic), Václav Dobrman (z Hory), Jan (Sádlo) ze Smilkova, Jan z Dědibab, Ondřej z Jevíčka, Fridrich, Petr z Jezbořic, František (z Jevíčka), Vilém z Rožmitálu, Petr ze Všerub, Bohunko (Divoček) z Gemist, Mikuláš z Bořečnice (*de Borssnicz*), Mikuláš Ubaldin (z Předbořic), mistr Štěpán, Jan z Královic, Jan z Vlašimi, Jan z Drachkova, Jan z Moravy, mistr Jan z Třemošnice, Jan z Kytlice (v soupisu uvedený pouze jako Kytlic bez křestního jména) a Jan „*Náš doktor dekretů*“. Posledně jme-

23 RBMV II, Vladimír Vavřínek (ed.), Praha 1968, č. 47, s. 21.

24 RBMV II, č. 51, s. 22.

novaného můžeme ztotožnit s generálním vikářem pražského arcibiskupa doktorem Janem z Pomuku (pozdější světec Jan Nepomucký), který byl v letech 1389–1393 také vyšehradským kanovníkem.²⁵ Někteří z jmenovaných kanovníků dosáhli později vyššího postavení v kapitule – Vítek z Černčic se stal děkanem, Václav Dobrman a Jan z Moravy se vystřídali ve funkci kustoda –, jiní naopak pobývali trvale mimo kapitolu, jako například Jan z Třemošnice či Petr ze Všerub, kteří pracovali u papežské kurie.²⁶

Počet 22 prebend odpovídá i výčtu prebend v soupisu papežských desátků, kde je však dvojitá prebenda v Rostoklatech uvedena pouze jednou.²⁷ Na přídeštit knihy *Liber capitularium decisionum*, hned pod jejím názvem, stejně jako v zápisech z roku 1470 se ale uvádí celkem 23 prebend, tedy o jednu víc. Kapitula tehdy sestávala ze 4 prelátů, kterými byli na Vyšehradě nejpozději od poloviny 13. století probošt, děkan, scholastik a kustod, a z 23 prebendovaných kanovníků.²⁸ Soupis kanovnických příjmů z konce 14. století tuto třiatřicátou prebendu ale nemohl uvádět, protože vznikla teprve v roce 1412, pouhých několik let před vypuknutím husitství, kdy kapitula naopak o řadu svého majetku přišla.²⁹

Podle dávného privilegia měla být jedna z kanovnických prebend vyhrazena kapitulnímu děkanovi jako odměna za náročnou práci v duchovních i hospodářských záležitostech a za faktické vedení kapitulního sboru, které mu znemožňovalo dlouhodobě se vzdálit od kapituly a věnovat se jiné činnosti.³⁰ Této praxi odpovídá i soupis papežských desátků, který uvádí k roku 1367 platbu desátku

25 K Janovu kanovnictví Vít VLNAS, *Johánek z Pomuka – sv. Jan Nepomucký jako kanovník vyšehradský*, in: Královský Vyšehrad 4. Sborník příspěvků ze semináře 940 let Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, Praha 2012 s. 184–189.

26 Ferdinand TADRA, *Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských*, Praha 1897, s. 109; Dominik BUDSKÝ, *Metropolitní kapitula pražská jako dvůr v malém. Kariéra a vztahy v prostředí kapituly v letech 1378–1390*, in: Dvory a rezidence ve středověku, Dana Dvořáčková-Malá (ed.), Praha 2006, s. 58 a 68–71.

27 RDP, s. 13–15.

28 NA, KVš, inv. č. 10, kn. 27, fol. 47v.

29 RBMV II, č. 141, s. 49. K obtížnému postavení církevních institucí a jejich členů za husitství nově Ondřej VODIČKA, *Exil českého a moravského duchovenstva za husitských válek*, Praha 2019.

30 Dvojitá prebenda děkana stvrzuje již listina Soběslava I. hlásící se do roku 1130, CDB I, Gustav Friedrich (ed.), Praha 1907, č. 111, s. 111–115.

z děkanství a současně z prebendy v Děkanovicích („*dominus Wilhelmus decanus de decanatu suo et de praebenda Wissegradensi in Decanowicz solvit 6 sxx. et 24 gr. personaliter*“), spojení děkanství s kanonikátem a prebendou zmiňuje i papežská listina z počátku 15. století.³¹ Ve zkoumaném soupisu příjmů však tato prebenda samostatně zaznamenaná není a není ani v jeho části věnované důchodům děkanství. K prebendovaným kanovníkům se řadili také kustod a scholasik, jejich hmotné zaopatření ale známe jen torzovitě.³²

Osm kanovníků drželo královskou prebendu, jak je vždy poznamenáno v záhlaví u jména příslušného kanovníka, to znamená, že osm prebend bylo pod patronátem krále. Jednalo se o prebendu „*in Hermans*“ – patrně v Heřmani (někdy se uvádí též Heřmanův Městec) – náležející tehdy kanovníku Vítkovi, o prebendu Jana z Dědibab v Žatci, Viléma z Rožmitálu s jádrem v Šešovicích, Bohunka z Gemist v Štolmíři, Jana z Královic se zbožím především v Dunicích a okolí, dvojí prebendu v Rostoklatech, užívanou tehdy mistrem Štěpánem a Janem z Drachkova, a o prebendu Jana z Kytlice, jejíž vybavení ale bohužel zůstalo v soupisu nevyplněné. Prebendy v Heřmani a Štolmíři se připomínají poprvé ve dvacátých letech 14. století a k jejich vybavení patřily platy z tamních kostelů.³³ Obdobně byla vybavena i žatecká prebenda důchodem z kostela Panny Marie v Žatci. Posledním inkorporovaným kostelem kapituly byl kostel v Sušici, ale prebenda, která odtud čerpala své příjmy, ke královským prebendám pro změnu nepatřila. Jen na okraj můžeme poznamenat, že důchody z kostelů v Sušici a Žatci se staly kolem roku 1390 předmětem sporů, když správci těchto kostelů zadržovali důchody kanovníků.³⁴ Poslední dvě „královské“ prebendy založil v roce 1357 Karel IV. a každou z nich zaopatřil stejně velkými poplatky z Rostoklat na Českobrodsku.³⁵

31 RDP, s. 13; MVB V, č. 2223, s. 1307–1308.

32 RDP, s. 13 (*custos et canonicus praebendatus Wyssegradensis*); RBMV II, č. 75, s. 29 (*canonicus atquae custos*); ibidem, č. 14, s. 11 (*scholasticus et canonicus*).

33 Panovníkova donace a její schválení papežem a pražským biskupem in: RBM III, č. 656, s. 276–277; č. 1630, s. 637; č. 1686, s. 657 (*ecclesia in Hermans*) a RBM III, č. 1415, s. 555–556; č. 1629, s. 637; č. 1685, s. 657 (*ecclesia in Zytomirz*).

34 RBMV II, č. 15, s. 11; č. 19, s. 12; č. 26–28, s. 14–15; č. 30, s. 15–16; č. 33, s. 16; č. 36, s. 17; č. 45, s. 20.

35 RBM VI/3, Bedřich Mendl (ed.), Praha 1954, č. 751, s. 441–443.

Naopak převážná většina prebend vybavených starším zbožím pod královský patronát nepatřila, ačkoli byl jejich donátorem prakticky vždy panovník či někdo z jeho rodiny. Kapitula byla od počátku na přání svého zakladatele knížete Vratislava podřízena přímo papeži, panovník měl ale určité vliv na obsazování kanonikátů a prelatur, vyplývající ze zakladatelských práv. Nejdéle ve 13. století byla kanovnícká místa obsazována na základě volby kapituly. V roce 1245 bylo toto právo narušeno papežským privilegiem pro vyšehradského probošta Filipa, které mu povolovalo obsadit dvě uvolněná místa v kapitule. V roce 1277 byl vzhledem k časté proboštově nepřítomnosti na Vyšehradě způsob obsazování prebend a obediencí upřesněn tak, že pokud probošt sám nebo prostřednictvím svého vikáře do dvou dnů nenavrhne svého kandidáta, kapitula v čele s děkanem zvolí svého pretendenta.³⁶ Tento způsob byl později narušován papežskými rezervacemi a provizemi, prostřednictvím kterých byli do kapituly dosazováni kanovníci na základě rozhodnutí papeže, nikoli kapituly. Stále se ale jednalo o kanovníctví a prebendy pod patronátem kapituly.³⁷ Proto prebendy s královským patronátem, doložené v předhusitském období, musíme klást až do následující doby, někam na sklonek 13. a do 14. století. Díky nim měl panovník přímý vliv na obsazování části kanonikátů svými oblíbenci a úředníky, aniž by musel žádat papeže o udělení provize v jejich prospěch. Jedním z držitelů královské prebendy byl podle soupisu prebend Vítek z Černčic, kaplan a dvorský klerik Václava IV., držitel několika dalších církevních beneficií.³⁸

Z řady těchto královských prebend vyšehradské kapituly se ale na první pohled vymyká prebenda s majetkem v Dunicích a okolí, ležícím v prostoru tzv. Svatavina újezdu. Tuto oblast u Želivky kapitula získala údajně od královny Sva-

36 CDB IV/1, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Praha 1962, č. 69, s. 158; CDB V/2, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (edd.), Praha 1981, č. 835, s. 540.

37 K papežským provizím podrobněji Kamil KROFTA, *Kurie a církevní správa zemí českých v době předhusitské*, ČČH 12, 1906, s. 178–191, 274–298, 426–446; Josef ERŠIL, *Správní a finanční vztahy avignonského papežství k českým zemím ve třetí čtvrtině 14. století*, Praha 1959 (Rozpravy ČSAV, řada společenskovední, roč. 69, č. 10); Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Pronikání kuriálního centralismu do českých zemí (Na dokladech provizních listin do roku 1342)*, ČČH 88, 1990, s. 3–33; Eadem, *K otázkám vztahu duchovní a světské moci v Čechách ve druhé polovině 14. století*, ČsČH 24, 1976, s. 244–276.

38 Biogram Vítko (Víta) z Černčic zpracoval D. BUDSKÝ, *Metropolitní kapitula pražská*, s. 75–76.

tavy, manželky zakladatele vyšehradské kapituly Vratislava II., poprvé se o něm ale dozvídáme až koncem 12. století. Následně byl újezd kolonizován a kapitula tu nechala založit na dvacet vsí a městečko (Dolní) Královice. Každá z těchto lokalit (případně více vsí dohromady) pak tvořila vybavení zpočátku většiny, koncem 14. století pak zhruba poloviny vyšehradských prebend, přičemž jedna měla z neznámých důvodů královský patronát.³⁹ Zda tato prebenda vznikla až dodatečně, nejsme s to jednoznačně určit. Oddělením od stávajícího majetku nejspíš vznikla i poslední královská prebenda, užívaná Vilémem z Rožmitálu, s drobným zbožím v Šešovicích a dalších vsích ležících převážně v širším okolí Vyšehradu, ale ani tady její stáří neznáme.

Kromě výnosů ze Svatavina újezdu, několika kostelů a vsi Rostoklat se hmotné zaopatření kanovníků opíralo především o staré zboží v okolí Vyšehradu, na území dnešní Prahy a v jejím zázemí. Často se jednalo o dvůr, několik lánů, někdy jen o zahradu, vinici, chmelnici nebo jen o domek ve vsi, o níž se dělilo několik kanovníků i kapitulních hodnostářů. Tuto skutečnost už naznačují některé kapitulní listiny, sledovaný soupis platů ji jednak potvrzuje, ale hlavně detailně rozepisuje. U několika prebend souběžně se tak objevují lokality jako Vršovice, Nusle, Psáry, Líbeznice, Bašť. Vyšehradská kapitula v tomto směru nebyla žádnou výjimkou, rozparcelování jedné vesnice na prebendy několika kanovníků je dobře doloženo např. pro kanovníky svatojiřského kláštera na Pražském hradě.⁴⁰ V obou případech se jedná o lokality starého sídelního území, pro obě pražské instituce snadno dostupné a s dobrým zemědělským využitím. Členové vyšehradské kapituly se o zdejší výnosy dělili už v době před zúrodněním rozsáhlého Svatavina újezdu, který navíc svou polohou na chladnější Vysočině není tak výnosný jako pražská kotlina a Polabí. Pro ilustraci může posloužit přehled plateb z Vršovic (v dnešní Praze) a Líbeznic (u Prahy) ve prospěch několika kanovníků, jejichž zboží tu nejen sousedilo navzájem, ale sousedilo i s majetkem svatovítské kapituly nebo jiných majitelů.⁴¹

39 K. PÁTROVÁ, *Prebendy nejstarších českých kolegiálních kapitul*, s. 519–532.

40 Karin PÁTROVÁ, *Panenské Břežany – jedno z hospodářských center kláštera sv. Jiří na Pražském hradě*, Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí 2, 2012, s. 9–11.

41 Část Líbeznic byla připojena k jedné kanovnické prebendě pražské katedrální kapituly u sv. Víta, viz RDP, s. 5.

Příjmy z Vršovic:

děkan	5 kop gr.
Mikuláš Cink	1 kopa gr.
Ondřej z Jevíčka	Mikeš: 16 gr. / 3 kuřata / ½ kopy vajec Spina: 32 gr. / 6 kuřat / 1 kopa vajec
Fridrich	Petr: 2 × 32 gr.
Vilém z Rožmitálu	1 poplatník (?): 2 × 12 gr.
Petr ze Všerub	ze dvora: 4 ½ kopy gr.
Jan z Královic	1 poplatník: 2 × 12 gr. / 2 × 4 kuřata

Příjmy z Líbeznic:

Mikuláš Cink	5 těžkých hřiven / 30 kuřat / 5 kop vajec
Václav Dobrman	7 kop gr.
Fridrich	Mařík: 2 × 1 kopa 25 gr / 2–3 slepice (na Vánoce) Malý: 2 × 36 gr. / 1 kuře Blažek: 2 × 36 gr. / 1 kuře
Jan z Královic	Jakub: 1 kopa 56 gr. Vacek: 58 gr. Pavel: 58 gr. krčmář: 45 gr. 1. podsedeček: 11 gr. 2. podsedeček: 8 gr. 3. podsedeček: 8 gr. 4. podsedeček: 6 ½ gr.

Soupis neřadí jména kanovníků a jejich prebend podle výnosů a ani až na výjimky nezaznamenává celkový důchod prebendy, to umožňuje teprve provedení součtu předepsaných poplatků. Z něj vyplývá, že výnos jedné prebendy se pohyboval nejčastěji mezi 20 a 30 kopami grošů. Nejnižší příjmy plynuly dvěma kanovníkům, kteří se dělili o příjmy z Rostoklat, a to tak, že každému z nich příslušelo 13 kop grošů. Naturální dávky v podobě slepic, kuřat a vajec se objevují jen u některých, v několika případech je zmíněna i finanční částka nahrazující robotu. Pokud se zachovaly starší doklady o platbách z některého zboží, většinou

stanovených při emfyteuzi ve 13.–14. století, výše předepsaných dávek se nemusela změnit.⁴² To je patrné zejména u prebendy Jana z Vlašimi, která byla hmotně zajištěná výnosy z šesti vsí u Žatce. V roce 1332 je jeden z předchozích vyšehradských kanovníků Jan Wolframův pronajal emfyteutickým právem třem nájemcům, přičemž výměra pozemků i platby byly totožné jako ve sledovaném soupisu z počátku devadesátých let 14. století.⁴³

Některé prebendy měly pouze jeden zdroj příjmů. Příkladem může být prebenda kanovníka Františka v Sušici, jejíž zápis je velmi jednoduchý:⁴⁴

*Prebenda regalis domini
Francisci, canonici ecclesie Wissegradensis*

Plebanus in Sicca solvit annuatim 24 sex. gr.

Výběr poplatků byl v takových případech celkem jednoduchý, nevyžadoval žádnou složitou logistiku, pokud ovšem nedošlo k jejich úmyslnému zadržení. Že se to stávalo, dokládají četné spory právě o sušický důchod z konce 14. století, když tamní farář předepsané peníze kanovníkovi Františkovi nevyplácel. Na rozdíl od kanovníků, jejichž zboží bylo rozptýlené, byl František, odkázaný na jediný zdroj své prebendy, ve značné nevýhodě. Naopak u prebend se zázemím rozloženým na více místech taková situace nehrozila, o to ale byla složitější organizace výběru dávek a jejich transport příslušnému kanovníkovi. Jako doklad různorodého vybavení jedné prebendy můžeme uvést prebendu Mikuláše řečného Ubaldin:⁴⁵

42 Na neměnnost poddanských dávek obecně poukázal již F. GRAUS, *Dějiny venkovského lidu II*, passim.

43 NA, KVš, inv. č. 10, kn. 27, fol. 72v. Jednalo se o pozemky ve vsích Koreček, Sýrovce (?), Měcholupy, Holedeč, Holedeček a Blažim. K jejich emfyteuzi viz RBM III, č. 1874, s. 730–731. Jejich identifikace je naopak problematická v Soupisu papežských desátků (RDP, s. 13–15).

44 NA, KVš, inv. č. 10, kn. 27, fol. 68r.

45 Ibidem, fol. 70v.

***Census prebende domini Nicolai dicti
Ubaldin, canonici ecclesie Vyssegradensis***

*Primo in villa Loktek^a prope Kralowicz pro duobus
terminis 10 sex. gr.*

*Item in villa Roztyl^b prope Zabychlicz 4 arature
de qualibus censuatur pro uno termino 40 gr. summa annuatim
pro ambobus terminis 5 sex. 20 gr.*

*Item in villa Leszna^c prope Raczow Colowratonis
pro termino s. Galli Nicolaus Pywcze 1 sex. 1 gr. et 3 hal.*

Item Wenceslaus 36 gr. et 9 hal.

Item Pessek Semenecz 48 gr.

*Summa pro illo termino de eadem
villa 2 sex. 26 gr.*

*Item pro alio termino s. Georgii de eadem villa
Nicolaus Pywcze 57 gr. et 1 hal.*

Item Pessek Semenecz 45 gr. et 8 hal.

Item Wenceslaus 34 gr. et 3 hal.

*Summa
2 sex. 17 gr.*

Summa pro duobus terminis 4 sex. et 43 gr.

*Item de Kralowicz^d penes Colodyey Dubecz censuat pro uno
termino 1½ sex. et 6 gr. et pro alio totidem*

Summa tocius prebende istius

23 sex. et 15 gr.

^a Loket u Dolních Kralovic na kapitulou kolonizovaném území v tzv. Svatavině újezdě; ^b Roztyly u Záběhlic (oboje dnes na území Prahy); ^c podle podoby názvu by to snad mohla být Olešná u Rava-
cova na Tachovsku; ^d Královice u Koloděj a Dubče (dnes na území Prahy).

Mikuláš Ubaldin, který podle sledovaného soupisu držel prebendu s jádrem v Lokti, postoupil později na bohatší prebendu, jež vynášela o několik kop grošů více. V roce 1416 mu patřil dvůr ve Strašnicích, který byl součástí prebendy ve

Sněti v bývalém Svatavině újezdě a který počátkem devadesátých let 14. století držel podle soupisu prebend Jan ze Smilkova.⁴⁶ V obou dokumentech se vyskytují stejná jména poplatníků ze strašnického dvora. Postoupení kanovníka na lepší prebendu po jejím uprázdnění, tzv. opce, bylo běžnou praxí středověkých kapitul. Ve vyšehradské kapitule je doložena od roku 1328, kdy kapitula vydala statuta ohledně obsazování uprázdněných prebend a obediencí stávajícími kapitulními členy. Upřednostnění byli sídelní hodnostáři a kanovníci podle délky svého působení v kapitulním sboru, pokud o uprázdněnou prebendu neprojevili zájem (zpravidla proto, že byla méně výnosná), mohli se o ní ucházet nesídelní kanovníci, nejprve ti s většími prebendami. Toto nařízení, potvrzené Janem Lucemburským, se týkalo výhradně královských prebend („*praebendae ad collationem domini regis pertinentes*“) a v roce 1402 ho obnovil Václav IV.⁴⁷ Podobný princip se uplatňoval i u prebend obsazovaných na základě volby v kapitule, ač si někteří kanovníci nově nabyté prebendy raději nechávali schválit papežem. Tímto způsobem převzal v roce 1393 novou prebendu po smrti Jana z Pomuku Petr z Jezbořic, přičemž se v potvrzující papežské listině výslovně uvádí, že ji optoval podle zvyku kapituly. Doba mezi uprázdněním prebendy a papežským schválením opce trvala 7 měsíců (20. března 1393 – 3. listopadu 1393).⁴⁸

Právě papežské listiny týkající se obsazování kanovnických prebend dovolují přesněji datovat zkoumaný soupis příjmů prelátů a kanovníků vyšehradské kapituly. Za horní hranici můžeme považovat rok 1393, kdy zemřel Jan z Pomuku, jehož jméno je v soupisu uvedeno, i když bez vyplněného majetku. 1. května 1392 obdržel Jan z Třemošnice za věrné služby v papežské kanceláři papežskou provizi na vyšehradský kanonikát a prebendu s výnosem 16 hřiven stříbra uprázdněnou smrtí Jakuba ze Sušice.⁴⁹ Nějakou dobu však trvalo, než se nepří-

46 RBMV II, č. 151, s. 52.

47 RBM III, č. 1462, s. 569–571; RBMV II, č. 82, s. 31.

48 „... *Exhibita siquidem nobis nuper pro parte dicti Petri petitio continebat, quod olim canonicatu et prebenda ecclesie predictae, quos quondam Johannes de Pomuk... optinebat, per obitum dicti Johannis, qui extra Romanam curiam decessit, vacantibus, prefatus Petrus, alios canonicatum et prebendam ipsius ecclesie tunc obtinens, dictam prebendam sic vacantem infra tempus legitimum, prout iuxta consuetudinem ipsius ecclesie poterat, optavit illamque vigore optionis huiusmodi extitit pacifice assecutus, sua priori prebenda libere dimissa.*“ (MVB V, Acta Urbani VI. et Bonifatii IX. (1378–1404), Kamil Krofta (ed.), Praha 1903, č. 729, s. 417).

49 MVB V, č. 623, s. 356–357.

tomný Jan z Třemošnice fakticky ujal kanonikátu a prebendy.⁵⁰ Jen o necelé tři měsíce později získal papežskou provizí jednu z vyšehradských prebend další z kanovníků uvedených v soupisu prebend Mikuláš z Bořečnice. Prebendu v hodnotě 30 hřiven stříbra získal 28. července 1392 po rezignaci Františka z Benešova, ale už 20. července 1393 ji s ním vyměnil za olomoucké arcijáhenství.⁵¹ Naopak v soupisu mezi vyšehradskými kanovníky není uveden Dominik (patrně Dominik z Hlohové), který byl vyšehradským kanovníkem ještě v roce 1392, kdy se dostal do sporu o drobný poplatek z polí v Nuslích a Vršovicích s Annou, vdovou po Pátkovi z Nuslí.⁵² Soupis příjmů prelátů a kanovníků, který zaznamenává *Liber capitularium decisionum* vyšehradské kapituly tak můžeme klást mezi roky 1392–1393.

50 Ibidem, č. 720, s. 409–410; č. 969, s. 523; č. 1853, s. 1069–1071.

51 Ibidem, č. 636, s. 362–363; č. 706, s. 400–401.

52 RBMV II, č. 32, s. 16 a č. 42, s. 19.

LIBER CAPITULARIUM DECISIONUM.

One of the Sources of Knowledge About the Vyšehrad Chapter's Property Management

This contribution examines one of the few surviving official medieval Vyšehrad collegiate chapter books dubbed the *Liber sancrosancte ecclesie Wissegradensis intitulus Capitularium generalium decisionum*. Particular attention is paid to the part of this book that records the income of canons and chapter prelates from the end of the 14th century. The list is primarily a detailed overview of the material property of the then-22 canonical prebends. Unfortunately, it is not complete as it lacks information about three prebends that only have a header, and the goods of four chapter prelates are only partially listed: specifically the provost, dean, scholasticus, and custode. Although this is an important source, we have only partial knowledge of the chapter prebends' property, including both taxable villages and their forests, vineyards, houses, etc. The source shows that some prebends sourced their income from diverse, sometimes mutually distant locations; while others relied on a single source of income, which is especially the case of wages from incorporated churches. The revenue of a single prebend varied in the range 20–30 threescore groschen per year. The book also shows that eight canonical prebends were under the patronage of the crown and the remaining 14 were for the chapter's obediences. The sovereign primarily granted the royal prebends to canons in his service, which is confirmed by the list of income for canons and chapter prelates, while papal reservations and provisions were used for prebends under the patronage of the chapter. The examined source can be placed into the 1392–1393 period on the basis of the names of canons listed from several papal documents that confirmed the acquisition of prebends from Vyšehrad.

II

DISKUZE,
OTÁZKY
A INSPIRACE

WIELKIE ZŁUDZENIE: genealogiczna „szkoła toruńska” i co dalej?

MAREK CETWIŃSKI

The Great illusion: The Genealogical Toruń school and What Next?:

This article presents the history of the genealogical Toruń school, its achievements, and its erroneous basic methodological assumptions (a thesis on the origin of heraldic communities known in the late Middle Ages from the progeny of the high nobility as seen in the sources from the 12th and 13th centuries). Because of the apriori assumptions applied, the majority of dissertations inspired by this “school” only provide an illusion of an increase in knowledge about the history of the Polish Middle Ages. A critical examination of the output of the Toruń School should remind us of the need to observe methodological rigour. Criticism, however, does not mean the abandonment of genealogical research. What is needed, however, is an awareness on the part of the researchers that they are analysing the messages containing a sort of „invented tradition” and hence the necessity of adapting methods to the requirements of critical source sciences.

Key words: medieval Poland, genealogy, heraldry, medieval sources, historiography

Janusz Bieniak uzasadniał przed laty potrzebę badań genealogicznych koniecznością „likwidacji anonimowości średniowiecznego społeczeństwa, a więc zastąpienie - jako przedmiotu badania - społecznej mgławicy społecznym konkretem”¹. Szło wówczas uczonemu - jak wynika z dalszych słów - o głębsze zrozumienie zachodzących w średniowiecznej Polsce wydarzeń politycznych. „Przejsiowe zahamowanie studiów genealogicznych w ciągu co najmniej 20 lat od śmierci Władysława Semkowicza i publikacji ostatnich prac jego szkoły zdążyło się odbić niekorzystnie na poziomie literatury badawczej, próbującej uchwycić postawy polityczne średniowiecznych grup społecznych; pozbawione dostatecznej

1 Janusz BIENIAK, *Wstęp*, w: Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym, red. Jacek Hertel, Toruń 1982, s. 6.

znajomości realiów osobowych, dochodziła ona częstokroć do mylnych i ogólnikowych wniosków”².

Zainteresowanie „społecznym konkretem”, inaczej zaś mówiąc uchwycenie dzięki ustaleniu krewniaczych więzi politycznych powiązań znanych z imienia możnowładców średniowiecznej Polski, legło zatem u podstaw projektu badawczego tzw. „toruńskiej szkoły genealogicznej”³. Ostatecznym więc celem badań genealogicznych miała być rola służebna wobec historii politycznej. Wyobrażano sobie, że to znajomość genealogicznych związków rzuci nowe światło na podejmowane niegdyś gry polityczne. W tle kryło się aprioryczne założenie, że więzi genealogiczne to również „solidarność rodowa” w polityce. Założenie, któremu przeczą choćby walki wewnątrz panujących dynastii, czy eksponowane w niektórych legendach herbowych bratobójcze spory przy dzieleniu spadku⁴. Warto też wspomnieć, że również „Statuty” Kazimierza Wielkiego przedstawiały „rodzinę”, dość jednostronnie, „jako grupę konfliktów”⁵.

Idealizacja „tradycyjnych wartości”, także „rodziny”, żywy snobizm heraldyczny, to nie jedyne tło powrotu do badań genealogicznych⁶. Powód kolejny to reakcja na schematyzm powojennej mediewistyki polskiej. Niewątpliwie była

2 Ibidem.

3 Por. głównie: Janusz BIENIAK, *Wielkopolska, Kujawy, ziemie łęczycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, Toruń 1969. Idee zawarte w tym dziele legły u podstaw teoretycznych założeń „szkoły toruńskiej”. Warsztatowej precyzji uczyły z kolei liczne dzieła Kazimierza Jasińskiego. Genealogią dynastyczną zajmuje się uczeń K. Jasińskiego – Jan TĘGOWSKI, *Pierwsze pokolenie Giedyminowiczów*, Poznań – Wrocław 1999; idem, *Perspektywy badań nad genealogią dynastyczną w Polsce*, w: In memoriam honorifique Casimiri Jasiński, red. Jarosław Wenta, Piotr Oliński, Toruń 2010, s. 35–45. Z tego samego kręgu wywodzi się też badacz genealogii książąt ruskich – Dariusz DĄBROWSKI, *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich*, Poznań – Wrocław 2002.

4 Przykłady zawarte w „Gnieździe cnoty” Bartosza Paprockiego zob. w: Mariusz KAZAŃCZUK, *Staropolskie legendy herbowe*, Wrocław etc. 1990, s. 163; Mądrostki, s. 164; Nabram, s. 176; Pomian, s. 185; Rawicz, s. 207; Zagłoba, s. ???; Zob. też: Marek CETWIŃSKI, *Watki prawne w polskich legendach herbowych*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, t. 3: 1999, s. 25–36.

5 Alicja SZYM CZAKOWA, *Stosunki krewniacze w świetle statutów z XIV–XV*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego”, t. 3: 1999, s. 94.

6 Wskazywał na te uwarunkowania Jan ADAMUS, *Polska teoria rodowa*, Łódź 1958. Pracę tę notorycznie pomijano w nowszych badaniach genealogicznych, co nie wydaje się przypadkiem.

też bowiem „szkoła toruńska” odpowiedzią na uproszczone wersje „walki klasowej” w wykładzie dziejów polskiego średniowiecza. Zwyczajowa nazwa określająca skupionych wokół Janusza Bieniaka mediewistów nie grzeszy zresztą precyzją. Skupiała bowiem wspomniana szkoła badaczy z różnych ośrodków, nie tylko zresztą polskich, a jej działalność związana była głównie z sympozjami zwanymi, od miejsca obrad, „golubskimi”⁷. Nazwano ją jednak „toruńską” przez szacunek dla jej głównych twórców - Kazimierza Jasińskiego i Janusza Bieniaka. Nie zajmowała się też wyłącznie genealogią w jej tradycyjnym znaczeniu. Przedmiotem swego zainteresowania uczyniła bowiem oprócz więzi krewniaczych także związki w jakie wchodziłi ludzie z racji sąsiedztwa, zamieszkiwania wspólnego terytorium, uprawiania zawodów a także grupy rówieśnicze⁸. W odróżnieniu od Semkowicza i jego uczniów nie ograniczano się też do samego tylko rycerstwa.

Współtwórcy toruńskiej szkoły genealogicznej zdawali sobie bowiem doskonale sprawę, że nie jest już możliwy powrót do modelu badań stosowanych

7 Ibidem, s. 5. W 1976 r. przy Instytucie Historii i Archiwistyki UMK w Toruniu powstał zespół do badania składu i postaw środowisk społeczno-politycznych w Polsce do połowy XV w., jako jeden z kooperantów problemu węzłowego „Społeczeństwo polskie – dynamika przemian strukturalnych i rozwoju świadomości”, kierowanego przez Instytut Historii PAN w Warszawie. Pierwotny skład zespołu: Janusz Bieniak (Toruń), Marek Cetwiński (wówczas Wrocław), Antoni Czacharowski (Toruń), Kazimierz Jasiński (Toruń), Maria Koczerska (Warszawa), Krystyna Melkowska (Toruń), Jan Pakulski (Toruń), Urszula Zgorzelska (Katowice). Skład ten zmieniał się z upływem czasu o czym przekonuje lektura siedmiu tomów materiałów kolejnych sympozjów. Z historyków zagranicznych na trwale związał się z zespołem Vratislav Vaniček (Praha) zaś tematykę A. Czacharowskiego kontynuował Krzysztof Mikulski (Toruń).

8 Wymownie świadczą o tym już same podtytuły kolejnych tomów toruńskiej „Genealogii”: *Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczym*, red. Jacek Hertel, Toruń 1982; *Genealogia – studia nad wspólnotami krewniaczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. Jacek Hertel, Jan Wroniszewski, Toruń 1987; *Genealogia – kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. Jan Wroniszewski, Toruń 1989; *Genealogia – polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, red. Jan Wroniszewski, Toruń 1993; *Genealogia – rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. Andrzej Radzimiński, Jan Wroniszewski, Toruń 1996; *Genealogia – władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. Andrzej Radzimiński, Jan Wroniszewski, Toruń 1999; *Genealogia – stan badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*, red. Jan Pakulski, Jan Wroniszewski, Toruń 2003.

przez Semkowicza. Krytyka tego modelu - „jakkolwiek często przesadna, postawiła nowe kwestie do przedyskutowania”, co z kolei - dodawał Janusz Bieniak - „umożliwia odradzającej się dziś genealogii opracowanie nowych podstaw teoretycznych”⁹. Pierwszą z różnic między szkołą semkowiczowską a toruńską jest, zdaniem Janusza Bieniaka to, że Semkowicz zapoczątkowując monografię rodów średniowiecznego rycerstwa „traktował je jako dzieła heraldyczne”, natomiast „dziś opracowania takie rozumie się raczej jako genealogiczne, ze względu na większość ich tekstu”¹⁰. Semkowicz, zdaniem Bieniaka, był przekonany, że ród to „podstawowa jednostka organizacyjna” a sam ustrój był w konsekwencji „ustrojem rodowym”¹¹. Tymczasem „ród” jest, przekonuje Janusz Bieniak, „tworem sztucznym, powołanym *ad usum* nauki. Średniowiecze znało tylko większe i mniejsze zespoły krewniacze, o całkowicie tej samej nomenklaturze genealogicznej [...] Średniowieczni Polacy przenosili przeto na ród swobodnie pojęcia rodzinne nie tworząc dlań nowych jakościowo nazw”¹². W konsekwencji uznał

9 J. BIENIAK, *Wstęp*, s. 6. W praktyce jednak różnice metodyczne między „szkołą semkowiczowską” a „toruńską” są dla postronnych obserwatorów mało uchwytnie. I tak np. Jarosław WENTA, *Rozważania o miejscu historycznego romantyzmu ciąg dalszy, w: Recepcja kultury średniowiecznej w humanistyce*, red. Krzysztof Obremski, Jarosław Wenta, Toruń 2010, s. 28–29: „Literackie, romantyczne ale i np. zmodernizowana semkowiczowska wizje przedpiastowskiej, rodowej słowiańszczyzny archaizowane i stylizowane według wyobrażeń o młodszości cywilizacyjnej Słowian (jeden z elementów romantycznego widzenia dziejów akceptowany o dziwo także przez polskich historycznych neo- i postromantyków) z integralnym elementem niemieckiego zagrożenia stały się częścią polskiego, powszechnego myślenia historycznego i historycznej edukacji. Całość modernizowanego od lat 60. XX wieku modelu (m.in. semkowiczowskich poglądów) nieodparcie kojarzy się z koncepcją autonomicznego charakteru dziejów Polski średniowiecznej oraz, co niepokojące z autonomicznym, swoistym, polskim charakterem źródeł historycznych, a także stosowanymi tylko dla nich metodami badawczymi”. Wentę sprowokowały najpewniej choćby takie wypowiedzi o późnym średniowieczu w Polsce: „*Był to czas przejścia od struktur rodowych do wspólnoty ziemskiej*” (Joanna KARCZEWSKA, *Siedziby rycerskie na pograniczu Wielkopolski i Kujaw w późnym średniowieczu*, Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, nowej serii t. XVIII (XXIX), 2019, s. 37.

10 Janusz Bieniak, *Średniowieczne polskie rody rycerskie. Stan badań, problemy sporne, możliwości i trudności badawcze*, w: *Genealogia – stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*, red. Jan Pakulski, Jan Wroniszewski, Toruń 2003, s. 51.

11 Ibidem, s. 51.

12 Ibidem, s. 47–48.

toruński uczyony, że „granicą pokrewieństwa był przeto dopiero zasięg herbu. Nawet nie zasięg nazwy rodowej (*nomen genealogiae*), tych bowiem egzystowało zrazu w obrębie rodu kilka, choć jedna stopniowo wysuwała się na czoło, zaśćmiewając inne”¹³. Wspólnoty heraldyczne – „rody” – powstawały, zdaniem Bieniaka, od XII do XIV wieku „zasadniczo na drodze rozgałęziania się rodzin; końcowym etapem tego procesu była recepcja wspólnych dla całego kręgu krewniaczego herbu oraz nazwy”¹⁴.

Uważna lektura prac Janusza Bieniaka jednak przekonuje, że dopuszcza on odstępstwa od owej „zasadniczej drogi” rozradzania się rodzin. I tak skoro herby i nazwy „trwale określały zasięg rodu, toteż możliwe było znalezienie się w różnych rodach herbowych potomstwa jednej nawet rodziny wczesnopolskiej, kiedy poszczególne rozrodzone gałęzie przyjmowały różne herby”¹⁵. W istniejącą już strukturę rodową „wchodziło też rycerstwo przybyłe z zewnątrz, aby uzyskać w niej korzystne miejsce”¹⁶. Przyjmowały też wspólny herb „świeżej daty rodziny drobnorycerskiej z bliskiego sąsiedztwa”¹⁷. Bywało też, przyznaje Bieniak, że podobieństwo herbów skłaniało do połączenia się różnych rodów, ponieważ „podobieństwo owo wywoływało prawdopodobnie mylne przekonanie o istniejącym niegdyś, a następnie zapomnianym pokrewieństwie”¹⁸. Drogi tworzenia się

13 Ibidem, s. 48.

14 Janusz BIENIAK, *Jeszcze w sprawie genezy rodów rycerskich w Polsce*, w: Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów, t. V, red. Stefan K. Kuczyński, Warszawa 1992, s. 45. Swoją, jak to nazywa, „wizję zjawiska polskich rodów rycerskich” przedstawił Janusz Bieniak głównie w: *Rody rycerskie jako czynnik struktury społecznej w Polsce XIII–XV wieku*, w: Polska w okresie rozdrobnienia feudalnego, Wrocław 1973, s. 161–200; idem, *Heraldyka polska przed Długoszem*, w: *Sztuka i ideologia XV wieku*, Warszawa 1978, s. 165–210; idem, *Knight clans in Medieval Poland*, w: *The Polish Nobility in the Middle Ages*, Wrocław 1984, s. 123–176.

15 J. BIENIAK, *Jeszcze w sprawie genezy rodów*, s. 44.

16 Ibidem, s. 44.

17 Ibidem, s. 44.

18 Ibidem, s. 46. Antoni MAŁECKI, *Studia heraldyczne*, Lwów 1890, t. I, s. 162–163 podał wiele przykładów, kiedy to obce sobie „rody” używające identycznego lub bardzo podobnego herbu ostatecznie zły się jeden. Warto bliżej przyjrzeć się opowiadaniu Jana Długosza (*Annales...*, lib. XI 1413–1430, Varsoviae 2000, s. 72–73) o tym jak Spytek z Melsztyna przejąwszy opiekę nad Elżbietą, córką Ottona z Pilczy, wydał ją za Wincentego Granowskiego kierując się „jakims” podobieństwem herbów. Warto przytoczyć ten fragment: „*Quo infra breve*

znanych ze źródeł - od XIV wieku jednak dopiero - rodów, bywały zatem rozmaite. Toteż nic dziwnego, że Jan Wroniszewski- uczeń Janusza Bieniaka - przyznał w zwięzłej formule, że „ród nie był zjawiskiem biologicznym, lecz społecznym. Miejscem jego tworzenia nie była tak naprawdę łożnica, lecz świadomość ludzi”¹⁹.

A zatem „przedmiotem badań szkoły toruńskiej nie jest biologiczne pokrewieństwo, ale jego świadomość”²⁰. Te oświadczenia - sprzeczne z praktyką więkzości polskich genealogów - stwarzają możliwość zmiany perspektywy badawczej. Przedmiotem analiz stają się bowiem wszelkie manifestacje genealogicznej świadomości, wspomnienia o przodkach - „tych rzeczywistych i tych, których za takich uważano”²¹. Oznacza to - lub oznaczać powinno - także poważne potraktowania tego, co pozytywistyczny badacz genealogii, odrzucał jako zmyślenia nie wnoszące niczego do prawdziwej, rzekomo, historii rodów, rodzin, grup społecznych a nawet ludów. Powaga, z jaką należy traktować bajeczne fabuły two-

obeunte Spytka de Melstin palatinus Cracoviensis in potestatem suam redactam, cum illum pro-pinque cognacione contingeret, eam propter aliqualem armorum confirmatam Vincencio de Granov, militibus de domo Bippenium id molestate ferentibus, quod homo paucarum opum erat, desponsat. Qui splendidum coniugium sortitus se unum de domo Leliwe gerere cepit. Tekst nic nie mówi o wynikającym rzekomo z podobieństwa herbów jakimkolwiek trafnym, czy też “mylnym” przekonaniu Spytka o jego pokrewieństwie z Wincentym. Mowa jest tylko i wyłącznie o podobieństwie “w jakiś sposób” samych herbów. Przekaz milczy o jakichkolwiek “pozaheraldycznych” przyczynach matrymonialnej decyzji Spytka.

- 19 Jan WRONISZEWSKI, *Związki krewnicze a terytorialne w Polsce średniowiecznej*, w: Genealogia – stan i perspektywa badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym, s. 126. Być może jest to wynik toczonych przeze mnie dyskusji, w których ostro protestowałem przeciw genealogicznemu charakterowi „rodów”, broniąc tym samym stanowiska Jana ADAMUSA, *Polska teoria rodowa*, Łódź 1958. O wpływie owych dyskusji przekonuje zapis debaty na ostatnim sympozjum „szkoły”, gdzie czytamy, że zdaniem J. Bieniaka „nie ma różnicy w przedmiocie badań szkoły toruńskiej i prof. M. Cetwińskiego” (*Genealogia – stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*, s. 360).
- 20 Tak streszcza wypowiedź Janusza Bieniaka Marcin HLEBIONEK, *Omówienie obrad i dyskusji*, w: Genealogia – stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym, s. 359.
- 21 Otto Gerhard OEXLE, *Grupy społeczne w społeczeństwach stanowych: formy życia w średniowieczu oraz ich historyczne oddziaływanie*, w: Genealogia – władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej, s. 178.

rzone przez samych zainteresowanych - i usłużnych heraldyków dawnych epok - nie oznacza, że mamy je uznać za coś więcej niż tylko legendy uzasadniające posiadane lub pożądane przywileje²². To tylko tyle, albo aż tyle, co „wynalezione tradycje”, które historycy brytyjscy uczynili cennym źródłem poznania mentalności wynalazców owych tradycji²³.

Spojrzenie na genealogiczne fabuły jako na zapis idei pozwala odtworzyć hierarchię wartości grupy społecznej, rodziny a nawet jednostek posługującej się tymi, mniejsza czy rzeczywistymi, czy też „wynalezionymi”, tradycjami²⁴. Ustawione w szeregu rzeczywistej chronologii, według czasu swego powstania, opowieści genealogiczne, nawet te najbardziej fantastyczne, stają się pełnowartościowym źródłem poznania dawnych kultur i zmian w nich zachodzących. Typowe dla historycznej antropologii potraktowanie genealogicznych tradycji przypomina, że genealogia nie jest maszyną do produkowania mniej lub bardziej hipotetycznych tablic rodowodowych, lecz - jak wszelkie nauki pomocnicze historii - „nauką dającą poznać źródła historyczne”²⁵. Źródła, a więc przede wszyst-

22 Stefan CZARNOWSKI, *Powstanie i społeczne funkcje historii*, w: idem, *Dzieła*, t. V, opr. Nina Assorodobraj, Stanisław Ossowski, Warszawa 1956, s. 99–102. Por. Marek CETWIŃSKI, *Panowie von Reichenbach: problem tożsamości elity śląskiej*, w: *Genealogia – polska elita polityczna w Polsce w wiekach średnich na tle porównawczym*, s. 163–174.

23 *Tradycja wynaleziona*, red. Eric Hobsbawm, Terence Ranger, tłum. Mieczysław Godyń, Filip Godyń, Kraków 2008.

24 Por. np. Marek CETWIŃSKI, Marek DERWICH, *Herby, legendy, dawne mity*, Wrocław 1987; Marek CETWIŃSKI, *Mityczne wzorce i społeczne funkcje legend herbowych Czartoryskich i Czetwertyńskich*, *Genealogia. Studia i Materiały Historyczne*, t. 1: 1991, s. 43–58; idem, *Młynarz, młyn i żarna w genealogii i heraldyce polskiej*, *Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*, t. LXXXII, 1991, s. 51–66; idem, *Bobater polskiej legendy heraldycznej*, *Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia*, t. CVI, 1993, s. 41–52; idem, *Las w polskiej legendzie heraldycznej*, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, seria nowa*, t. II (XIII) 1995, s. 27–40; Artur KWAŚNIEWSKI, *Zamek jako kreacja przestrzeni mitycznej. Geneza architektury XVII-wiecznego zamku w Ratnie Dolnym w świetle legendy rodowej von Osterbergów*, w: *Zamki i przestrzeń społeczna w Europie środkowej i wschodniej*, red. Marcei Antoniewicz, Warszawa 2002, s. 560–568. Wiele materiału porównawczego czeskiego zob. *Paměť urozenosti*, red. Václav Bůžek, Pavel Král, Praha 2007.

25 Przypomnijmy surowe oceny niektórych nowszych prac genealogicznych jakich dokonał Janusz Bieniak: „Może i nie jest wykluczone, ale na pewno nic tu nie jest pozytywnie dowiedzione; na rzeczach »niewykluczonych« nie można budować żadnego dopuszczalnego wnioskowania. Tymczasem na tak grząskim (właściwie zerowym) fundamencie badacz ów tworzy wielopiętrow-

kim, choć nie tylko, staropolskie herbarze. Nie są przecież one wyłącznie rezerwuarem różnego rodzaju, wiarygodnych i nie wiarygodnych, informacji genealogicznych, ale - przede wszystkim - kodyfikacją zbiorowej tradycji stanu szlacheckiego. Wymagają przeto i one całościowej analizy. Rozprawa Iwony Dackiej o herbarzu Kaspra Niesieckiego służy tu dobrym przykładem²⁶. Dalszych studiów wymaga twórczość Bartłomieja Paprockiego, czy też przypisywany Janowi Długoszowi najstarszy polski herbarz²⁷.

Lektura tego ostatniego przypomina natomiast, że kodyfikacja genealogicznej pamięci przypadła w Polsce na schyłek średniowiecza i czasy nowożytne. To już epoka dominacji szlachty zaś awans społeczny możliwy był już tylko poprzez wejście w szeregi tego uprzywilejowanego stanu. Od czasu statutów Kazimierza Wielkiego najczęstszym sposobem uzyskania szlachectwa była jego naganana przed sądem²⁸. Dowód ze świadków, jakiego wymagano w trakcie procesu nigdy nie gwarantuje dotarcia do prawdy materialnej a zatem ryzykowne jest dalsze genealogiczne wnioskowanie oparte o wyroki w sprawach o naganę szlache-

wą hipotezę” (J. BIENIAK, *Średniowieczne polskie rody rycerskie*, s. 61); ibidem, s. 69 ironicznie o praktykach niektórych autorów: „Rzekomy dowód sam więc wymaga dowodu, którego nie ma”.

- 26 Iwona M. DACKA, „*Korona Polska*” Kaspra Niesieckiego. *Pomnik staropolskiego piśmiennictwa heraldycznego*, Warszawa 2004.
- 27 O Paprockim zob.: Irena HRABĚTOVA, *Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohola*, Brno 1992; Marek CETWIŃSKI, „*Nie tylko Walgierz i Helgunda*”, czyli *Paprocki jako historyk krytyczny*, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*, nowa seria t. XIII (XXIV), 2015, s. 5–13. O „Klejnotach” zob.: Marek CETWIŃSKI, *Wokół „Klejnotów”*, w: *Genealogia – studia nad wspólnotami krewniczymi i terytorialnymi w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, s. 127–148; Piotr DYMMEŁ, *Problem autorstwa Klejnotów przypisywanych Janowi Długoszowi*, *Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego*, nowa seria t. I (XII), 1993, s. 59–75; Jan WRONISZEWSKI, *List dobrego urodzenia Gawina ze Smogorzowa z 1445 roku a problem autorstwa tzw. Klejnotów Długoszowych*, w: *Venerabiles, Nobiles et Honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej. Prace ofiarowane Profesorowi Januszowi Bieniakowi*, red. Andrzej Radziwiński, Anna Supruniuk, Jan Wroniszewski, Toruń 1997, s. 401–417.
- 28 Jacek S. MATUSZEWSKI, *Nagana szlachectwa w Polsce XV i XVI wieku*, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne*, seria I, zeszyt 77, Łódź 1971, s. 125–147; Marek CETWIŃSKI, *Wątki prawne w polskich legendach heraldycznych*, *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, t. III, Łódź 1999, s. 25–36.

ctwa²⁹. Najczęstsze zatem źródła wiedzy o rodowej przynależności wydają się mocno wątpliwej wartości. A to z kolei nakazuje sceptycznie odnieść się do przydatności preferowanej przez genealogów metody retrogresywnej. „Początkiem retrogresji - pisał Janusz Bieniak - winien stać się wiek XV, który dostarcza spory już zasób ksiąg sądowych ziemskich, grodzkich, miejskich i kościelnych, jak również dokumentów i informacji źródeł opisowych”³⁰. W innym miejscu ten sam uczony pisze jeszcze dobitniej: „aby wnioskowanie utrzymywało się w rygorach myślenia naukowego, musi ono opierać się na danych źródłowych końca XV wieku. Toteż w opracowaniach genealogii średniowiecznej tego okresu pomijać nie można. Powinien on rozpoczynać każdą pracę, przynajmniej heurystycznie, często wszakże i kompozycyjnie [...] Przykładowo „Ród Łabędziów” może kończyć się na Piotrze Włostowicu, ale nie może od niego zaczynać. To bowiem właśnie jego i jego rodziny genealogiczny związek z późniejszym, znanym rodem nie wynika a priori, lecz wymaga osobnego dowodu”³¹. Uwaga słuszna, tyle, że nie dowiemy się czy ów związek nie jest już aby „wynalezioną tradycją” tej, lub innej rodziny żyjącej w XV stuleciu. Śladem takich konfabulacji jest uzupełnienie wprowadzone w kopii „Kroniki wielkopolskiej” zawarte w XV-wiecznym rękopisie Sędziwoja z Czechła o pochodzeniu matki Zbigniewa „de genere Prawdithorum”³². Nazwy rodów pojawiają się sporadycznie także w kopiach kroniki Janka z Czarnkowa. Nie wiemy czy znajdowały się one już w oryginale. Jeśli nawet, to nie stanowiły reguły. Znakomita większość prezentacji występujących w niej osób obchodzi się przecież bez wzmianki o herbie i nazwie „rodu”³³. Wszystko to w zabytkach z XV wieku, kiedy Jan Długosz starał się już wszystkim niemal postaciom przydać konkretny herb. Konfabulacji genealogicznych nie

29 J. S. MATUSZEWSKI, *Nagana szlachectwa*, s. 144 podaje, że na 2 500 zapisek tylko w czterech naganiony nie potrafił udowodnić swego szlachectwa.

30 Janusz BIENIAK, *Rozmaitość kryteriów badawczych w polskiej genealogii średniowiecznej*, w: *Genealogia – problemy metodyczne w badaniach nad polskim społeczeństwem średniowiecznym na tle porównawczy*, s. 134.

31 J. BIENIAK, *Średniowieczne polskie rody rycerskie*, s. 353.

32 MPH, II, s. 491.

33 MPH, II, s. 665 o biskupie poznańskim Janie „*de cognatione Dolywa*”, s. 714 Janusz Suchywilk „*de domo Grzimalitarum*”, s. 744 biskup wrocławski „*Sbyluthus de cognatione Palucensii*”, s. 745 starosta sieradzki „*Drogossius de cognatione Palucensium*”, s. 748 wspomina wsie „*Grzimalitarum*”, s. 748 zbiorowo wymienia „*Palucensibus*”.

brakowało wszak także w czasach późniejszych i w krajach o wysokim stopniu biurokratycznej kontroli. Nie brakowało ich również w składanych przez galicyjską szlachtę dokumentach³⁴

Rodowody ustalane na tej podstawie nie wydają się pewne. Pewny natomiast jest wniosek, że genealogiczna fikcja stała się niezbędną formalnością w sądowym uznaniu szlachectwa. Pewna jest też konieczność ponownego przemyślenia teoretycznych podstaw polskiej genealogii³⁵. Konieczna jest świadomość badaczy, że genus, genealogia, prosapia, stirps, rody po prostu są - jak pisze Otto Gerhard Oexle - „pewną wspólnotą pochodzeniową, w której łączą się elementy realne i wymaginowane lub też takie, które są odbierane jako realne”³⁶. Nie pogoń za mocno hipotetycznymi ustaleniami biologicznego pokrewieństwa, lecz rola genealogicznych wyobrażeń zawartych w źródłach musi stać się celem genealogii podporządkowanej antropologii historycznej. Po prostu ustalenie miejsca „memorii” w kulturze konkretnej epoki. Zwiastunem takiego ujęcia jest, jak sądzę, dzieło Przemysława Wiszewskiego o poszukiwaniu najstarszej tradycji Piastów³⁷.

Ćwierćwiecze działalności „szkoły toruńskiej” (1976-2001) mogło gruntownie odmienić zatem tradycyjne zadania genealogii. Wchłonawszy metody prozopografii zmieniła się ona - jak ujął to Janusz Bieniak - w „naukę społeczną”. Początkowe zainteresowania elitami politycznymi coraz częściej kierowano w stronę społeczności lokalnych. Od „wielkiej polityki” przechodzono stopniowo do problemów społeczności lokalnych. Od makrohistorii przechodzono zatem do mikrohistorii. Wszystko to razem torowało drogę ujęciom bliskim antropologii historycznej. Bez wnikliwego, krytycznego przyswojenia całego dorobku „toruńskiej szkoły genealogicznej” dalszy postęp w badaniach nad społeczeństwem Polski sprzed ery przemysłowej nie wydaje się możliwy. Podsu-

34 Wiele przykładów podaje Sławomir GÓRZYŃSKI, *Arystokracja polska w Galicji. Studium heraldyczno-genealogiczne*, Warszawa 2009.

35 Szerzej zob.: Marek CETWIŃSKI, *Metodologii genealogii zarys krytyczny*, w: Genealogia – stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym, s. 347–358.

36 O. G. OEXLE, *Grupy społeczne*, s. 178.

37 Przemysław WISZEWSKI, *Domus Bolesłai. W poszukiwaniu tradycji dynastycznej Piastów (do około 1138 roku)*, Wrocław 2008.

mowanie dorobku tej szkoły jest tym bardziej wskazane, że ze wspomnianą konferencją z 2001 roku wyczerpały się zasadniczo jej możliwości dalszego rozwoju. Wprawdzie nadal publikuje się wiele rozpraw genealogicznych, ale o charakterze już epigońskim. Razi zwłaszcza nadmierna skłonność do budowania hipotez na hipotezach wcześniejszych. Przykładem służą rozważania wokół postaci zanotowanych w „Roczniku dawnym”³⁸.

Błażej Śliwiński, autor studium odwołuje się do hipotezy Janusza Bieniaka przypisującej autorstwo wspomnianego rocznika biskupowi krakowskiemu Mateuszowi³⁹. Biskup Mateusz w kronice Wincentego Kadłubka wymienia z arcybiskupem Janem uwagi na temat historii Polski. To jednak, wydaje się, zbyt krucha podstawa do tezy o głębszych historycznych zainteresowaniach krakowskiego biskupa. Zbyt mało też do przypisania mu autorstwa „Rocznika dawnego”. Autorstwo najstarszego zachowanego w oryginale polskiego rocznika pozostaje zatem domysłem interesującym, ale absolutnie niesprawdzalnym. To hipoteza pierwsza. Kolejna zakłada, że domniemany autor rocznika odnotowując pod 1121 rokiem śmierć jakiegoś Hektora uwiecznił tym sposobem zgon swego rodzzonego ojca. Wzmianka to lakoniczna: „Hector interfectus est”. Nic w niej zatem nie można wyczytać o genealogicznych powiązaniach z biskupem Mateuszem - hipotetycznym autorem rocznika. Domysł kolejny to uznanie bliżej nieznaney Zofii za matkę hipotetycznego, przypomnijmy, autora. I ta wzmianka jest zwięzła: „Sophya obit. 6. Idus Octobris”. Nie mówi nam zatem niczego na temat genealogicznych powiązań interesującej nas trójki, anonimowych niemal postaci Hektora, Zofii i Mateusza. Mimo tych wątpliwości wynikających ze skąpej podstawy źródłowej uczoney historyk konkluduje: „Odnotowanie zwłaszcza śmierci Hektora i Zofii nasunęło przypuszczenie, że chodziło o rodziców późniejszego biskupa krakowskiego Mateusza. Kryterium imionowe pozwoliło zaliczyć Mateusza do wielkopolskiego rodu Leszczyńców, w którym powtarzało się

38 Błażej ŚLIWIŃSKI, *Sprawy pomorskie w „Roczniku dawnym”*, w: Na szlakach dwóch świateł. Studia ofiarowane Profesorowi Jerzemu Hauzińskiemu, red. A. Teterycz-Puzio, Słupsk 2016, s. 347–363.

39 Janusz BIENIAK, *Autor Rocznika dawnego*, w: *Kultura średniowieczna i staropolska. Studia ofiarowane Aleksandrowi Gieysztorowi w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*, Warszawa 1991, s. 427–442.

zarówno imię Hektor, jak i polskie Maciej, złączone z formą Mateusz. To dowodzenie J. Bieniaka w pełni akceptujemy⁴⁰.

Rozważania wokół autorstwa i genealogicznych powiązań autora „Rocznika dawnego” to istny katalog warsztatowych uchybień. I tak konstrukcja wyvodu wynika ze znajomości literatury, ale wbrew przestrodze Marcelego Handelsmana wykazuje też „ślepą wiarę w jej doskonałość”⁴¹. Mankament kolejny to stosowanie metody retrogresji zakładającej, że znane z XIV-XV wieku „rody” są wynikiem wielowiekowej ewolucji. W powyższym przykładzie sprowadza się to do uznania znanej w późnym średniowieczu wspólnoty heraldycznej Leszczyców (Lasków) za kontynuację tworu sięgającego hipotetycznie XII stulecia. Formalnie domysł ten opiera się na wierze w istnienie imion stanowiących swego rodzaju znak rozpoznawczy „rodu”. Fakt, że wśród użytkowników herbu Laska w XV wieku spotykamy i takich, którzy noszą imiona Hektor czy Mateusz (Maciej) a czasem towarzyszy im jakaś Zofia nie dowodzi wszak, że wszyscy ludzie o tych imionach znani ze źródeł muszą koniecznie należeć do „rodu” Lasków (Leszczyców). Zwłaszcza, kiedy samo istnienie tego (i innych rodów heraldycznych) „rodu” w wieku XII wymaga dopiero udowodnienia. I tu warto przypomnieć uwagi metodyczne Handelsmana: „zasadniczym błędem psychologicznym konstrukcji historycznej bywa uprzedzenie, które polega na tem, że historyk wnosi gotową koncepcję aprioryczną, którą wkłada w zjawisko i do której nagina fakty, uprzedzenie prowadzi do znajdowania związków, których niema, i do niedostrzegania stosunków, które istnieją”⁴².

Kaskady domysłów wyraźne w rozważaniach wokół autorstwa „Rocznika dawnego” nie są w naszej współczesnej mediewistyce wyjątkiem. Wymownie brzmią uwagi Jerzego Sperki nad „stanem badań nad rodami rycerskimi w średniowiecznej Małopolsce”: „Obecnie przeważa pogląd, że ród rycerski miał gene-

40 B. ŚLIWIŃSKI, *Sprawy pomorskie*, s. 347–348. Użytkownicy herbu Laska mają zresztą wyjątkowego pecha do swoich badaczy tworzących wielopiętrowe domysły, często wzajemnie sprzeczne. W początku 2020 r. na Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie obroniona i wyróżniona została rozprawa Przemysława Kalety, Laskowie w średniowieczu. Studium prosopograficzne, gdzie autor starannie rejestruje ekstrawaganckie dywagacje nt. tego „rodu”.

41 Marceli HANDELSMAN, *Historyka*, opr. Piotr Węcowski, Warszawa 2010, s. 129–130.

42 Ibidem, s. 219.

alogiczny charakter, czyli powstał poprzez stopniowe rozrodzenie się potomków możliwych polskich działających we wczesnym średniowieczu⁴³. Pogląd to biegunowo odmienny od krytycznych uwag Marcelego Handelsmana piszącego w 1928 roku o „fikcji genealogicznej” w ówczesnej mediewistyce polskiej⁴⁴. Warto przytoczyć sporządzoną wówczas listę warsztatowych uchybień. Fikcja pierwsza to hipotetyczne przyjęcie bez źródłowych dowodów „rodu jako zasadniczego pierwiastka składowego społeczeństwa”. Fikcja kolejna to metody „rekonstrukcji” owych rodów, kiedy „przy braku innych danych operuje się elementem językowym, wyinterpretowując w najprostsze zachowane imiona sens głębszy lub też operując zestawieniami językoznawczymi imion. Hipotetycznie ustala się imiona zasadnicze dla rodu i hipotetycznie przyjmuje zasadę powtarzalności imion stałych rodowych”. Tak, już mamy „podwójnie hipotetycznie zrekonstruowany ród”. Do takiego „zrekonstruowanego” tworzy dodaje się „na podstawie przypuszczenia, poczucie politycznej jedności rodu nawet w czasach najbardziej odległych. Słowem, wychodząc z założeń językowych, buduje się schemat przypuszczeń o potrójnej zależności, i na tej podstawie odtwarza się dzieje panowań, dzielnic, politykę władców, twórczość religijną itp.”

„Fikcji genealogicznej” przeciwstawia Handelsman „jedyny, naprawdę historycznie **prawie** [podkr. autora] że w całości dający się odbudować ród, tj. ród książęcy Piastów, nie przekazywał imion stałych rodowych, że je zapożyczał od rodów matek Bolesław, Władysław, Henryk, Konrad, może nawet Mieszko) lub później z tradycji literackiej (Siemowit, Leszek), że jako całość nie stanowił jednolitego organizmu, że wewnątrz jego istniała ciągła walka osób, pokoleń i gałęzi i że stosunkowo późno wykształca się w nim głoszone poczucie- poczucie organizacyjnej jednolitej całości”⁴⁵. Zdaniem Aleksandra Gieysztor te „związłe

43 Jerzy SPERKA, *Stan badań nad rodami rycerskimi w średniowiecznej Małopolsce*, w: Rody na Śląsku, Rusi Czerwonej i w Małopolsce: średniowiecze i czasy nowożytne, red. Wioletta Zaitkowska, Anna Pobóg-Lenartowicz, Rzeszów 2010, s. 42–43.

44 Marceli HANDELSMAN, *Na marginesie naszej najnowszej literatury. O najdawniejszych dziejach Polski*, w: idem, *Średniowiecze polskie i powszechne. Wybór pism, opr. i posłowie Aleksander Gieysztor*, Warszawa 2010, s. 200. W tym akapicie dalsze cytaty z tej samej strony.

45 Ibidem, s. 200–201.

uwagi krytyczne o fikcjach, a raczej nadużyciach metodycznych [...] godne są czytania [...] nie straciły one na swej ostrości⁴⁶.

Zastanawiające jest to pomijanie krytycznych uwag dwóch wielkich historyków, Marcelego Handelsmana i Jana Adamusa, przez rzesze autorów „rodowych monografii”. Niemniej zastanawia brak konsekwencji wobec własnych osiągnięć przedstawicieli i epigonów „szkoły toruńskiej”. I tak Jan Wroniszewski stwierdza, że oczyszczenie szlachectwa pojawiło się za panowania Kazimierza Wielkiego jako „procedura nowa”⁴⁷. W innym miejscu wyjaśnia, że w latach czterdziestych XIV wieku „stwierdzano jedynie posiadanie prawa rycerskiego, bez wskazania przynależności rodowej przez nazwanie herbu i zawołania, co później było koniecznym jako kryterium przynależności do szlachty”⁴⁸. W tym „późniejszym”, jak się wyraża, okresie „nie szło już o *ius militare*, lecz o *ius nobile militare*. Do tego nie mogło służyć świadectwo bliskich krewnych, którzy automatycznie sami stawali się >>podejrzani<<. Nadawali się natomiast krewni odległych stopniem, nie *fratres* i *patrui carnales germani*, ale *fratres clenodiales*, jak również ziemianie >>którzy wiedzieli<<, czyli innymi słowy akceptowali naganionego jako równego pochodzeniem”⁴⁹. Wywody takie, twierdzi historyk, znane są dopiero w dokumencie datowanym na lata 1358- 1366⁵⁰. „O procedurze zdefiniowanej w Statutach, nakazujących wywiedzenie się z rodu rycerskiego poprzez -dobrze znane z późniejszych akt sądowych - wskazanie herbu i zawołania, czytamy najwcześniej w statutach biskupa krakowskiego Bodzęty z 1359 r. w przepisach dotyczących dokumentowania przez ziemian praw do dziesięciny swobodnej, kwestionowanych przez Kościół wobec posiadaczy ziemskich, którzy nie mieli szlachtetnych przodków. Jeżeli ktoś - kontynuuje Jan Wroniszewski - *se dicit nobilem*- napisano w tym statucie - *causa nobilitatis (questio nobilitatis)* zgłoszona wobec biskupa lub oficjała *per ipsorum prosapia clipeque suo et paren-*

46 Ibidem, s. 368 (w Posłowie).

47 Jan WRONISZEWSKI, *Opisy herbów w średniowiecznych wywodach szlachectwa*, Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, s. n. t. XVI (XXVII), 2017, s. 91.

48 Idem, *Szlachta w średniowiecznym ustawodawstwie mazowieckim*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, s.n., t. XVIII (XXIX), 2019, s. 26 przyp. 29.

49 Idem, *Opisy herbów*, s. 99.

50 Ibidem, s. 99.

tela nominatis nie podlega jurysdykcji sędziów kościelnych, ale ma zostać odesłana *ad iuducium secularem*⁵¹.

Nie ulega więc wątpliwości, że to szlachecki sąd ziemski rozstrzyga o przynależności do stanu szlacheckiego. Sądy te nie zawsze, pisze Jan Wroniszewski, radzą sobie z opisem herbów, był to bowiem dopiero „czas na kształtowanie się języka opisu herbów”⁵². Wymiennie stosowano nazwy herbów. Raz jest to „clenodio et signo Nagodorum” a innym razem ten sam herb to już „clenodio Gelitha”⁵³. Nie wszyscy widać radzili sobie z nowinkami. Nie radzili też sobie ziemianie, którzy niekiedy nie potrafili opisać i nazwać swego herbu. Wtedy, pisze Jan Wroniszewski, sąd odsyłał naganionego aby zapytał „dominos terrigenas”. Interesujący jest komentarz jakim historyk opatrzył cytowaną zapiskę: „Wyraża ona także przekonanie sądu, że wiedza heraldyczna i wiedza o genealogiach poszczególnych ziemian była elementem szerszej świadomości sąsiedzkiej, a nie tylko domowej. Powinno – dodaje - brać się pod uwagę ten fakt przy formułowaniu ocen o fikcyjności wywodów jako drogi legalizacji niewłaściwego pochodzenia właściciela ziemskiego”⁵⁴. Dość ryzykowna to teza. Równie dobrze przykłady te sugerują możliwość inną. To szlacheckie sąsiedztwo orzeka, czy delikwent może być zaakceptowany jako szlachetnie urodzony. I to bez względu na jego rzeczywistą genealogię. Szlachcicem jest zatem ten, kogo za szlachcica uznaje szlacheckie sąsiedztwo. Nagana szlachectwa może zatem stanowić środek uzyskania szlachectwa przez plebeja. Pod warunkiem wszak, że z jakichś powodów okazał się przydatny dla znaczącej części szlacheckich sąsiadów. Pisał przecież już Vilfredo Pareto o „zachęcaniu do członkostwa w klasie rządzącej każdej jednostki, potencjalnie dla tej klasy szkodliwej, pod warunkiem że zgodzi się jej służyć”⁵⁵. Warto rozważyć, czy to właśnie stosunkowa łatwość awansu społecznego nie przyczyniła się do tego, że w szlacheckiej Rzeczypospolitej zabrakło na

51 Ibidem, s. 100.

52 Ibidem, s. 101.

53 Ibidem, s. 101.

54 Ibidem, s. 101.

55 Vilfredo PARETO, *Uczucia i działania. fragmenty socjologiczne*, tłum. Monika Dobrowolska, Magdalena Rozpędowska, Anna Zinserling, wybór i opr. Andrzej Kojder, Warszawa 1994, s. 339.

etnicznie polskich ziemiach gwałtowanych a groźnych buntów mieszczan lub chłopów.

Nie brak więc w dorobku „szkoły toruńskiej” cennych spostrzeżeń świadczących o kształtowaniu się kultury genealogicznej szlacheckiego ogółu dopiero od drugiej połowy XIV wieku, kiedy to pojawiają się nazwy „rodowe”, upowszechniają herby. Pozbawione przeto źródłowych podstaw jest pisanie o „Leszczycach” czy „Awdaćcach” w XII a nawet XIII i pierwszej połowie XIV wieku. Nie przemawiają za łącznością wspólnot heraldycznych z możliwymi wcześniejszymi stuleci ani nazwy „rodów”, ani zestawy rzekomych imion rodowych, ani nawet same herby. Nie wiemy bowiem czy pojawiające się wśród możliwych w XIII wieku znaki herbowe stawały się już wówczas dziedziczne⁵⁶. „Gdy ustaliła się definitywnie rodowa struktura i ustrój heraldyki polskiej - pisze Przemysław Mrozowski - również ci, którzy posługiwali się herbami indywidualnymi i rodzinnymi, chętnie - zdaje się - przejmowali w XV w. znaki bardziej rozpowsechnione. Obecność w większej grupie >>pseudokrewniaczej<< dawała poczucie bezpieczeństwa społecznego. Jaki więc przekaz niosą formy znaków heraldycznych w Polsce XIV i XV w.? Pokazują bardziej skomplikowany obraz początków heraldyki polskiej - wcale niezdominowany przez struktury rodowe”⁵⁷ Heraldyczne wspólnoty jawią się jako nowy sposób organizacji stanu szlacheckiego walczącego o dominację w państwie. Z czasem też sięgają po „tradycje wynalezione”, fikcje pochodzenia od znanych w przeszłości - lub zmyślonych - postaci. W miarę upływu czasu są to postaci z coraz odleglejszej przeszłości, aby w końcu sięgnąć antycznych Sarmatów. Współczesny historyk nie powinien ulegać urokowi heraldycznych legend. Badając genealogię powinien natomiast pamiętać, że historyk na pytanie badawcze odpowiedzieć może na trzy tylko sposoby: tak, nie, nie wiem⁵⁸. W zestawie tym brak ulubionych obecnie w rozprawach genealogicznych zwrotów „może”, „prawdopodobnie”, „bardzo prawdopodobnie”. Nic nie mają one bowiem wspólnego z wymaganiami nauko-

56 Przemysław MROZOWSKI, *Kształt herbu a jego funkcje społeczne w Polsce średniowiecznej*, Rocznik Polskiego Towarzystwa heraldycznego, s. n. t. XVI (XXVII) 2017, s. 55 ujął to krótko: „Wymaganie wskazże dziedziczności od herbu w dobie wczesnej heraldyki, aż po XIV stulecie, wydaje się anachronizmem”.

57 Ibidem, s. 60.

58 M. HANDELSMAN, *Historyka*, s. 130.

wego warsztatu. Duża więc część rozpraw genealogicznych autorstwa „szkoły toruńskiej” i jej epigonów daje tylko wielkie złudzenie, lepszej rzekomo znajomości stosunków w Polsce średniowiecznej.

Krytyczny rozbiór ilościowo ogromnego dorobku polskiej literatury genealogicznej powinien też przyczynić się do wyostrenia stosowanych w historiografii narzędzi badawczych. Nie tylko zresztą w badaniu rodowodów pełnych zmyśleń, nadinterpretacji skąpych przekazów źródłowych mieszających fikcję z okruciami rzetelnej wiedzy o przeszłości. Znakomicie ujął to z dobroduszną ironią Marcei Antoniewicz podsumowując swoje rozważania o „dziejach mitu i meandrach historiografii” przedstawiając „protoplastów Radziwiłłów”: „oto wątki legendarno-literackie przechodzą do historiografii, historiografia natomiast kreuje <<źródła>> historiograficzne, które - po uzyskaniu odpowiedniej patyny czasu - starają się wykorzystać współcześni badacze jako rejestrację kulturowanej niegdyś tradycji. Podążając tymi tropami, ponownie wchodzimy na grunt toposów literackich, nad burzeniem których tak ubolewał Cat Mackiewicz. Ostatecznie w badaniach historycznych przemierzane drogi okazują się niekiedy znacznie bardziej interesujące niż cele, do których zmierzają. Bo gdyby w połowie XVI w. Radziwiłłowie dysponowali wiarygodnym i dobrze udokumentowanym wywodem przodków, sięgającym – powiedzmy - czasów panowania księcia Trojdena, ileż doprawdy zajmujących dzieł w ogóle by nie powstało?”⁵⁹

59 Marcei ANTONIEWICZ, *Protoplastci książąt Radziwiłłów. Dzieje mitu i meandry historiografii*, Warszawa 2011, s. 354.

LIBRI ERECTIONUM PRAŽSKÉ ARCIDIIECÉZE A JEJICH EDIČNÍ ZPŘÍSTUPNĚNÍ¹

HANA PÁTKOVÁ

The Prague archdiocesan Libri Erectionum and its Editions:

The elevation of the Prague bishopric to an archbishopric in 1344 was reflected in the clerical work of the Prague consistory and the archiepiscopal office. One of the significant changes concerned the introduction of specialized record books. Most of them have survived: especially the so-called Libri confirmationum, which recorded the nominations of clerics to benefices, i.e. court files from the vicar general's court records; and the so-called Libri erectionum, which recorded foundations and donations. Records of the clergy correctors and of the ordinations granted have also survived to a lesser extent. These books attracted the attention of historians and were edited relatively early with varying degrees of completeness. As regards to the Libri erectionum, 14 volumes are deposited in the archives of the Prague Metropolitan Chapter.

Key words: Libri erectionum, Archbishopric of Prague, Prague Metropolitan Chapter, medieval Bohemia, medieval church

Povýšení pražského biskupství na arcibiskupství roku 1344 se promítlo i do úřadování pražské konsistoře a arcibiskupské kanceláře. Jednou z výrazných změn bylo zavedení některých specializovaných úředních knih. Většina z nich se dochovala dodnes. Jde především o tzv. *Libri confirmationum*, evidující ustanovování kleriků k beneficiím, tzv. soudní akta, pocházející ze soudní agendy generálních vikářů, a konečně tzv. *Libri erectionum*, zaznamenávající záležitosti fundací a donací. V menší míře se zachovaly záznamy korektora kléru a záznamy o udělených svěceních. Tyto knihy budily zájem historiků a také byly poměrně brzy ve větší či menší úplnosti editovány. Pokud jde konkrétně o *Libri erectionum*, v archivu pražské metropolitní kapituly je v jedné řadě signatury, označené řím-

1 Tato studie byla připravena v rámci programu Progres Q09 na FF UK v Praze.

skou II a následně arabským pořadovým číslem, uloženo celkem 14 svazků.² Následující řadu signatur, označenou římskou III a pořadovým číslem, tvoří deset svazků opisů erekčních knih.³ Nyní dochované originály a opisy si přitom zcela neodpovídají – jednak z opisů byly, i když v malé míře, některé záznamy originálů vypuštěny, jednak existují i opisy nyní již nedochovaných textů. Konečně je třeba podotknout, že ne vše zařazené pod signaturou římská II lze považovat za erekční knihy. Odhlédne-li se od sv. II.14, což je rejstřík, je třeba vyřadit ještě knihu II.12, což je obsahově spíše jedna z knih patřících mezi soudní akta; ze skupiny středověkých erekčních knih se také vyčleňuje svazek II.13, obsahující zápisy až ze 40. let 16. – 10. let 17. století.

Dochované středověké svazky byly vedeny při úřadu generálních vikářů pražského arcibiskupství od roku 1358.⁴ Podle zjištění Z. Hledíkové se výše uvedené tři hlavní řady úředních knih – tedy konfirmační knihy, soudní akta a knihy erekční – začaly po roce 1384 poněkud sblížovat a vzájemně ovlivňovat. Od toho roku se v různých knihách objevují tytéž písařské ruce. Občas dochází i k obsahovému prolnutí – do erekčních knih je zapsán soudní zápis, do soudních akt zápis související s donacemi. Proměňuje se i formulář a struktura zápisů. Starší zápisy v erekčních knihách obsahují často doslovné opisy listin a jejich základní popis – především zmínku o zpečetění. Ke konci 15. století se začínají častěji objevovat objektivně formulované zápisy, přepisů listin ubývá, být nemizí. V té době také knihy nejsou vedeny v jedné chronologické řadě, ale od roku 1398 jsou dochovány dvě řady vedené paralelně. Z. Hledíková zjistila, že v šesté, sedmé a deváté knize převládají zápisy o větších donacích a jejich charakter je konzervativnější, zatímco ve druhé řadě, počínaje pátou knihou, se objevují spíše malé donace a častěji při-

2 Srov. pro základní orientaci Antonín PODLAHA, *Catalogus codicum manu scriptorum, qui in archivio capituli metropolitani Pragensis asservantur*, Pragae 1923, s. 3–12.

3 Ibidem, s. 12–16.

4 Následující text vychází především ze studie Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Soudní akta generálních vikářů*, SAP 16, 1966, s. 157–171. Dále srov. též Věra JENŠOVSKÁ, “Kancelářská registra” pražské konzistoře v archivu kapituly sv. Vítské, FD 13, 1964–1965, 2, 1965, s. 25–29. K tzv. dvanácté knize erekční Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Z dějin církevního soudnictví v době předhusitské*, ZKČ-DAS5, 1961, s. 43–60. Speciálně se erekčními knihami zabýval ve své diplomové práci, obhájené na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 1956, Miroslav Moutvic. Práce byla uložena na katedře pomocných věd historických a archivního studia FF UK, nepodařilo se jí však dohledat.

cházejí objektivně stylizované zápisy bez přepisů listin. Zápisy erekčních knih měly právní průkaznost. Některá pořízení však byla zároveň vložena i do zemských desk, erekční knihy tedy nebyly vnímány jako deskám rovnocenné.

Využití erekčních knih pro historické bádání lze datovat již 17. stoletím, kdy Bohuslav Balbín parafrázoval jejich údaje v páté knize I. dekády *Miscellaneí*.⁵ Edici ve vlastním slova smyslu však vydal až v letech 1875–1889 Klement Borový. Editor měl jako kanovník metropolitní kapituly bezproblémový přístup k prameni a jako církevní historik nezbytnou erudici.⁶ V uvedených letech vydal postupně pět svazků v pěti knihách. Jejich ediční zpracování se v detailech poněkud liší. V prvním svazku je stručný latinský úvod se základním výkladem o vydávaném prameni, tedy o založení erekčních knih arcibiskupem Arnoštem z Pardubic. Borový se domníval (snad pod vlivem B. Balbína, srov. *Miscellanea*, s. 39–40), že Karel IV. postavil právní platnost těchto knih na úroveň zemských desk. Uvedl zde také základní zásady edice: především texty jednotlivých zápisů krátil vypouštěním obsahově nepodstatných částí, vydával je tedy v podobě extraktů. Každý zápis dostal průběžné pořadové číslo, záhlavní regist, v záhlaví je také uvedena datace, převedená na moderní způsob datování. Přehlednost pro uživatele zvyšuje tučný tisk záhlaví. Do hranatých závorek umístil slova, která jsou v předloze vynechána nebo chybně napsána. Inserty listin, jichž je zvláště v prvních svazcích erekčních knih mnoho, odlišil menším písmem. Pro doplňky editora přímo do textu – konkrétně doplnění vynechaných nebo opravu chybně napsaných slov – použil hranaté závorky. První svazek je opatřen latinským glosářem a místním rejstříkem.

Další svazky se mírně odlišují. K. Borový již samozřejmě neopakoval obecnější úvodní informace, zato k topografickému rejstříku přibyl ještě rejstřík osob. Naopak pátý svazek již není opatřen glosářem. Při vydání prvních dvou svazků se K. Borový opíral především o jejich opisy, vynechal tedy zápisy, které v opisech nejsou. Vesměš však jde o nepočtené zápisy odlišného charakteru (konfirmace apod.) Od třetí knihy K. Borový údajně pracoval hlavně s originálem, z opisu doplňoval pouze nečitelná místa, která v edici naznačoval kurzívou.

5 Bohuslav BALBÍN, *Miscellanea historica regni Bohemiae*, decadis I, liber V, pars II, Pragae 1683, s. 43–308..

6 *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., I.–V.*, Clemens Borový (ed.), Pragae 1875–1889.

Po téměř čtyřech desetiletích (1927, práce však vycházela po sešitech) vyšlo pokračování⁷ – šestá kniha erekční, vydaná Antonínem Podlahou. Ten se svým postavením v církevní hierarchii – byl metropolitním kanovníkem, posléze světícím biskupem – i svým badatelským zájmem o církevní dějiny blížil K. Borovému, edici zpracoval však již na poněkud jiné úrovni. Odlišný je úvod; jednak je napsán česky, nikoli latinsky, jednak obsahuje detailní popis editovaného pramene z hlediska vnějších znaků i z hlediska vnitřních znaků – formuláře zápisů. Nadto Podlaha věnoval pozornost i obsahu šesté erekční knihy, zvláště pokud šlo o záznamy o zasvěcení oltářů, oltářnické důchody a jejich výši, patronátní právo i o potřeby k bohoslužbám. Stručně popsal i opis této erekční knihy. Edice je doplněna ilustracemi – vyobrazením filigránu, kapitulního exlibris, vazby opisu šesté knihy a písařské značky písaře opisu, oproti moderním zvyklostem však nepřipojil snímky textu, umožňující čtenáři učinit si představu o písmu a písařských rukou. Za úvodem je zařazen tzv. obsah, stručné registry zápisů s odkazem na strany edice. Na rozdíl od svého předchůdce pracoval A. Podlaha důsledně s originálem, zápisy vydal v úplnosti a ponechal i zápisy obsahově odlišné. Zápisy jsou průběžně číslovány, ale záhlavní registry editor nepoužil. Jejich funkci plní původní nadpisy, vysazené tučně. Poznámkový aparát vlastního textu edice je nepočtený, poznámky jsou v jedné číselné řadě a obsahově pestré – jak výkladové, tak textově kritické. Vzácně přicházející různočtení z opisu jsou označena siglou O. Edici uzavírá kombinovaný jmenný a zároveň místní rejstřík. Kupodivu však edice neobsahuje žádnou ediční poznámku, v níž by A. Podlaha vysvětlil své ediční zásady. Editor patrně uvažoval o vydávání dalších svazků; v jeho pozůstalosti se dochovaly opisy knih VIII-X.⁸ Věnoval se však řadě dalších úkolů a zemřel již

7 *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV.*, VI., Antonín Podlaha (ed.), Praeae 1927.

8 Archiv Národního muzea, osobní fond A. Podlahy, karton 24 a 25. Jde o prosté opisy bez aparátu, většinou rukopisné, v menší míře na stroji. Text sedmé knihy tam uložen není. Podle ojedinělé zmínky Josefa V. Šimáka (Josef V. ŠIMÁK, *Za biskupem Ant. Podlahou*, ČSPSČ 40, 1932, p. 8) A. Podlaha připravil do tisku i VII. knihu erekční. Možná souvislost mezi eventuální Podlahovou přípravou edice VII. knihy a Pelikánovou edicí nebyla zachycena v dalších pramenech., dochovaná korespondence s J. Pelikánem v pozůstalosti A. Podlahy ani dosud nalezená korespondence s A. Podlahou v pozůstalosti J. Pelikána (fond není dosud seřádan) se erekčních knih netýká.

roku 1932. Opisy v pozůstalosti jsou částečně strojopisné, částečně rukopisné, nenesou žádné stopy dalšího edičního zpracování.

Poměrně brzy navázal na práci A. Podlahy další editor, Josef Pelikán.⁹ Ten byl až do roku 1936 středoškolským profesorem, neměl tedy tak výraznou vazbu na církevní prostředí. Měl však v metropolitní kapitule nepochybně dobré kontakty; znal se s A. Podlahou i s kanovníkem Josefem Čihákem, od roku 1929 Podlahovým nástupcem v kapitulním archivu a knihovně. Měl tedy dobrý přístup k editovanému prameni a zajistil si i výhradní právo k edici. Sedmou knihu erekční měl připravenou do tisku nejpozději roku 1942, měl patrně v úmyslu vydávat i další svazky. Zamýšlel vydat edici v České akademii věd a umění. Vydání však narazilo na problémy – nově zřízená Komise pro církevní dějiny se k dílu stavěla zdrženlivě. Po válce se možnosti vydání nezlepšily, i když se práce na vydání erekčních knih objevila ještě v pracovním plánu J. Pelikána jako zaměstnance reorganizovaného Historického ústavu ČSAV počátkem 50. let 20. století. J. Pelikán v roce 1956 zemřel a rukopis edice zůstal v jeho pozůstalosti.

Jednalo se o strojopis, uspořádaný tak, že pro každý zápis byla určena jedna složka. Editor opatřil text úvodem, seznamem listin obsažených v editované erekční knize, seznamem zkratk a použitých pramenů a literatury. Rejstřík připojen nebyl, což je vysvětlitelné tím, že v tehdejší době se rejstřík vytvářel až po vysázení a zlomení knihy, aby bylo možno navázat hesla na stránky. Úvod důsledně odpovídá vzoru A. Podlahy, chybí také ediční poznámka. Vydavatel však vypracoval zvláštní přepis pro ČAVU, týkající se edičních zásad, takže i to mohlo být příčinou jejího opomenutí. Výraznější změny jsou v edičním zpracování textu pramene. Zde J. Pelikán podstatně rozšířil poznámkový aparát a zvýšil informační hodnotu a komfort pro uživatele. Identifikoval lokality i osoby uváděné v textu, dohledával inserované listiny. Aparát je zpracován v češtině. Rukopis byl předložen k posouzení zmíněné komisi, posuzovatelem byl Václav Vojtišek. V úvodu a na počátku edice se dochovaly jeho kritické poznámky, připisované tužkou na okraje stran. V této podobě – tedy edice připravené k odevzdání do

9 K tomu srov. Hana PÁTKOVÁ, „*Chce-li, at' pracuje*“ *Poznámka k dějinám edice Libri erectionum*, in: *Pater familias. Sborník k životnímu jubileu prof. Ivana Hlaváčka, Jan Hrdina – Eva Doležalová – Jan Kahuda* (ed.), Praha 2002, p. 67–70.

tisku – zůstal rukopis v pozůstalosti až do sklonku tisíciletí. Tehdy – v souvislosti s úmrtím doc. Rostislava Nového roku 1996 a předáním jeho pozůstalosti do Národního archivu – byla dr. Zdenou Pelikánovou-Novou předána také část pozůstalosti J. Pelikána, až dosud uchovávaná v držení rodiny. Po zjištění, že rukopis je prakticky hotovou edicí, bylo přikročeno k jeho vydání.¹⁰ Rukopis byl znovu kolacionován podle originálu VII. erekční knihy a korigován. Úvodní části i aparát edice byly ponechány v původní jazykové podobě, neboť čeština 40. let 20. století nepředstavuje problém, šlo by především o úpravu slovosledu, případně infinitivů. Věcně byl aparát korigován, jednalo se o doplňky odkazů na novější edice a studie, případně úpravu údajů o současném uložení listiny apod. Úvod edice je částečně překonaný novějším bádáním, proto byla editor-kou doplněna ještě další úvodní část, která o tomto novějším bádání, stejně jako o edičním zpřístupnění, informuje. Nově byl vypracován rejstřík a vydání bylo opatřeno několika snímky textu, seznamujícími s paleografickým charakterem erekční knihy.

Kromě těchto speciálních edic byly erekční knihy také částečně vydány v rámci širěji zaměřených edičních podniků. Zde je třeba uvést především první díl tzv. regestového katalogu diplomatických pramenů k době Václava IV. – *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV.*¹¹ Editorka Věra Jenšovská zde zpřístupnila prameny z archivu pražské metropolitní kapituly do roku 1400. Kromě listin do vydání zapracovala také zápisy úředních knih včetně erekčních knih. Jednotlivé zápisy erekčních knih jsou zde vydány ve formě regestu, formulovaného editorkou, stejně jako ostatní vydávané prameny. Všechny registry jsou zařazeny do jednotné chronologické řady. V práci pro navazující léta do roku 1419 měla pokračovat Z. Hledíková († 2018). Vedle RBMV je ještě třeba zmínit i českomoravská regesta,¹² kde se jednotliviny z erekčních knih – nakolik jde o opisy listin – také porůznu objevují.

10 *Erekční knihy pražské arcidiecéze*, VII, Josef Pelikán (ed.), z pozůstalosti ed. Hana Pátková, Praha 2002.

11 *Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16.)*, I. *Fontes Archivi metropolitani eccl. Pragensis*, 1–7, Věra Jenšovská (ed.), Pragae 1967–1981.

12 *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, I–VIII, Karel J. Erben – Josef Emler – Bedřich Mendl – Blažena Rynešová – Milena Linhartová – Eleonora Mendlová – Jiří Spěváček – Jana Zachová – Lenka Blechová (ed.), Pragae 1855–2019.

III

LITERATURA

Tisíc sto let od zavraždění kněžny Ludmily a česká historiografie

Recenze publikací *Ludmila. Kněžna a světice*, Jakub Izdný (ed.), Praha 2020, 514 s., ISBN 978-80-7422-764-6 a *Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků*, Jan Mařík – Martin Musílek – Petr Sommer (ed.), Praha 2021, 378 s., ISBN 978-80-7422-793-6.

Tisíci sté výročí zavraždění kněžny Ludmily s sebou přineslo zvýšený zájem o tuto první českou světici, který se mimo jiné projevil i vydáním dvou publikací. Obě lze přitom označit za sborníky, i když se v prvním případě kniha editovaná Jakubem Izdným¹ snaží tvářit jako kolektivní monografie a v druhém případě jde pod edičním vedením Jana Maříka, Martina Musílka a Petra Sommera² o neskrývaný katalog k výstavě, zahrnující ovšem mimo samotný katalog s obsáhlými popisy jednotlivých exemplářů a jejich kontextů (s. 233–325) i dvaadvacet „sborníkových“ příspěvků. Obě knihy nás nepřímou vybízí k zamyšlení nad stavem poznání samotných počátků přemyslovských Čech propojených výrazně i s osudy kněžny Ludmily.

Hned na úvod je třeba konstatovat jeden nemilý jev. Ačkoliv se obě publikace zajisté snaží představit nejaktuálnější stav poznání a v případě úvodu Jakuba Izdného (s. 10) je i přímo slibována reakce na nejnovější diskuze, tak tento cíl není zcela naplněn. Jako nejočividnější příklad jmenujeme naprosté ignorování polského výzkumu týkajícího se kněžny Ludmily, a to jmenovitě článků Grzegorza Pace.³ V některých příspěvcích⁴ se tak neustále vyskytují příběhy z let 1100,

1 *Ludmila. Kněžna a světice*, Jakub Izdný (ed.), Praha 2020, 514 s., ISBN 978-80-7422-764-6.

2 *Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků*, Jan Mařík – Martin Musílek – Petr Sommer (ed.), Praha 2021, 378 s., ISBN 978-80-7422-793-6.

3 Grzegorz PAC, *Kalendarz z Kodeksu Gertrudy jako świadectwo dewocji monarszej. Wokół kultu świętych na styku chrześcijaństwa łacińskiego i wschodniego w XI wieku*, *Roczniki historyczne* 84, 2018, s. 31–68. A především Grzegorz PAC, *Wokół wczesnego kultu św. Ludmily*, *Historia Sławorum Occidentis* 20, 2019, s. 11–52.

4 Nejvýrazněji Petr KUBÍN, *Kult svaté Ludmily v době přemyslovské*, in: *Ludmila. Kněžna a světice*, s. 295–319, zvláště s. 300, 307. Z druhého sborníku jmenujeme Jan ZELEŇKA, *Ludmila – žena, manželka, matka, babička, světice a historiografický problém*, in: *Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků*, s. 27–34, zde s. 34. Milena BRAVERMANOVÁ, *Kult sv. Ludmily ve středověku*, in: *Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků*, s. 138–148, zde s. 145.

kdy pražský biskup odmítl použít část Ludmilina oděvu jako relikvii, a 1142, kdy pražský i olomoucký biskup odmítli po požáru hýbat s tělem Ludmily, jako doklady nerozvinuté úcty k ní. Přitom právě v prvním případě upozornil Pac v návaznosti na Davida Kalhousa,⁵ že se nejspíše jedná o motiv nevěřícího Tomáše a že celý příběh je uveden poukazem na nový zázrak, a tedy na úctu k Ludmile minimálně v době sepsání nedlouho před rokem 1125. V druhém případě pak poukázal na to, že ostych před přesunem Ludmilina těla zkrátka souvisí se zákazem hýbat s ostatky světců bez patřičného souhlasu z Říma. Samozřejmě není nutné s těmito Pacovými názory bezvýhradně souhlasit, ale bylo by zajisté vhodné je přinejmenším znát a reagovat na ně. Jak ale ukázala konference *Svatá Ludmila. Ženy v christianizaci střední Evropy*, tak minimálně Petr Kubín zmíněné články při psaní svého příspěvku vůbec neznal a možná tak nechtěně poukázal na nešvar týkající se části českých historiků, tedy že reagování na nejnovější diskuze týkající se raných dějin Přemyslovců zůstává uzavřeno jen v rámci českých luhů a hájů.

Celkový koncept obou sborníků nám ukazuje, jak současná česká historiografie přistupuje k osobnosti z historicky známých počátků vlády Přemyslovců. Obě publikace se snaží Ludmilu představit v prostředí, do kterého se narodila a v kterém žila, a posléze se přirozeně zaměřují na její kult a druhý život a to až do dnešních dnů. V základních obrysech se obdobné uchopení tématu samozřejmě nevyhnulo opakování některých námětů, zvláště pokud byli pro obě knihy osloveni totožní autoři.⁶ Na druhou stranu i stejné téma bylo jinými autory

5 David KALHOUS, *Znovu o Kristiána: replika*, ČMM 126, 2007, s. 411–417, zde s. 416. TÝŽ, *K historické metodě aneb opět nad pravostí Kristiánovy legendy*, ČMM 128, 2009, s. 177–183, zde s. 180.

6 Michal LUTOVSKÝ, *Tetín a smrt kněžny Ludmily*, in: Ludmila. Kněžna a světice, s. 269–292. TÝŽ, *Tetín*, in: Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků, s. 85–89. Milena BRAVERMANOVÁ, *Relikviářové tkaniny z hrobu sv. Ludmily*, in: Ludmila. Kněžna a světice, s. 338–358. TÁŽ, *Kult sv. Ludmily ve středověku*, in: Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků, s. 138–148 a katalogová hesla III.1, s. 282–289. Nejvýrazněji pak Jan ROYT, *Tvář svaté Ludmily*, in: Ludmila. Kněžna a světice, s. 359–390. TÝŽ, *Předbělohorský a pobělohorský kult sv. Ludmily*, in: Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků, s. 208–213. Autor přitom v poznámkách přímo upozorňuje, že se jedná v prvním případě o přepracování staršího článku z roku 2006 a v druhém o zkrácenou verzi prvního článku. Stejně téma zpracovali odlišní autoři v případě Budče – Pavla TOMANOVÁ, *Budeč kněžny Ludmily*, in: Ludmila. Kněžna a světice, s. 213–225.

pojato značně odlišně. Zatímco Jan Frolík⁷ se při představení Prahy spokojil v podstatě s popisem jednotlivých lokalit, ať již opevnění, kostelů či pohřebiště, a to na samotném Pražském hradě i v celé dnešní Praze, tak dva články Jany Maříkové-Kubkové a Jana Havrdy⁸ představily spíše vývoj osídlení samotné pražské ostrožny, předhradí i postupně se rozvíjející a rovněž opevněné Malé Strany.

Obdobný koncept zároveň nezabránil ani zásadnější rozmanitosti v tématech. Kolektiv pod vedením Jakuba Izdného se pro období Ludmilina života z větší části omezil na popis prostředí v době jejího narození (s. 29–134),⁹ představil vybraná česká hradiště z 10. století (s. 166–225 a 269–292) a pokusil se život Ludmily i české země zasadit rovněž do středoevropského kontextu (s. 226–268). Výstavní katalog pak zpracoval pro tuto éru i další a nutno podotknout značně odlišná témata od fenoménu žen podílejících se na christianizaci země (s. 14–26), přes rozbor kosterních pozůstatků (s. 35–43)¹⁰ a stravy prvních Přemyslovců (s. 44–47) až po „překvapivější“ náměty, do kteréžto kategorie by se zajisté dalo zařadit praktické pojednání o výrobě soudobých šperků (s. 48–57) či příspěvek o podílu Židů na obchodu s otroky (s. 128–134).

Stejně tak se katalog zaměřil mnohem více na druhý život Ludmily, a to především za vlády Lucemburků a v husitských i pohusitských Čechách. Zde si našla své místo témata týkající písemných a uměleckých dokladů o Ludmilině kultu za časů Karla IV. (s. 158–173), rozbor ludmilských utrakvistických kázání či četnosti jména Ludmila mezi (zámožnými) obyvatelkami Prahy mezi polovinou 14. a začátkem 16. století (s. 176–205). Nejnovější doba je pak zastoupena pře-

Andrea BARTOŠKOVÁ, *Budeč za časů kněžny Ludmily*, in: Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků, s. 109–117. Obdobně je tomu i u Prahy – viz dále.

- 7 Jan FROLÍK, *Praha v dobách kněžny Ludmily*, in: Ludmila. Kněžna a světička, s. 186–212.
- 8 Jana MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, *Pražský brad v době sv. Ludmily a knížete Bořivoje*, in: Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků, s. 90–93. Jan HAVRDA, *Pražská aglomerace na přelomu 9. a 10. století*, in: Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků, s. 94–102.
- 9 Z běžného výkladového rámce se poněkud vymyká článek Jana HASILA, *Archeologie a obraz počátků křesťanství v Čechách*, in: Ludmila. Kněžna a světička, s. 109–134. Ten se jeho slovy snažil zachytit archeologický obraz doby v daném bodě, ale přitom se dostává až k farní síti 12. století a navíc se neobejde ani bez písemných pramenů, pro příklad při určování nejranějších patrociní.
- 10 I když zde je nutno podotknout, že autoři vycházejí především ze staršího Vlčkovy výzkumu.

devším rozbořem uměleckých děl, kde je zároveň poukázáno na to, že ludmilská tematika opustila čistě sakrální oblast a pronikla i do primární světské sféry, ať již v podobě ilustrací knih, grafik či děl určených pro výstavy a galerie nebo medailí spojených často s rolí Ludmily jakožto patronky ženských spolků a vzdělávacích institucí. Ve sborníku připraveném pod vedením Jakuba Izdného je naopak výtvarné umění od doby Karla IV. až po národní obrození shrnuto v jednom příspěvku (s. 359–390) a v dalším článku byl dán prostor různým náhledům na Ludmilu v 19. a na počátku 20. století, kdy se konaly ludmilské poutě, kdy byla uctívána jako patronka národní i rodícího se emancipačního hnutí a kdy pronikla i do historizující literární tvorby (s. 391–407). Závěrečný příspěvek je pak věnován pohledu současného katolického teologa na význam Ludmily (s. 408–424).

Poslední téma společné oběma sborníkům se týká samotného rozvoje kultu svatě Ludmily. Obě díla se v podstatě shodnou, jak již bylo řečeno navzdory nejnovějšímu polskému výzkumu, že byl Ludmilin kult přibližně do poloviny 12. století omezen (především) na svatojiřský klášter, i když je vhodné podotknout, že příspěvek v katalogu z výstavy není až tak striktní a v podstatě svatost Ludmily uznává. Jinak na tuto problematiku ovšem nahlíží Petr Kubín, který odmítá pravost tzv. Kristiánovy legendy, a tím pádem i první doklady o úctě k Ludmile, a který tento svůj názor prezentoval v „kolektivní“ monografii (s. 295–319). A právě tento příspěvek podle mého soudu nejvíce vybočuje ze snahy pojednat publikaci jako kolektivní monografii. Většina autorů totiž ve svých pasážích zcela jasně počítá s pravostí tzv. Kristiána a maximálně v poznámce pod čarou uvede odkaz na Kubínův článek představující opačný názor. Ne snad, že by se v knize, ať již jednoho či více autorů, nemohly objevit i protichůdné názory, kdy jsou čtenáři představeny různé úhly pohledu na danou problematiku. Ostatně právě tak je ve sborníku pojednáno o dosud nevyřešeném srbském či mělnickém původu Ludmily a čtenáři je ponechán prostor pro vytvoření vlastního úsudku (s. 59–87). Co lze v „kolektivní“ monografii označit za nevhodné, je pojmout příspěvek především jako polemiku s dvěma současnými odpůrci vlastních názorů, jejichž závěry jsou zcela jednoznačně odmítány, přičemž ani jeden z nich navíc nedostal prostor pro představení svého výzkumu. Nedošlo tedy ani k dialogu, ani ke snaze představit objektivně rozdílné úhly pohledu, ale jedná se jen o snahu obhájit vlastní názory.

Právě toto konstatování nás může vést k úvaze, pro koho jsou vlastně obě publikace primárně určeny. V odborném časopise či sborníku by měl totiž takovýto článek jistě své místo a mohl by vést k další diskusi zainteresovaných. Avšak výpravné vydání obou knih prozrazuje spíše zacílení na laickou veřejnost. A zde je nutné se ptát, zda je vhodné takovému publiku překládat probíhající polemiku jen z jednoho úhlu pohledu, vymykajícímu se navíc i názorům ostatních autorů „kolektivní“ monografie. Otázka však může být zodpovídána i v obecnější rovině, tedy jaký obraz počátků přemyslovských Čech je čtenáři vlastně předkládán?

Prostředí knížecích Čech zůstává více či méně očividně uvězněno ve středoevropském modelu a samotná Ludmila zůstává světicí uctívanou až od druhé poloviny 12. století, přičemž dřívější doklady úcty jsou přiřknuty jen lokálnímu, rozuměj jen na svatojiřský klášter omezenému, kultu. Jen stěží tak lze říci, že by oba sborníky, co se týče období knížecích Čech, reagovaly na nejnovější výzkumy a diskuze a přinesly nejnovější náhledy na dané období. Mnohem spíše je lze s ohledem na popis samotné doby charakterizovat jako výpravné shrnutí pro poučené laiky držící se ovšem ve starých kolejích.

Neznamená to však, že by se v publikacích nenašly jednotlivé novátorsky pojaté příspěvky, avšak potenciál výročí umožňující nejen nové zamyšlení nad osudy kněžny Ludmily, ale i nad dobou, v které žila, zůstal spíše nevyužit. Ve výpravných sbornících tak nebyl nalezen prostor kupříkladu pro dialog nad povahou moci přemyslovských knížat, postavením jejich družin i elit kmene Čechů či o rozdílnosti křtu jednotlivců a pozvolné christianizaci celé země trvajících i století, tedy pro témata, která jsou v české historiografii aktuálně probírána v „odborněji“ zaměřených publikacích. Snad by si takovýto přístup zasloužily i publikace s bohatým obrazovým doprovodem, které by tak laickým čtenářům mohly představit pestrou problematiku spojenou s počátky vlády Přemyslovců v Čechách.

Ludmila Luňáková

Přemyslovské Čechy v aktuálním výzkumu

Ke sborníku *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*, Bronislav Chocholáč, Jiří Malíř, Lukáš Reitinger a Martin Wihoda (ed.), Matice moravská, Brno 2020, 944s. ISBN 978-80-87709-28-3.

Výzkum dlouhého období českých dějin za panování Přemyslovců, zahrnující ovšem prakticky značně odlišné vývojové úseky, prochází zajímavými fázemi při kooperaci poznatků z různých tematických oblastí, jak to nedávno ukázaly sborníky archeologů a historiků¹. Spíše než formálně jednotná syntéza, zaměřená na „velké činy Čechů“, působí dnes podnětně „nezávislé“ inovativní studie (které jsou ovšem předpokladem náročnějšího celkového nadhledu)². Nelze proto pomínout ani skupinu článků k přemyslovskému období ve sborníku, který vznikl z příspěvků na workshopu u příležitosti jubilea brněnského medievisty Libora Jana (sborník zahrnuje 65 článků i z období husitství a raného novověku)³.

Nada Profantová v bilančním článku *Prestiž a moc v přemyslovských Čechách. Knížata a jejich archeologický obraz na přelomu 8. a 9. století* (s. 61–70) přibližuje na základě analýz luxusnějších předmětů (opasky s kováním, kalichy, ale i hroty střel, různé typy ostruh) okruh nejstarších „knížecích“ středisek, které byly vytlačeny či přímo zničeny na počátku 9. století; takovou dvojici starších a nových sídel se jeví Tismice a Kouřim. Luxusní předměty představovaly pro vedoucí osobnosti „sociální kapitál“, často ve spojení se zahraničními dary a diploma-

1 K tematice počátků státu *Początki państwa polskiego na tle śródkowoeuropejskim w badaniach interdyscyplinarnych*, Hana Kóčka-Krenz, Marzena Matla, Marcin Danielewski (ed.), Poznań 2016; *Pád Velké Moravy aneb Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi?*, Jiří Macháček, Martin Wihoda (ed.), Praha 2016; *Kostel Panny Marie na Pražském hrade: dialog nad počátky křesťanství v Čechách*, Ivo Štefan, Martin Wihoda (ed.), Praha 2018; *Raný český stát 10. století*, Colloquia mediaevalia Pragensia 21, Ivana Boháčová, Petr Sommer (ed.), 2020.

2 Příkladem docenění témat, která tradičně působila spíše jako dekorace „velkých dějin“, je trochu opomíjené dílo Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Jan ZELENKA a kol., *Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku*, Praha 2014 (minulost českých zemí zde není o nic menší).

3 *Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu*, Bronislav Chocholáč, Jiří Malíř, Lukáš Reitinger a Martin Wihoda (ed.), Brno 2020.

tickými kontakty. Celkově přichází v tomto období (2. polovina 8. – počátek 9. století) na území Čech 29 předmětů z byzantsko-pozdně avarského kulturního okruhu, 33 z okruhu západního.

Strukturou raně státních společností se zabývá v komparativní analýze Petr Sommer (*Widukindův vicinus subregulus a začátky českého státu*; s. 71–84). Vychází z analýzy známé epizody o počátcích vlády knížete Boleslava I. v Saské kronice mnicha Widukinda (sepsána v 60. letech 10. stol.), kde je popsán Boleslavův útok na jeho sousedního „subregula“ (v r. 936), který byl pod ochranou saského dvora. Widukind užívá tento termín (též *regulus*) pouze pro slovanská knížata, ne však pro vládcy typu Přemyslovců či Piastovců (zde titul *rex*). Zmiňovaný *subregulus* podle názoru autora náležel typově ke zbytkové části jistě „kmenové“ (předstátní) reality, ale jako součást nového *regna* Přemyslovců. Titulu *rex* by mohl odpovídat termín „*Samtherrscher*“ z německé literatury. Toto pojetí překlenuje evidentní rozpory převládajícího názoru o omezení moci Přemyslovců pouze na „pražský státec“ (když Čechy byly např. v r. 929 pro soudobé analisty jednotným územím pod vládou Václava; podobně Bořivoj I., Spytihněv I.).

Petr Charvát ve studii *Obchod se slovanskými otroky v raně středověké Itálii – a jinde*; s. 85–97) upozorňuje na některé překonané mýty, např. že obchod s otroky vedli pouze Židé; termín *Sakáliba* byl sice převzat z řeckého označení pro Slované, ale v arabském světě měl širší etnický záběr. Charvát polemizuje s tezí Dušana Třeštika o rozhodujícím podílu vývozu otroků do al-Andalúsu pro formování bohatství a moci českého státu. I když tento trh existoval a snažil se ho omezit biskup Vojtěch, nemohl mít takové rozměry, jak odhadoval Třeštík; nadto se církev i velmožové záhy snažili uplatnit otroky na svých statcích a službách.

Sondou do církevních dějin je příspěvek Ludmily Luňákové o úctě svatého Víta v raných Čechách (*Úcta ke svatému Vítu v knížecích Čechách*; s. 99–112). Autorka v podstatě konstatovala, že Václavův Vít jako patron nového chrámu byl zastíněn úctou samotného zakladatele. Otázkou bylo, zda patřil svátek sv. Víta do „politického kalendáře“ Čechů a českých vládců. I když v tento den byl korunován na krále Vratislav II., autorka prokázala, že o trvalém zavedení veřejných jednání (kolokvií), jak je známe k příležitosti často bujarých oslav svatováclavských, nelze pro den sv. Víta uvažovat. Důležitou otázkou starších českých

dějiny je postavení Moravy. Jak uvedl Martin Wihoda (*Moravský údělník nebo kníže?*; s. 113–120), zprávy o postojích dějinných aktérů v podání kronik nepodávají vždy jednoznačný obraz, mimo jiné v důsledku konkrétních politických rivalit mezi členy dynastie. Wihoda odvíjí své úvahy od pojmu „úděl“ („moravští údělníci“), který zavedl podle ruské inspirace J. Jungmann. Autor upozorňuje, že tato terminologie je matoucí. V dobových pramenech zachycuje dva typové vzory – rozhodnutí českého knížete Břetislava I., který rozdělil Moravu jako svou državu (vládce v Praze dosazuje knížata do Olomouce a Brna), a zásadu dědičnosti, která se spíše bezděčně prosazuje směrem k udržení jednotlivých držav v ruce jedné rodiny. Slabší postavení dílčích moravských Přemyslovců vystihují rakouské prameny titulem *comes*.

Správním aspektem raně středověkého státu ve středovýchodní Evropě věnoval pozornost David Kalhous (*Przewod, powóz, ... a paraveredus? K otázce údajné služebné organizace a veřejných služebností a jejich původu*; s. 121–129). Od 60. let minulého století se prosazovala v naší historiografii koncepce raně středověkého státu, který se opíral zejména o rozvinutou služebnou organizaci. Kalhous obrací pozornost na úlohu panovníka jako garanta míru, tedy i obrany před vnějším nepřítelem, spravedlnosti a jisté míry prosperity v zemi. Systémové zajišťování služeb převládalo v západní Evropě; Kalhous poukazuje na studie Stefana Esderse, který analyzoval postupnou transformaci pozdně římských právních zvyklostí do systémů nových „barbarských“ států. Jedním z těchto pojmů byl *paraveredus*, obsluha císařské římské pošty a posílů; ve středověku ji vykonávali mj. *paravedarii*, nesvobodní užívatelé vlastní půdy. Tento systém relativně fungoval zejména v karolinské době, jak to zachycují kapitularia. Kalhous pak studuje polské pojmy *powóz*, *przewód*, *prowod*, které však nemají předpokládané sociální zázemí, a také v českém prostředí se jedná o všeobecné povinnosti.

Spíše kriticky se staví k „despotickému“ profilu přemyslovského státu také Robert Novotný ve studii *K počátkům české šlechty: otázka kontinuity a vizuální reprezentace* (s. 131–143). Postupuje přitom retrospektivním způsobem, proti proudu času, z 14/15. století až do raného středověku, zejména při sledování určitých sociálně kulturních reliktnů (erbovní rozrody). Dominantní model v historiografii, uvádí Novotný, zastává představu o diskontinuitě šlechtických rodů (i když, jak okrajově zmiňuje, existují i jiné koncepty). Novotný připomíná citát Hilaria Litoměřického ze stavovského období (králové se střídají, rodové

zůstávají), který připomíná výrok knížete Jaromíra z Kosmovy kroniky o věrných rodech (jimiž česká zem stojí a stát bude). Jak dokládá, bez klanové a majetkově zakotvené vrstvy elit by stěží mohla být udržena výkonná panovnická vláda a lze říci i pozice českého státu ve středoevropských konfrontacích.

Ladislav Míča analyzoval užívání ordálů v soudní praxi (*Okolnosti aplikace ordálů vody a železa v kontextu panovnických výsad 13. století*; s. 147–164), jak je dokládají např. pro Statuta Konráda Oty a v městském prostředí ojediněle privilegium Václava I. pro Brno. Ordály se z praxe vytrácejí později než v západní Evropě, byly však určitým nástrojem důkazní nouze. Petr Hrubý v článku *Marcas argenti, nebo produkty stříbrných hutí?* (s. 165–179) provádí komplexní rozbor problematiky nemincovního stříbra (od raného středověku); skutečné nálezy slitků (Černožice) spadají do druhé poloviny 13. století. Petr Jokeš ve studii *Patrocinium svatého Mikuláše a středověká Morava* (s. 181–189) sleduje otázku provázanosti tohoto patrocina s prostředím kupců a jejich obchodních tras. I když v českých zemích toto spojení není tak jednoznačné (T. Velimský), autor nalézá jejich spojitost s cestami na jihozápadní Moravě, při cestách z Brna a Olomouce, či na Opavsku.

Vývoj donací, fundací a zbožných darů za spásu duše u šlechty v českých zemích sledoval Robert Antonín („*Pro remedio anime fratris mei...*“ *Několik poznámek ke zbožnosti české šlechty vrcholného středověku*; s. 191–203). I když v mnoha případech šlo o mohutné projekty zakládání kostelů a klášterů, které zůstávaly pod patronátem zakladatelů a posilovaly tak regionální moc šlechty („dvojí benefit“), zároveň lze doložit i nepopíratelné projevy zbožnosti, odpovídající mentalitě doby. Třem vybraným osobnostem z okolí biskupa Bruna věnoval pozornost Stanislav Bárta (*Tři Brunovi muži aneb pozůstatky disertace, která nikdy nevznikla*; s. 205–218), především z hlediska jejich výjimečného podílu na kolonizační aktivitě olomouckého biskupa – jeho maršálkovi Helembertovi, rychtáři Jindřichovi a číšníkovi Mikulášovi ze Šaumberku (Helembert a Jindřich např. obdrželi patronátní práva ke kostelům v lokační vesnici). Do spletitých otázek předhistorie pozdějšího Tábora ve 13. století nás uvádí Zdeněk Žalud (*Poznámky a hypotézy k dvojímu vzniku Tábora – Hradiště v 13. a 15. století*; s. 219–231); tradiční optika apriorního antagonismu mezi Vítkovci a Přemyslem Otakarem II. byla již opuštěna a Žalud přibližuje majetkový vývoj v regionu detailním studiem místních cest; zvláštní důraz přitom klade na vítkovské Klokoty a na tábor-

ské předhradí „Vilová čtvrť“, možná hornické sídliště s kaplí sv. Filipa a Jakuba; více by měl napovědět další archeologický výzkum.

Příspěvek Hardi Đury v srbském jazyce (*Nekoliko zapazanja o boravcima Ane, majke češke kraljice Kunigunde, na vladarskom dvoru u Premisloviča*; s. 233–250) sleduje politickou roli princezny Anny, matky královny Kunhuty; navštívila pražský dvůr v roce 1262 a na útěku po smrti svého otce Bély IV. (r. 1270, vzala sebou korunovační klenoty) v souvislosti se spory se svým bratrem Štěpánem V., který se nechtěl smířit se ztrátou Štýrska. Po jeho smrti se vrátila do Uher a obnovila své vlastnictví v Mačvě. Jan Dienstbier se záslužným způsobem zaměřil na osobnost notáře Jindřicha z Isernie (*Stržipek ze života velkého pábitele*; s. 251–261) na základě rozboru jeho epistolárního formuláře a dalších pramenů, zejména vydaných nověji v Německu a v Itálii. Objasnil jeho postavení v rodinném a profesním kontextu a jeho příklon ke ghibellinskému přesvědčení. V jeho epistolárním formuláři se nacházející protiněmecký „Manifest polskému národu“ bych však nepokládal za pouhý projev pábitelské obrazotvornosti italského exulanta (odráží nálady a vzkazy z pražského dvora v době, která byla nacionálně vyostřená, jak na to ještě po letech vzpomínal opat Engelbert Admontský).

Specialistou na královské korunovace se jeví být Lukáš Reitinger (*Jak se stal Václav II. roku 1285 králem*; s. 263–278); poté, co „přepsal dějiny“ v případě korunovace Vratislava II. císařem Jindřichem IV. roku 1186 v Řezně (předcházela korunovaci spojené s pomazáním v Praze), vystoupil zcela přesvědčivě i při objasnění změny titulatury Václava II. na listinách od roku 1285 (místo *dominus et heres regni Bohemiae* přímo *rex Bohemiae*). Na sjezdu knížat u příležitosti svatby Václava II. s Rudolfovou dcerou Gutou došlo zjevně v rámci jiných lenních obřadů ke korunovaci Václava Rudolfem, v duchu dozrívajících štaufských tradic (jak to zmiňuje soudobé *Continuatio Vindobonensis*). Tato korunovace se sice nemohla rovnat pozdější papežem schválené korunovaci a pomazání krále Václava v r. 1297 (teprve tehdy Václav změnil také svou pečeť), ale zřejmě zařazovala Václava mezi respektované články (zejm. kurfirty) římsko-německé Říše. Jan Frolík se časově posunul na druhý chebský sjezd knížat v roce 1289 (*K lokalizaci některých míst v listině krále Václava II. z 6. února 1289*; s. 279–286); římsko-německý král Rudolf tehdy potvrdil projekt Václava II. k nabytí části Míšeňska, na základě směny území pána Drážďan markraběte Fridricha Clemense za panství ve východních Čechách a části Moravy, které bylo převážně v moci Závi-

še z Falkenštejna. Smlouva z 6. února 1289 uvádí řadu lokalit; J. Frolík na základě analýzy písemných a archeologických pramenů prokázal, že území bylo ve stadiu kolonizačního růstu a převážně bez kamenných fortifikací. Norbert Mika (*Traktat w Opawie z 15 sierpna 1289 roku. Przyczynek do pierwszego planu rozbiorowego Polski*; s. 287–301) přiblížil události v Polsku po smrti krakovského knížete Leška Černého; došlo k destabilizaci celého regionu, přičemž se o získání Krakova pokusil vratislavský kníže Jindřich IV. Probus. Proti němu vystoupil s vojenskou silou haličský kníže Lev, zatímco nejslabší hornoslezská knížata hledala ochranu u Václava II. Podle názoru autora na sjezdu Václava II. s haličským Lvem v Opavě (15. 8. 1289) došlo k „prvnímu dělení Polska“: Rurikovci získali území východně od Visly (Lublin), Václav si podřídil do roku 1292 většinu Piastovců.

Kanceláři a listinám pražských biskupů věnoval analýzu Lukáš Führer (*In margine ke kanceláři pražských biskupů na přelomu 13. a 14. století aneb kdo se skrývá za písařem T 23=G2=J IV. 1 ?*; s. 303–316); písaře označeného siglem T 23 spojil s významným kanovníkem mistrem Rapotou. Dalibor Havel obrátil pozornost na privilegium Václava II. pro řezenské kupce, vydané v Litoměřicích 22. února 1305 (*Známé – neznámé privilegium Václava II. pro řezenské kupce z roku 1305*; 317–336). Listina byla dosud v české literatuře na základě regestu chybně interpretována, ačkoli je dochován její originál v Mnichově a také její německý překlad v městském kopiáři Řezna z 15. století (na s. 335 ilustrace). D. Havel přesně zařazuje obsah privilegia do ekonomické situace po zaražení pražských grošů, kdy exkluzivní obchodní postavení v zemi měla *societas Rimieri de Florencia*. Řezenští nezískali taková zvláštní práva, ale král jim umožnil obchodování podle domácích pravidel (konfirmace obchodních statutů pražských měst privilegiem v r. 1304).

Spojení Jindřichohradecka s řádem templářů sledoval Robert Šimůnek (*Počátky templářů v Jindřichově Hradci*; s. 687–700). Konstatuje, že ve starší tradici o templářích se Jindřichohradecko nevyskytuje. Přitom ovšem máme listinné prameny, které dokládají kontakty Oldřicha z Hradce s tímto řádem; starší darování Oldřicha a jeho matky farního kostela ve Stodůlkách u Prahy (potvrzené Oldřichovým testamentem) a darování Nového dvora u Lodhěřova, za krátkého pobytu komtura Ekka v roce 1297, kdy byly osazeny také hraniční kameny. Velká templářská legenda se však začala vytvářet v regionální literatuře – zprvu Franti-

šek Rull, a pak další autoři mylně přisuzovali ony zmiňované kameny dochovaným tzv. smírčím kamenům, a František Teplý v obsáhlých dějinách města pak rozvinul výklad o prvotní kolonizační roli templářů, kteří tak vlastně v jeho pojetí vytěsnili méně žádanou kolonizační roli řádu německých rytířů.

Zvláštním tématem se stalo označení dynastie Přemyslovců německým okupačním režimem. Do roku 1942 se užíval v německé literatuře konvenční termín *Přemysliden*, či *Przemysliden*. Jak ale rekonstruoval Jiří Němec (*Primisliden ex officio. K jednomu jazykovému aspektu politiky dějin v Protektorátu Čechy a Morava*; s. 875–892), představitel nacistické moci v Protektorátě K. H. Frank nechal zavést závazně pro tisk i knihy termín *Primisliden*, který měl v jistém smyslu dynastii „odslovanštit“. Frank si předtím vyžádal také dobrozdání historiků Ernsta Schwarze a Wilhelma Wostrého, kteří řešili otázku překladu české hlásky „ř“ do staré němčiny ve 13. století, ti se však nakonec vyslovili pro tradiční název.

Soubor příspěvků lze hodnotit jako přínosný z faktografických i koncepčních hledisek, při proměně našeho pohledu na středověké dějiny českých zemí.

Vratislav Vaníček

Josef ŽEMLIČKA, *Konec Přemyslovců. Skladba a fungování jejich pozdní monarchie*, Praha, NLN (Edice Česká historie, sv. 38) 2020, 590 s., ISBN 978-80-7422-752-3.

Závěrečná šestá kniha uzavírající pojednání o vládě Přemyslovců byla ohlášena již v předchozí knize nesoucí název *Do tří korun*¹ a tvoří s ní ucelený celek. Zatímco v páté knize „přemyslovské série“ byla probrána především politická situace mezi lety 1278–1301, dostalo se nyní mnohem více prostoru rozboru širších společenských jevů a zbývajícím pěti letům vlády Přemyslovců i s následky olomoucké vraždy jsou vyčleněny až závěrečné pasáže knihy.

V první pasáži (s. 9–92) je tak představena společnost od různých stupňů urozených, přes církev, její představitele, fungování a platy, až po měšťany i ven-

1 Josef ŽEMLIČKA, *Do tří korun. Poslední rozmach Přemyslovců (1278–1301)*, Praha, NLN (Edice Česká historie, sv. 34) 2017, 590 s., ISBN 978-80-7422-566-6.

kovany či po „Čechy, Němce a Židy“, kteří společně žili v českém království a byli zastoupeni v předchozích skupinách. Druhá pasáž (s. 95–147) je věnována samotnému fungování monarchie. Pojednáno je obecně o postavení krále nejen v českém prostředí, o úloze pražského dvora a nejvyšších úředníků, o šlechtě vztahující se k zemi a podílející se na vládě na sněmech a zemských soudech či o proměně správy země od „hradské soustavy“ ke vzniku krajů a k výrazné roli pozemkové šlechty. I třetí pasáž (s. 151–211) zůstává u obdobné tématiky a tentokrát se zaměřuje na nejrůznější práva uplatňovaná v českém království, na samotný způsob soudnictví, ale také na rozdělení panování na obecné, vymaňující se postupně z vrchní moci panovníka, a speciální, které mu naopak zcela podléhalo a které se snažil vylepšovat například zakládáním dalších měst a městeček.

Čtvrtá pasáž (s. 215–270) by se dala označit za odrazový můstek k návratu k politickým dějinám. Autor v ní nejdříve v obecné rovině probere obnovu královské moci za Václava II. i jeho reformní úsilí především v oblasti hornictví a mincovnictví. Zastaví se ale ještě u různých způsobů držby a pozvolna pronikajícího lenního systému, u dvorské kultury a vzdělávání či u gotického umění. V páté pasáži (s. 273–337) se ke slovu dostane problematika spravování tří odlišných království, formování spojenectví napříč Evropou a výklad dospěje až k tažení Václava II. do Uher, které nakonec skončilo opuštěním země spolu se synem i uherskými korunovačními klenoty, čímž Přemyslovci ztratili řadu příznivců. Mezitím se však chystal i útok Habsburků na Čechy, který však skončil neúspěšným obléháním Kutné Hory. V tomto momentě Josef Žemlička opět poněkud opouští chronologickou osu a snaží se vypočíst v konkrétních číslech příjmy a náklady Václava II. na správu jeho říše (kap. 20), přičemž dochází k závěru, že jejich disproporce vedla krále do finanční tísně. Při snaze budovat nová spojenectví však Václav II. onemocněl a zemřel. Šestá pasáž (s. 341–398) je tak přirozeně vyhrazena jeho odchodu a pohřbu i rekapitulaci jeho snah o spravování v lecčem shodných, ale v mnohém odlišných království. Jen poslední dvě kapitoly této pasáže jsou věnovány krátké vládě jeho syna Václava III. snažícího se udržet si polskou korunu (kap. 24) a hledání možných objednavatelů jeho vraždy (kap. 25).

S „koncem Přemyslovců“ či lépe s jejich vymřením po meči však Josef Žemlička svůj výklad neukončil a v sedmé pasáži (s. 401–450) ještě čtenáři předestřel zápas o uprázdněný/é trůn/y, z něhož nakonec vyšel vítězně rod Lucemburků

nárokující si zpočátku i polský královský titul. Úplně poslední kapitola (28) knihy i celé série pak nese název Přemyslovská ohlédnutí a autor v ní ve zkratce zopakoval klíčové body vlády Přemyslovců od Bořivoje až po olomouckou vraždu. A obdobně se zachoval i v závěru (s. 451–459), kde ovšem postavil do popředí nejrůznější problematické aspekty práce historika.

Právě poslední části nás vedou k zamyšlení nad novou knihou v rámci všech svazků a nelze než souhlasit s autorem, že předložil výklad přibližně tří set let v jednotném konceptu (s. 451). Jak v první,² tak v poslední knize série se tak čtenář setkává se střeoevropským modelem (např. s. 354), redistribucí z (hradských i velkofarních) center, která ale nemá být chápána doslovně (s. 39), privatizací 13. století (např. s. 233), či státem, i když mu v závěrečné knize na většině míst přibylы uvozovky, přičemž panovníkovo a státní nemá být příkře rozděleno (s. 186). Tohoto konstatování by však možná nebylo ani třeba, kdyby se mediivisté vzdali anachronického termínu a s ním spojených konotací. Na jiných místech se však snaží Žemlička zavedenou terminologií minimálně objasnit či nahradit lepšími výrazy, jako třeba v případě reformy a vhodnějšího „vylepšení“ (s. 221).

I přes ucelený výklad začínající v době knížecí se i v závěrečné knize autor při sledování dlouhodobých procesů mnohdy vrací právě až k těmto počátkům. Čtenář je tak znovu „ujištěn“ o diskontinuitě sněmů, které se založené již na jiných principech znovu obnovují po roce 1000 (s. 124), neboť kníže ovládal veškerou půdu (s. 182) a předáci, kteří ho sice volili, na něm byli bezpodmínečně závislí. Ve „státě“ vzniklém na těchto principech se pak urození samozvaně stávají mluvčími národa v krušných dobách bezkráloví (s. 17).

Jistého opakování se čtenář dočká i v rámci samotné knihy, kdy jsou například v jedné kapitole (15) probrány příjmy království obecně a v jiné (20) jsou vypočítávány v konkrétních číslech. I když je důraz kladen vždy na jiný aspekt, může se leckterý čtenář ptát, zda nešlo tyto nanejvýš příbuzné záležitosti probrat společně. Obdobně je čtenář občas zahlcen příliš konkrétními případy, v kterých může ztratit i hlavní myšlenku. Jako příklad za všechny jmenujme výčet nejrůznějších závětí (s. 12–14) při snaze odhadnout rozsah šlechtických majetků.

2 Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha, NLN (Edice Česká historie, sv. 2) (1997¹) 2007², 712 s., ISBN 978-80-7106-905-8.

V období konce vlády Přemyslovců se již kvůli vzrůstajícímu pramennému materiálu rozhodně nemůže jednat o úplný výčet dochovaných zmínek, a tak by snad někdy bylo příhodnější upřednostnit generalizaci před přílišnou konkrétností. Jen jako marginálii zmiňme, že se v kapitole nazvané „Smrt a pohřeb jako státní politický akt“ (22) objeví poněkud překvapivě charakteristika Václavovy osobnosti, jako by se autor nechal unést stylem pramenů a napodobil kronikáře, kteří ke zprávám o úmrtích přidávali chvály daných osob.

Každopádně jednotný výklad „českých“ dějin za vlády Přemyslovců pojatý navíc v širokém kontextu zabral autorovi přes dvacet let práce a jedná se zřejmě o velice záslužný počin. Laickým i odborným čtenářům se tak dostalo díla, které uceleně a v jednom konceptu pojednává o celé vládě Přemyslovců. Ovšem v tom lze spatřovat jak výhodu, tak nevýhodu. V tak rozsáhlé práci se samozřejmě vždy najdou pasáže, s kterými nebude každý souhlasit. Snad ve snaze o přehledný výklad však Josef Žemlička v samotném textu mnohdy nepřistoupil k rozboru různých pohledů na danou problematiku a názory protistran někdy vytěsnil jen do poznámek pod čarou. Jistě to přispělo k větší čtivosti knih a je samozřejmě, že každý historik má právo na svůj vlastní pohled na věc, přičemž odbornému čtenáři jsou svíce interpretace středověkých pramenů i případné neshody jednotlivých historiků více než zřejmé. Snad jen pro laickou veřejnost či studenty by občas neuškodilo více zdůraznit, že předložený koncept není jediný možný a že v historické vědě stále probíhá živá diskuze. Šest svazků se tudíž nemůže nikdy proměnit v příručku toho „jak to opravdu bylo“ za vlády Přemyslovců v Čechách, k čemuž možná ucelený výklad podvědomě vybízí.

Ludmila Luňáková

Lipnická bible: Štít víry v neklidných časech pozdního středověku, Lucie Doležalová – Karel Pacovský (ed.), Okrouhlice, Spolek Za záchranu rodného domu Jana Zrzavého v Okrouhlici 2021, 360 s., ISBN 978-80-908223-0-6.

Tzv. Lipnická bible letos oslavila 600. výročí svého vzniku a při příležitosti tohoto jubilea se kodex opět na čas vrátil ze Spojených států amerických do České republiky, a to na místo svého pravděpodobného dokončení – tedy do Lipnice

nad Sázavou.¹ Lipnické bibli se na lipnickém hradě dostalo přivítání v podobě vernisáže, která zahájila výstavu věnovanou právě tomuto kodexu. Lipnický hrad tak po čtyřech letech hostil další významné setkání věnované české pozdně středověké společnosti.² Nedílnou součástí připomenutí výročí je reprezentativní publikace, do které vedle editorů Lucie Doležalové a Karla Pacovského přispělo dalších patnáct autorů. Jelikož daná publikace byla připravována ve značném časovém předstihu, jednotlivé výstupy se staly ideovým podkladem pro zmíněnou výstavu.

Samotná kniha je rozdělena do sedmi částí. Lucie Doležalová v úvodní části nejprve seznamuje čtenáře s pozoruhodnou historií kodexu, tedy s okolnostmi jeho vzniku a s jeho dalšími osudy až do současnosti. Turbulentní doba počátků husitských válek v Čechách zcela zásadně ovlivnila nejen okolnosti sepsání bible, ale i její ideový obsah. Právě tomu, jak se ideový svět tohoto neklidného období doslova propal až na stránky kodexu, věnuje svůj příspěvek Karel Pacovský, kde v širším kontextu interpretuje závěrečný kolofón, v němž se samotná bible nazývá „štitem víry“. Kodikologickým náležitostem se pak podrobně věnuje příspěvek Světlany Müllerové.

Druhá část knihy pak obsahuje kapitulu Marie Theisen, věnovanou výzdobě rukopisu, na níž navazuje text Hany Pátkové, který pojednává o písmu Lipnické bible. Zde je třeba upozornit na zásadní pozitivum celé publikace, a to na bohatý (na české prostředí až pozoruhodně) obrazový doprovod, kdy celá publikace je doslova prodchnuta barevnými reprodukcemi a díky velkému formátu knihy se tak českému čtenáři dostává do rukou prvotřídní setkání se středověkou knižní kulturou. Jazykem Lipnické bible se pak v kratším příspěvku zabývá Kateřina Voleková. Náležitostem spojeným s dodatečnou prací písařů v podobě poznámek a manikul je věnován příspěvek Lucie Doležalové, kde jsou podrobněji ro-

1 S tímto kodexem poprvé více seznámila české publikum Lucie Doležalová ve svém příspěvku Lucie DOLEŽALOVÁ, *Lipnická bible (Museum of the Bible, Oklahoma City, Green Collection MS 486)*, in: Michal DRAGON – Lucie DOLEŽALOVÁ – Adéla EBERSONOVÁ (edd.), *Ubi est finis huius libri deus scit: Středověká knihovna augustiniánských kanovníků v Roudnici nad Labem*, Praha 2015, s. 262–267.

2 Myšleno je konferenční setkání „Před zrodem revoluce – husité mezi proudy“, které proběhlo na Lipnici v roce 2017, a ze kterého vzešla publikace Petr, ELBEL – Libor, JAN – Jiří JURK (edd.), *Z počátků husitské revoluce*, Brno 2019.

zebrány kodikologické záležitosti, které byly naznačeny již v první kapitole. Text Lipnické bible byl poměrně bohatý na různé poznámky a značky, které umožňovaly čtenářům lepší orientaci v textu. Zajímavé jsou zejména manikuly (v kodexu se jich nachází 46), které přibližují, jaké verše mohly být původními čtenáři vnímány jako zásadní (v případě Lipnické bible např. verše spojené s násilím). Nelze proto neocenit, že všechny verše opatřené manikulou jsou v příspěvku vypsány (s. 97–102).

Třetí část je věnována textům dodatečně připojeným k Lipnické bibli. Otevírá ji studie Lucie Doležalové věnovaná tématu, kterým se autorka již dlouhodobě zabývá, a to středověkým mnemotechnickým pomůckám – konkrétně v tomto případě tedy pomůckám ke studiu bible. V následující kapitole Zuzany Smetanové, Anny Pavlíkové a Lucie Doležalové pak čtenář na příkladu žalmů nalezne názornou ukázkou toho, proč má smysl zkoumat samotný obsah neopisované středověké knihy.³ Vedle tradičního biblického textu totiž kodexy často nabízejí celou řadu textů doplňujících, které je třeba identifikovat a jež dále umožňují poznat dobovou spiritualitu. V následujícím příspěvku pak Ondřej Fúsik pojednává o překladatelích a vykladačích bible v kontextu lipnického rukopisu. Tato kapitola se však jeví jako poněkud naddimenzovaná, neboť autor zbytečně obsáhle rozepisuje dějiny biblické exegeze od nejranějších dob. Autorovo srovnání Lipnické bible s dalšími rukopisy a část věnovaná tomuto kodexu v závěru kapitoly však nepochybně zasluhují pozornost. Další kapitola Karla Pacovského a Ondřeje Třepeše pak na příkladu sedmi hlavních neřestí velmi zdařile prezentuje vývoj křesťanské spirituality. Jejich propojení teologicko-dějinného rámce s lipnickými reáliemi je velmi sugestivní. „*Nejrůznorodější a nejpřekvapivější stránky Lipnické bible se nacházejí na jejím konci [...]*“ (s. 180) Těmto závěrečným stránkám se věnuje text Lucie Doležalové, který také uzavírá třetí část publikace. Autorka se na základě analýzy „výňatků z autorit o bibli a hereticích“ mimo jiné vyjadřuje k otázce, komu byl kodex určen a jaké konfese byl donátor. Při hodnocení této otázky je jasně vidět autorčin nadhled, neboť se nepouští do žádných jednoznačných závěrů (které by byly nepochybně lákavé) a sbírku polemických výroků explicitně nepřirazuje žádné straně. V závěru tedy

3 Žalmy hrají v Lipnické bibli důležitou úlohu. V rukopisu se nachází hned několik seznamů žalmů pro různé příležitosti a samotná kniha žalmů byla opatřena více prology.

shrnuje, že: „Více však přece jen nasvědčuje jejímu vzniku v katolickém prostředí.“, ale záhy dodává, „[...] je možné, že polemika, kterou Lipnická bible zrcadlí, není polemikou mezi katolíky a utrakvisty, ale mezi umírněnými a radikálními utrakvisty.“ (s. 185)

Do širší rukopisné tradice pozdně středověkých Čech pak Lipnickou bibli vřazuje čtvrtá část. Tu otevírá kapitola Michala Dragouna, která přináší podrobný přehled biblických rukopisů na přelomu 14. a 15. století. Českému biblickému překladu a češtině Lipnické bible se pak věnují ve svém textu Kateřina Voleková, Andrea Svobodová, Hana Kreisingerová a Milada Homolková.

Pátá část publikace je věnovaná dobové Lipnici a vlastně do jisté míry dále rozšiřuje téma „kolektivní monografie“ *Z počátků husitské revoluce*.⁴ Dějiny a popis hradu shrnul ve svém textu František Záruba. O známém svěcení husitských kněží na Lipnici v roce 1417 nově pojednala Blanka Zilynská. Oba tyto texty vhodně doplňují v publikaci diskutované reálie. Zároveň je třeba říct, že ačkoliv historii lipnického hradu i svěcení kněží byla nedávno věnována odborná pozornost,⁵ příspěvky nejsou pouhým amalgámem dosavadního bádání a pojímají danou problematiku inovativně. Inovativní je bezpochyby i poslední kapitola Jana Dienstbiera, ve které autor interpretuje výmalbu kostelů v lipnickém okolí. Ačkoliv se autor patrně nejvíce z celé monografie vzdálil samotné Lipnické bibli, jedná se o cenný příspěvek k regionální historii, který poodhaluje myšlenkový svět pozdně středověké společnosti.

Publikaci uzavírá shrnutí Karla Pacovského a příloha. Napříč publikací visel nad příspěvky jednotlivých autorů ve vzduchu jistý otazník ohledně toho, v ja-

4 Ačkoliv tato publikace vyšla mj. u příležitosti 600. výročí svěcení husitských kněží na hradě Lipnici, zasazení samotných lipnických reálií do kontextu turbulentní doby počátku husitství zde bylo věnováno poměrně málo prostoru. K charakteru této publikace se již výstižně vyjádřil ve své recenzi např. Jan Kypta. Viz AR 72, 2020, s. 297–299.

5 Z nejnovější literatury viz Aleš KNÁPEK – Pavel MACKŮ – Stanislav VOHRYZEK, Počátky hradu Lipnice pohledem historických pramenů a archeologických výzkumů, in: Miroslav DEJMAL – Libor JAN – Rudolf PROCHÁZKA (edd.), *Na hradech a tvrzích: Miroslavu Plačkovu k 75. narozeninám jeho přátelé a žáci*, Praha 2019, s. 127–138. Jan ROKYTA, *Vysvěcení husitských kněží na hradě Lipnici v historické perspektivě*, in: *Z počátků husitské revoluce*, s. 117–128; Pavel ROUS, *Čeněk z Vartenberka a reflexe lipnického svěcení v protihusitských veršovaných skladbách a ostatních písemných pramenech*, in: *Z počátků husitské revoluce*, s. 129–137.

kém prostředí kodex postupně vznikal a jaká mohla být konfese původního donátora. V jednotlivých částech byla tato „záhada“ jemně rozkrývána poukazováním na jisté indicie, jakými bylo například studium manikul, analýza dodatečně připojených textů či komparace s další dobovou rukopisnou produkcí. Jako výstižný se proto jeví závěr Karla Pacovského: „*Jelikož se nikde v Lipnické bibli nenaráží na problematiku způsobu přijímání eucharistie ani na jména kontroverzních teologů odsouzených v Kostnici, explicitní prořímské či proutrakovistické stanovisko bychom v ní hledali marně. S ohledem na to, že vznikala v několika fázích, není vyloučeno, že se ocitla v různých rukou a posloužila postupně různým stranám. Nicméně pro jejího vlastníka, který se v kolofónu stylizoval do role bojovníka za Boží pravdu zjevenou v bibli, musela mít jako měřítko pravověří značnou vážnost, která nepochybně konkurovala autoritě církevních hodnostářů ztělesněných římskou hierarchií.*“ (s. 299) V příloze je pak obsažen popis celého kodexu z pera Michala Dragouna, Kateřiny Volekové a Lucie Doležalové a přehled výzdoby od Marie Theisen. I vzhledem k tomu, že zásluhou badatelského týmu Lucie Doležalové je celý rukopis Lipnické bible dostupný v online podobě na odkazu <https://lipnicebible.ff.cuni.cz/>, jedná se o značně užitečnou pomůcku. Publikace je též opatřena rejstříky.

Bible byla pochopitelně nejvíce opisovanou knihou ve středověku. Publikace kolektivu autorů pod vedením Lucie Doležalové a Karla Pacovského se však snaží originálním způsobem ukázat, že každý rukopis bible je originál, který skrývá mnoho rovin výkladu. V publikaci je názorně ukázáno, jak daný rukopis svým vlastním způsobem odráží myšlenkový svět autora (resp. autorů) a doby, ve které vznikal (jako například u výzdoby, použitých poznámek či mnemotechnických pomůcek nebo v případě dodatečně přidaných textů), a jakožto výpovědní materiál *sui generis* si zaslouží pozornost. Také je třeba vyzdvihnout, že příspěvky se až na drobné výjimky pevně drží vytyčeného tématu a množství přispěvatelů rozhodně nerozdmýšnilo monografický charakter publikace. V neposlední řadě je kniha ukázkovým vzorem toho, jak může v ideálním případě vypadat výsledek spolupráce místních spolků s akademickým prostředím, jejímž výsledkem je objevná a zároveň reprezentativní publikace, která má svůj význam jak pro vědeckou obec, tak pro regionální publikum. V případě knihy *Lipnická bible: Štít víry v neklidných časech pozdního středověku* se rozhodně jedná o publikaci, která by neměla zapadnout. Rukopisu, pro který se nyní vžilo označení

LITERATURA

Lipnická bible, se dostalo po letech zasloužené pozornosti a širší publikum jistě ocení jak samotný vědecký rozbor, tak volné zpřístupnění kodexu v digitalizované podobě.

Martin Šenk

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

APH	Archiv Pražského hradu
CDB	Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae
ČČH	Český časopis historický
ČsČH	Československý časopis historický
DRC	Decem registra censuum bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými
KVš	Archiv kolegiátní kapituly vyšehradské
LC	Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensem per archidioecesim
LE	Libri erectionum archidioecesis pragensis saeculo XIV. et XV.
MHB	Mediaevalia Historica Bohemica
MVB	Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia
NA	Národní archiv
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
RBMV	Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV. (1378 dec. – 1419 aug. 16.)
RDP	Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z dieceze pražské
SOA	Praha Státní oblastní archiv v Praze

AUTOŘI ČLÁNKŮ A STUDIÍ

prof. dr hab. Marek Cetwiński

professor emeritus; Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczego
im. Jana Długosza w Częstochowie
m3cet@o2.pl

Mgr. et Mgr. Lenka Šmídová Malárová, Ph.D.

Ústav pomocných věd historických a archivnictví
261132@mail.muni.cz

prof. PhDr. Hana Pátková, Ph.D.

Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK
Hana.Patkova@ff.cuni.cz

PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.

Státní okresní archiv Praha-venkov
karin.patrova@soapraha

REDAKČNÍ POKYNY AUTORŮM

Otištěním svého příspěvku (studie, recenze, zpráva, diskusního příspěvku) v časopisu *Mediaevalia Historica Bohemica* dává autor souhlas rovněž k jeho elektronické publikaci.

Metadata a texty budou zpřístupněny

- a) na internetových stránkách projektu Digitální knihovny AV ČR (<http://www.lib.cas.cz/cs/digitalni-knihovna-av-cr>). Digitalizované plnotextové dokumenty, podléhající ochranné lhůtě autorského zákona, jsou dostupné pouze v Knihovně Akademie věd ČR
- b) na internetové stránce Historického ústavu AV ČR v ikoně Nakladatelství ve formátu pdf, a to od ročníku 2012 vždy po uplynutí 1,5 roku od vydání příslušného čísla
- c) recenze a anotace budou od ročníku 2012 zasílány v elektronické podobě na internetový portál Recensio.net (<http://www.recensio.net/front-page>)

Žádáme autory, kteří v rámci svých studií počítají s obrazovými přílohami, aby redakci zaslali rovněž prohlášení o vlastnictví reprodukčních práv k jejich tištěné i elektronické publikaci.

Při přípravě studií pro MHB respektujte následující citační pravidla:

ZKRATKY

Všechna čísla MHB obsahují seznam použitých zkratek. Názvy časopisů, edičních řad či případně knihoven/archivů tedy uvádějte v jejich zkrácené formě. Prosíme zároveň autory, aby ke své studii vždy připojili soupis užitých zkratek s rozepsanými názvy. Odkaz na vydavatele pramene či sborníku se redakce rozhodla sjednotit pod zkratkou ed. uvedenou vždy v závorce za jménem.

MONOGRAFIE

První citace rozepsaná – jméno a příjmení (velkými písmeny) autora, název (kurzivou), místo a datum vydání:

Václav NOVOTNÝ, *České dějiny I.2. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034–1197)*, Praha 1913.

Marie BLÁHOVÁ – Jan FROLÍK – Naďa PROFANTOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české I*, Praha 1999.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

V. NOVOTNÝ, *České dějiny I.2*, s. 1068.

M. BLÁHOVÁ – J. FROLÍK – N. PROFANTOVÁ, *Velké dějiny I*, s. 120.

STUDIE VE SBORNÍKU

První citace rozepsaná – jméno a příjmení (velkými písmeny) autora, název (kurzivou), in: název sborníku, (pokud se uvádí, pak řada, v jejímž rámci sborník vyšel), jméno a příjmení vydavatele, místo a datum vydání:

Ivan HLAVÁČEK, *Dvůr na cestách. Několik úvah a podnětů*, in: *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století, Korunní země v dějinách Českého státu 3*, Lenka Bobková – Jana Konvičná (ed.), Praha 2007, s. 91–111.

Otto Gerhard OEXLE, *Welfische Memoria. Zugleich ein Beitrag über adelige Hausüberlieferung und die Kriterien ihrer Erforschung*, in: *Die Welfen und ihr Braunschweiger Hof im hohen Mittelalter, Wolfenbütteler MittelalterStudien 7*, Bernd Schneidmüller (ed.), Wiesbaden 1995, s. 62–95.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

I. HLAVÁČEK, *Dvůr na cestách*, s. 99–100.

O. G. OEXLE, *Welfische Memoria*, s. 65.

V případě odkazu na další článek z již citovaného sborníku užití zkrácenou citaci:

Lenka BOBKOVÁ, *Rezidenční a správní centra v zemích Koruny české za vlády Lucemburků*, in: *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*, s. 23–48.

Joachim EHLERS, *Der Hof Heinrichs des Löwen*, in: Die Welfen und ihr Braunschweiger Hof im hohen Mittelalter, s. 43–59.

STUDIE V PERIODIKU

První citace rozepsaná – jméno a příjmení (velkými písmeny) autora, název (kurzivou), zkratka periodika a ročník, rok vydání:

Barbara KRZEMIEŃSKA – Dušan TŘEŠTÍK, *Hospodářské základy raně středověkého státu ve střední Evropě (Čechy, Polsko, Uhry v 10.–11. století)*, ČČH 27, 1979, s. 113–130.

Robert NOVOTNÝ, *K Mackově pojetí hradu a zámku*, MHB 7, 2000, s. 191–199.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

B. KRZEMIEŃSKA – D. TŘEŠTÍK, *Hospodářské základy*, s. 115.

R. NOVOTNÝ, *K Mackově pojetí*, s. 192.

NARATIVNÍ A ÚŘEDNÍ PRAMENY NEDIPLOMATICKÉ POVAHY

První citace rozepsaná – název citovaného pramene (kurzivou), zkratka ediční řady, editor, místo a datum vydání:

Petra Žitavského Kronika Zbraslavská, FRB IV, Josef Emler (ed.), Praha 1884.

Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425–1442, 1–2, AČ XL/1–2, František Hoffmann (ed.), Jihlava – Praha 2004.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

Petra Žitavského Kronika Zbraslavská, s. 38.

Rejstříky městské sbírky jihlavské, zde 1, s. 87.

DIPLOMATICKÉ PRAMENY

První citace rozepsaná – zkratka ediční řady, editor, místo a datum vydání:

CDB I, Gustav Friedrich (ed.), Praha 1907, č. 246, s. 216–218.

CDB V/1, Jindřich Šebánek – Sáša Dušková (ed.), Praha 1974, č. 168, s. 269.

Další odkazy ve zkrácené podobě:

CDB I, č. 276, s. 244–246.

CDB V/1, č. 167, s. 266–268.

V případě opakovaných odkazů na jména autorů či publikace užívejte zájmenné tvary EADEM, IDEM, Ibidem.

Své studie, dotazy či komentáře zasílejte na adresu mhb@hiu.cas.cz, součástí dodaného článku musí být resumé, krátký abstrakt a klíčová slova. Rozsah článků by neměl překročit 40 stran (dle úzu: písmo Times New Roman – velikost 14, řádkování 1,5; v poznámkách pod čarou Times New Roman – velikost 12, řádkování jednoduché). Větší rozsah studie je třeba předem dojednat s redakcí.

OBSAH

I. Studie

- Lenka Šmídová Malárová Římské právo v provinciálních statutech
Arnošta z Pardubic z roku 1349 7
*Roman Law in the Provincial Statutes
from 1349 by Archbishop Ernst
of Pardubice*
- Karin Pátrová Liber capitularium decisionum jako jeden
z pramenů pro poznání správy majetku
vyšehradské kapituly 37
*Liber capitularium decisionum.
One of the Sources of Knowledge About the
Vyšehrad Chapter's Property Management*

II. Diskuze, otázky a inspirace

- Marek Cetwiński Wielkie złudzenie: genealogiczna
„szkoła toruńska” i co dalej? 55
*The Great illusion: The Genealogical Toruń
school and What Next?*
- Hana Pátková Libri erectionum pražské arcidiecéze
a jejich ediční zpřístupnění 73
*The Prague archdiocesan Libri Erectionum
and its Editions*

III. Literatura

Tisíc sto let od zavraždění kněžny Ludmily a česká historiografie

Ludmila. Kněžna a světice, Jakub Izdný (ed.), Praha 2020

a Svatá Ludmila. Žena na rozhraní věků, Jan Mařík –

Martin Musílek – Petr Sommer (ed.), Praha 2021

(Ludmila Luňáková) 81

Přemyslovské Čechy v aktuálním výzkumu

Pro pana profesora Libora Jana k životnímu jubileu,

Bronislav Chocholáč, Jiří Malíř, Lukáš Reitinge

a Martin Wihoda (ed.), Brno 2020

(Vratislav Vaniček) 86

Josef ŽEMLIČKA, Konec Přemyslovců. Skladba a fungování jejich
pozdní monarchie, Praha 2020

(Ludmila Luňáková) 92

Lipnická bible: Štít víry v neklidných časech pozdního středověku,

Lucie Doležalová – Karel Pacovský (ed.), Okrouhlice 2021

(Martin Šenk) 95

Součástí časopisu *Mediaevalia Historica Bohemica* je řada *Supplementum*, v jejímž rámci již vyšla zvláštní tematická čísla periodika:

Dvory a rezidence ve středověku, MHB *Supplementum* 1, Dana Dvořáčková-Malá (ed.), Praha 2006, ISBN 80-7286-095-X, ISSN 0862-979X.

Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti, MHB *Supplementum* 2, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2008, ISBN 978-80-7286-134-7, ISSN 0862-979X.

Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech, MHB *Supplementum* 3, Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka (edd.), Praha 2009, ISSN 0862-979X.

Mediaevalia Historica Bohemica (MHB). Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i., Prosecká 809/76, 190 00 Praha 9. Vedoucí redaktor Jan Zelenka (e-mail: zelenka@hiu.cas.cz), výkonní redaktoři Eva Doležalová, Jaroslav Boubín, odpovědný redaktor řady *Supplementum* Dana Dvořáčková-Malá. Jednotlivá čísla je možné objednat v e-shopu vydavatele <http://obchod.hiu.cas.cz/shop/>, či prostřednictvím e-mailu: j.kozohorska@hiu.cas.cz.

Distribution rights in all remaining areas: Kubon and Sagner, Postfach 340108, D-80328 München, Germany, fax: 089/54218218.

Toto číslo vyšlo v září 2021, 1. vyd., Praha, Historický ústav AV ČR, v. v. i. – 112 s. – *Mediaevalia Historica Bohemica*, 24/1, ISSN 0862-979X.

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in SCOPUS, HISTORICAL ABSTRACTS, AMERICA: HISTORY AND LIFE and CEJSH.

